

Dnevnik Mladena Lokara: uvod u povijest djetinjstva i mladosti

Ledić, Jasminka

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2000**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:430166>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

ffr

JASMINKA LEDIĆ

Dnevnik Madena Lokara
Uvod u povijest djetinjstva i mladosti

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Jasminka Ledić

DNEVNIK MLADENA LOKARA
Uvod u povijest djetinjstva i mladosti

Izdavač
Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka, Omladinska 14
telefon 051/227 724
telefaks 051/345 207

Ocjenitelji
dr. sc. Jasna Čapo Žmegač
mr. sc. Igor Radeka

Urednik
dr. sc. Milan Nosić

Lektor i korektor
dr. sc. Lada Badurina

Godina izdanja
2000.

Naklada
300 primjeraka

Priprema
MPA d.o.o., Hreljin

Tisak
Tiskara ŠULJIĆ, Viškovo

Objavlivanje studije dijelom je podržano potporom
Visoke učiteljske škole u Rijeci i odsjeka za pedagogiju
Filozofskoga fakulteta u Rijeci.

JASMINKA LEDIĆ

70

DNEVNIK MLADENA LOKARA

Uvod u povijest djetinjstva i mladosti

RIJEKA, 2000.

UVOD

Početak 1999. godine naišla sam na autentičan isječak prošlosti, trošnu bilježnicu ispisanu rukom Mladena Lokara, tada četrnaestogodišnjaka, u koju je on 1933. i 1934. godine upisivao svoje dnevničke zapise. S obzirom na gotovo potpun izostanak prezentacije takve građe u našoj literaturi, odlučila sam taj izvor uključiti u primjeren kontekst, pokušati ga interpretirati i prezentirati javnosti.

Dnevnik se Mladena Lokara mogao staviti u različita okruženja: povijesno, etnografsko, sociološko, pedagoško, obiteljsko, literarno. Kao što se može vidjeti iz *Dnevnika Mladena Lokara*, za svaki se od tih pristupa nalazi manje ili više poticaja. Ipak, s obzirom na moje profesionalno usmjerenje koje ograničava ravnomjerno doticanje mogućih okruženja, *Dnevnik* će u prvom redu poslužiti pokušaju afirmacije povijesti odgoja i obrazovanja, točnije, uvođenju povijesti djetinjstva i povijesti mladih (*history of childhood, history of youth*) u našu literaturu. O povijesti djetinjstva u nas se, nažalost, vrlo malo zna, a samo iznimno piše (Ledić, 1995), iako to područje već desetljećima izaziva izniman interes inozemnih autora. Odabrani kontekst uključuje i potrebu da se o *Dnevniku* progovori i s aspekta proučavanja odnosa u obitelji u prošlosti, čime se u nas pretežito bave etnografska istraživanja, a koji se i u ovome prikazu dodiruje. Konačno, bilo je potrebno ponešto reći i o dnevničkoj literaturi s "literarnog" aspekta, a bilo je neizbježno dotaknuti i Praputnjak, kao jedno od "mjesto zbivanja" u *Dnevniku*. Na moju sreću, i ponos Praputnjara, o tome mjestu postoje dvije studije vrijedne osobite pozornosti (Štiglić i Tadejević, 1981; Zakarija, 1999), pa se u njima može pronaći mnoštvo vrijednih podataka o mjestu.

Dnevnik Mladena Lokara čini, dakle, okosnicu ove studije. Ona se sastoji od triju dijelova. U prvome se dijelu *Dnevnik* uključuje u potreban kontekst na način kako je to već prethodno naznačeno. Drugi dio čini sam dnevnik, pretisnut u cijelosti, nelektoriran, bez ikakvih uredničkih intervencija i komentara. Treći, završni dio studije, čini pokušaj interpretacije i valorizacije izvornoga dokumenta.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica Rijeka

UDK 37(091)
392(497.5-Praputnjak)
CIP 3/2000

LEDIĆ, Jasminka

Dnevnika Mladena Lokara: uvod u povijest
djetinjstva i mladost / Jasminka Ledić.
- Rijeka : Filozofski fakultet u Rijeci, 2000.
- 92 str. ; ilustr.: 20 cm

Bibliografija: str. 90.

ISBN 953-6104-28-8

4000306024

U završnom sam se dijelu studije osobito trudila imati na umu da se primarna obveza istraživača uvijek odnosi na ljude čije živote proučava, a ne na zadane projekte ili znanstvenu disciplinu kojom se bavi. Životi i priče koje čujemo i proučavamo dani su nam uz obećanje da štitimo one koji su ih dijelili s nama. Zauzvrat, to nam omogućuje da pišemo o ljudskoj veličini, patnji, nadama i snovima. No pothranjujemo li iluziju da razumijemo kada ne razumijemo, ili da smo pronašli smisao tamo gdje ga nema, uključujemo se u kulturnu praksu koja je jednako tako represivna kao najrepresivniji politički režimi (Keeves, 1988).

U tom se smislu iskreno zahvaljujem nasljednicima Mladena Lokara, koji su mi omogućili uvid u ovaj vrijedan dokument, dopustili njegovo objavljivanje i povjerali mi da ga, u svom okviru, prezentiram javnosti.

U Praputnjaku, studenoga 1999.

1. KONTEKST

1.1. Povijest djetinjstva i mladosti

Istraživanja djetinjstva i mladosti, koja – stavljena u okruženje u kojemu se procesi odrastanja zbivaju – dodiruju i odnose unutar obitelji, u Hrvatskoj su rijetka. Pokuša li ih se tražiti u korpusu istraživanja odgoja i obrazovanja¹, proizići će da je povijest djetinjstva i mladosti (*history of childhood, history of youth*) u našoj pedagoškoj literaturi gotovo potpuno neistraženo područje. Ne bi bilo prestrogo ustvrditi da se o istraživanju povijesti djetinjstva i mladosti u nas malo zna, a još manje istražuje.

Izvan naše zemlje, a osobito u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, posljednjih četrdesetak godina povjesničari pokazuju velik interes za djecu i djetinjstvo, iako se u svojim stavovima rijetko slažu, imajući ponekad suprotna mišljenja o ključnim pitanjima. Cilj je ovoga poglavlja ukratko prikazati razvoj istraživanja povijesti djetinjstva, upozoravajući na različite stavove pojedinih autora o bitnim pitanjima.

1.1.1. Philippe Ariès: počeci istraživanja povijesti djetinjstva

Knjiga Francuza Philippea Arièsa *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (1960), objavljena u engleskom prijevodu kao *Centuries of Childhood* (1962), pokrenula je rasprave o povijesti djetinjstva koje traju do današnjega dana. Iako se danas smatra da se mnogi od Arièsovih argumenta ne mogu održati, njegov je rad od goleme važnosti za proučavanje povijesti djetinjstva. Velik je utjecaj imao Arièsov stav da je djetinjstvo društveni konstrukt, te da povjesničari trebaju ozbiljno pristupiti djeci i proučavanju njihovih života. Kao rezultat toga stava, osobito u novije vrijeme, dio je povjesničara počeo uvoditi perspektivu djece u svoje studije o djeci i djetinjstvu.

Karakterističan je Arièsov stav da se razlike u ponašanju, kao i u cijeloj psihološkoj strukturi između djece i odraslih, povećavaju s procesom civiliziranja. Ariès ne skriva svoju namjeru da sadašnjost razumije uspoređujući je s prošlošću. On kritizira način na koji su društveni život i emocije danas koncentrirani u obitelji, smatrajući da je od 18. stoljeća nadalje, i to prvo u obiteljima srednje klase, između obitelji i društva podignut zid

¹ Ovaj tekst neće ulaziti u aktualne terminološke rasprave oko uporabe termina, u čemu teoretičari koji se bave odgojem i obrazovanjem u Hrvatskoj nisu jedinstveni (*edukacija, pedagogija, odgoj i obrazovanje*, itd.). Ovaj se rad najvećim dijelom naslanja na literaturu engleskoga govornog područja i anglo-američke tradicije, koja termin *pedagogija* rabi u ponešto drugačijem kontekstu nego što je to u nas uobičajeno (znanost ili umijeće poučavanja, metode u obrazovanju), dajući i terminu *pedagog* osebujno i u nas neuobičajeno značenje (osoba koja je pedantna, dogmatska, formalna, nezanimljiva; vidjeti, primjerice, Websterov enciklopedijski rječnik, *Cambridge International Dictionary* i Collinsov rječnik). Zbog toga, a i zbog sadržaja koji izlazi iz okvira povijesti pedagogije i u našem kontekstu, gdje je to potrebno rabić će se sintagma *povijest odgoja i obrazovanja*, a ne *povijest pedagogije*.

privatnog života. Uloga je zajednice u socijalizaciji djeteta izgubljena, a djeca su u središtu obiteljskog života, živeći u svijetu u kojemu su odrasli opsjednuti tjelesnim, moralnim i seksualnim problemima djetinjstva. Ariès takve okolnosti u kojima dijete živi vidi opresivnima i netolerantnima, pa u svojoj potrazi za razumijevanjem ovoga procesa pozornost usmjerava prema djetinjstvu. Ariès drži da je bit novovjekog shvaćanja razvoja djece u ideji da se djeca moraju izobrazavati, što Ariès smatra dijelom "moralizacije društva". Potrebno je, dakle, da se djeca izobrazavaju jer će ih utjecaj škole učiniti "moralnijima". To je osobito transparentno kod reformatora u 16. i 17. stoljeću, gdje su djeca u svojevrsnoj "karanteni" prije nego što im je dopušteno da uđu u svijet odraslih.

Za razliku od novoga vijeka, Ariès srednjovjekovni život oslikava pomalo romantično, ističući da su se djeca tada prirodno uklapala u svijet odraslih, te da su imala relativno slabe veze sa svojom obitelji koja na njih nije opresivno djelovala, kako to predbacuje suvremenoj.

U srednjovjekovnom društvu ideja o djetinjstvu nije postojala; to ne znači da su djeca bila zapostavljena, napušтана ili prezirana. Ideja se o djetinjstvu ne treba zamijeniti s osjećajima prema djeci: ona se odnosi na svijest o osebujnoj prirodi djetinjstva, onoj osebujnoj prirodi koja razlikuje dijete od odrasle osobe, čak i mlađe odrasle osobe. U srednjovjekovnom društvu takva svijest nije postojala. (Ariès, 1962, str. 128)

Za Arièsa, dakle, ideja o djetinjstvu znači postojanje svijesti o osebujnoj prirodi djetinjstva koja, smatra on, ne postoji u srednjem vijeku. Zbog toga je dijete čim bi moglo živjeti bez stalne pažnje majke ili dadilje pripalo društvu odraslih.

U svome je radu Ariès rabio ikonografske izvore: istraživao je dječje portrete, njihovu odjeću, povijest igre. On zaključuje da djece nema na srednjovjekovnim slikama, a da tamo gdje se pojavljuju, izgledaju poput odraslih u malome. Općenito, Ariès smatra da ideje o djetinjstvu nisu konstantne, već se mijenjaju: imaju svoju povijest.

Ariès nije uvjeren u to da djeci s vremenom postaje "bolje". On vidi postupno odvajanje svijeta djece i svijeta odraslih kao dio općenitijih kulturnih promjena koje su rezultirale odvajanjem društvenih klasa i rasnom podijeljenošću u modernoj povijesti.

Arièsova knjiga nije odmah izazvala pozornost, i dugo je bila usamljen tekst na temu povijesti djetinjstva. No sedamdesetih se godina javljaju u ovome području novi autori i nove ideje.

1.1.2. Lloyd deMause i "psihogena" interpretacija povijesti

Godine 1974. objavljena je knjiga *Povijest djetinjstva (The History of Childhood)* koju je uredio Lloyd deMause, s indikativnim podnaslovom *Evolucija odnosa roditelja i djece kao povijesni faktor (The evolution of parent-child relationship as a factor in history)*. U podnaslovu knjige jest i bit deMauseove "psihogene" interpretacije povijesti. Za deMausea odnos je između roditelja i djeteta važnija pokretačka snaga povijesti od ekonomskog ili tehnološkog razvoja. On drži da je povijest djetinjstva noćna mora iz koje smo se tek nedavno počeli buditi, te pokušava pokazati da je – što se ide dalje u povijest – niža razina brige za djecu i veća vjerojatnost je da će se djecu ubijati, napuštati, tući, terorizirati i seksualno iskorištavati (deMause, 1974).

Iako je izazvala nesumnjiv interes i reakcije, pa i sljedbenike², psihogenu teoriju povijesti Lloyda deMausea nisu prihvatili ozbiljniji povjesničari, prvenstveno zbog njezina pokušaja da shematizira i objasni razvoj povijesti isključivo istražujući interakcije odnosa roditelja i djece: taj se njezin zadatak pokazao previše ambicioznim.

1.1.3. Edward Shorter: uloga djece u razvoju moderne obitelji

Dok se deMause usredotočio na odnose odraslih i djece, Edward Shorter (1976) istražuje nastanak moderne obitelji. Za razliku od Arièsa, on ne vidi novu ulogu djece kao suštinsku za razvoj moderne obitelji. Shorter se slaže s Arièsom u tome da je suvremena obitelj recentni fenomen s obzirom na svoje odnose i privatnost, ali se ne slaže s njim da 17. i 18. stoljeće predstavljaju prijelomni trenutak u povijesti razvoja obitelji. On drži da se to dogodilo kasnije. Shorter smatra da je majčinstvo izum modernizacije, te da su u tradicionalnim društvima majke bile ravnodušne u pogledu razvoja i zadovoljstva svoje djece mlađe od dvije godine, za razliku od modernih društava gdje majke stavljaju svoju malu djecu iznad svega. Prema Shorterovu mišljenju, ta se promjena za većinu ljudi dogodila krajem 18. stoljeća, a u nekim područjima i kasnije. Kao argument za takav stav uzima dokaze, uglavnom iz Francuske, prema kojima majke iz srednje klase sredinom 18. stoljeća započinju same dojit i svoju djecu, ne dajući ih više dojiljama, čime se dopušta slobodnija interakcija majke i djeteta.

² Lloyd deMause i njegovi sljedbenici osnovali su časopis "Journal of Psychohistory".

1.1.4. Lawrence Stone: individualizam srednje klase i promjene u modernoj obitelji

Lawrence Stone (1977), kao i Ariès, traži promjene u obitelji u razdoblju od 1500. do 1800. godine, za razliku od Shortera koji se usredotočio na kasno 18. i 19. stoljeće. Stone pokazuje da je jedno od središnjih obilježja moderne obitelji intenziviranje emocionalnih veza unutar nuklearne obitelji na račun veza prema zajednici i široj rodbini, što se može uočiti u srednjim i višim slojevima engleskoga društva. Ti se običaji nisu u većoj mjeri proširili na najviše slojeve (aristokraciju) ili radničku klasu sve do kraja 19. stoljeća. Za razliku od Arièsa, Shorter ne pridaje djeci ili djetinjstvu toliku važnost u tim procesima, ističući i postojanje različitog tipa pristupa odgoju u obiteljima istoga društvenoga sloja. Puritanci, primjerice, pokazuju snažnu namjeru da "slome djetetovu volju" i dijete u potpunosti podrede autoritetu starijih, osobito roditelja. Između šest različitih pristupa odgoju djece koje Stone identificira samo je jedan, "orijentiran djetetu, emocionalan i permisivan", moderan u punome smislu riječi. Za razliku od Shortera, koji uzrok promjenama u odgoju vidi u jačanju kapitalizma, Stone nalazi objašnjenje za promjene u odgoju djece u snaženju individualizma nezavisne i samosvjesne srednje klase. Valja napomenuti da Stone smatra da razvoj u ovome području nije bio pravilan i linearan, s izuzetkom rastuće brige za djecu.

Usprkos razlikama Ariès, deMause, Shorter i Stone vjeruju da u povijesnom razvoju ideja o djetinjstvu možemo pronaći važne promjene u odnosu prema djeci i njihovu tretmanu. Razlike se među autorima koji zastupaju evolucionističku poziciju uglavnom odnose na vrijeme kada smatraju da se bitna promjena dogodila i na društveni sloj na koji se promjena uglavnom odnosila.

1.1.5. Linda Pollock: kontinuitet odnosa roditelja i djece kroz povijest

Razorna je kritika do sada prikazanih pristupa povijesti djetinjstva stigla godine 1983. u knjizi Linde Pollock *Forgotten Children: Parent-child Relations from 1500 to 1900*. Do tada je već postalo jasno da medievalisti odbacuju Arièsovu tezu prema kojoj u srednjovjekovnom društvu djetinjstvo nije postojalo, a da se engleski povjesničari ne slažu sa Stoneovom karakterizacijom odnosa roditelja i djece u 17. stoljeću. Radovi su ranih povjesničara djetinjstva kritizirani kao metodološki i tehnički nekompetentni, s pogrešnim zaključcima.

Linda Pollock ozbiljno je izazvala neke Arièsove postavke, a posebno deMausovu teoriju. Osobito je kritična prema uporabi posrednih dokaza

(primjerice slika, filozofskih i religijskih traktata, literature i pisama) na kojima se zasnivala većina ranijih radova o povijesti djetinjstva. Pollockova smatra da se povijest djetinjstva u prvom redu treba proučavati putem neposrednijih izvora poput dnevnika i autobiografija.

Linda Pollock uvela je u istraživanja povijesti djetinjstva novu paradigmu za osamdesete. Taj se novi pristup koncentrirao na *stvarnost* odnosa roditelja i djece, a ne na *ideje* o djetinjstvu. Ona zaključuje da je najvažnija činjenica koja obilježava te odnose kontinuitet, a ne promjena. Primjerice, dok Stone drži da u razdoblju visokog mortaliteta male djece roditelji nisu "ulagali" emocije u malu djecu, Pollockova smatra da se u roditeljskom žaljenju za izgubljenim djetetom ništa nije promijenilo tijekom stoljeća, te da nema dokaza za to da su do 18. stoljeća roditelji bili ravnodušni prema smrti svoje djece, a da su nakon 18. stoljeća bili duboko ožalošćeni.

Pollockova iznosi svoje zaključke na temelju dokaza iz sociobiologije, proučavanja primata i antropologije, ali je za rezultate istraživanja najvažnija sustavna analiza dnevnika i autobiografija iz Britanije i Sjeverne Amerike, pisanih između 1500. i 1900. godine. U svome je radu, smatra, našla malo dokaza za Arièsove tvrdnje o ravnodušnosti roditelja prema djeci u prošlosti ili za deMausove stavove o raširenu zlostavljanju djece do prosvjetiteljstva u 18. i 19. stoljeću. Za razliku od toga ona zaključuje da su i ranije djeca bila voljena, da su razdoblja u razvoju djeteta – poput prekidanja dojenja ili izbijanja zubi – izazivala u roditelja interes, veselje ili brigu, a roditelji su bili duboko zabrinuti za svoju djecu i iskreno je žalili pri bolesti ili smrti (Pollock, 1983, str. 268). Iako svjesna da je vođenje dnevnika prije iznimka nego pravilo, pa se može smatrati problematičnim generaliziranje zaključaka na sve slojeve društva, ona rabi i druge dokaze kako bi pokazala da se praksa odgoja nižih klasa suštinski ne razlikuje od one u višim klasama. No važna je njezina tvrdnja da se u dnevnicima može pronaći ono što se *doista* događalo, a ne kakvi su bili *stavovi* prema odgoju. Ona ide i dalje, tvrdeći da postoji vrlo slaba veza, ako uopće i postoji, između stavova o odgoju i ponašanja u svakodnevnom životu³. Konačno, Linda Pollock zaključuje da odnosi između roditelja i djece nisu bili formalni i jednostrani. Djeca su bila bliska svojim roditeljima koji su na njih utjecali, jednako kao što su i djeca utjecala na svoje roditelje. Umjesto što pokušavaju iznaći promjene u odnosima roditelja i djece, Pollockova drži da bi povjesničari trebali istražiti zašto je roditeljska briga za djecu kroz povijest konstantna i tako otporna na promjene.

³ Ta tvrdnja, prihvatila se, poziva na redefiniranje utjecaja "velikih" pedagoških ideja u povijesti odgoja i obrazovanja te na ozbiljno promišljanje o razlikama između ideja o odgoju koje su se pojavljivale u pojedinim povijesnim razdobljima i onoga što se u odgoju doista događalo.

Linda Pollock uistinu daje neke argumente za prilog ideji o kontinuitetu roditeljske brige kada zastupa stav da su zaštita, ljubav i socijalizacija suštinske za ljudsko preživljavanje. Njezine stavove u svojim radovima potvrđuju i drugi istraživači (Wrightson, 1982; Houlbrooke, 1984). Ipak, Corsaro (1997) smatra da Pollockova nije u potpunosti razvila ideju da briga za djecu i njihova socijalizacija kao pretpostavka za njihovo preživljavanje u kulturi u kojoj žive mora uvijek biti konstruirana kroz zajedničke odnose odraslih i djece. Usto, slaba je strana njezinih istraživačkih materijala u tome što su dnevnicima i autobiografijama potjecali iz pismenih gornjih klasa društva čiji su autori mogli u pisanju i izostaviti informacije koje bi na njih bacale loše svjetlo, kao što je moguće da su izvorne zapise prerađivale druge osobe. Ipak, usprkos tim ograničenjima, njezin je rad bio dobro prihvaćen.

1.1.6. Demografski pristup Hughu Cunninghama

Hugh Cunningham (1995) drži da radovi P. Ariès, L. deMausea, E. Shortera i L. Stonea, jednako kao i njihovih kritičara, u prvom redu Linde Pollock, polaze s aspekta osjećaja (sentimenata). No postoje i drugi pristupi, primjerice demografski, koji kao bitne uvodi podatke o, na primjer, uobičajenim godinama za sklapanje braka, broju djece u obitelji, godinama u kojima su djeca obično napuštala kuću. Teoretičari koji zastupaju taj pristup smatraju da bi obitelji trebale racionalno postupati prema situacijama u kojima se nalaze. Taj pristup polazi od obiteljske strategije ili ekonomike domaćinstva, i stavlja naglasak više na ekonomsku nego na sentimentalnu vrijednost djece. Prije od Cunninghama već je Alan Macfarlane u svojoj studiji (1986) suprotstavio društva u kojima se djeca prvenstveno vide kao korisna u smislu svoga ekonomskog doprinosa i emocionalne potpore svojim roditeljima te Engleske gdje su, prema njegovu mišljenju, od srednjeg vijeka djeca trošak za svoje obitelji, pa je zato i fertilitet smanjen kasnim stupanjem u brak i kontrolom rađanja.

1.1.7. Recentna istraživanja povijesti djetinjstva

Novija se generacija istraživača povijesti djetinjstva neposrednije usredotočuje na uzajamnost djelovanja djece i odraslih. U radovima je koji su prethodno spominjani fokus bio na koncepciji djetinjstva kako je vide odrasli, na njihovim osjećajima prema djeci i metodama odgajanja. Ono što je nedostajalo jest razmatranje problema s aspekta djece i adolescenata, što je poseban predmet interesa recentnijih istraživanja povijesti djetinjstva.

Primjerice svijet se doseljenika na američki kontinent krajem 19. i početkom 20. stoljeća, s posebnim osvrtom na dječje iskustvo, iznosi u dvjema studijama (Nasaw, 1985; West, 1992). Obje se zasnivaju na

dnevnici, intervjuima i autobiografijama. Studije pokazuju važnost uloga koje su djeca imala u ekonomskom preživljavanju svojih obitelji te identificiraju važnost autonomije djece i pionirskog duha prvoga naraštaja koji je odrastao u Novom svijetu.

S ovog aspekta, a na osnovi zapisa s dvora, književnih izvora i knjiga savjeta o odgoju, Barbara Hanawalt (1993) piše o životu londonske djece i mladih u 14. i 15. stoljeću. Njezin rad izaziva pretpostavke da se s djecom u srednjem vijeku loše postupalo, te da su bila prisiljena ući u svijet odraslih rano, nemajući mnogo prilika za uživanje u djetinjstvu. Detaljan opis igara i uključivanja djece u javne rituale pokazuje da su djeca stvarala i sudjelovala u javnom životu kroz kulturu vršnjaka već u 14. stoljeću.

1.1.8. Povijest mladih

Proučavanje mladih kroz povijest relativno je nova disciplina. Više je pozornosti u literaturi posvećeno povijesti djetinjstva nego povijesti mladih. Nerijetko se mnogo pozornosti u ovome kontekstu pridaje proučavanju povijesti mladih koji se obrazuju, što je posljedica dostupnosti materijalnih izvora o obrazovanju. Posljedica je toga svojevrsna "nepravda" učinjena golemom dijelu populacije mladih u povijesti kojima obrazovanje nije bilo dostupno, s obzirom na to da su do u vrlo nedavno vrijeme oni koji se školuju – učenici ili studenti – predstavljali tek manjinu cjelokupne populacije mladih. Moglo bi se govoriti i o metodološkoj grešci *pars pro toto* u povijesnim istraživanjima mladih orijentira li se istraživanje djece i mladih kroz povijest samo na obrazovanu manjinu, pa je stoga iz društveno-historijske perspektive osobito važno temeljitije proučiti živote mladih iz ostalih *milieua*. Mitterauer (1992) smatra da je u tom smislu važno istraživanje sela, budući da je stoljećima unatrag većina mladih živjela na selu. Usto, tradicionalna je ruralna sredina u snažnu kontrastu prema urbanom industrijskom svijetu sadašnjice.

Kao što je već istaknuto, Ariès drži da srednji vijek poznaje dijete samo kao "odraslu osobu u malome", te da mu nedostaje koncept djetinjstva. To jednako, pa i više, vrijedi i za adolescenciju u tom povijesnom razdoblju. Jos van Ussel (1977) smatra da se koncept mladosti u Europi pojavljuje tek u 18. stoljeću. Što se europske povijesti tiče, valja istaći da spolna zrelost koja u nekim društvima označava odraslost nije bila dovoljna za prijelaz u skupinu odraslih. Prijelaz je bio povezan i s drugim faktorima, prvenstveno sa stupanjem u brak i preuzimanjem uloge gospodara ili gospodarice u kući.

U istraživanjima se povijesti mladih često raspravlja o tome je li povijesni razvoj doveo do produženja ili skraćivanja razdoblja mladosti. Mnogi sociolozi smatraju da se u posljednje vrijeme razdoblje mladosti znatno produljilo, objašnjavajući to produljenjem vremena koje se provodi u obrazovanju. Odredi li se mladost kao doba između spolne zrelosti i društveno-gospodarske sposobnosti za ženidbu, takav se stav može prihvatiti.

Za malen je broj mladih ljudi u Europi 17. stoljeća napuštanje kuće značilo ulazak u daljnje obrazovanje. Većina je onih koji su napuštali kuću ulazila u svijet rada, a ne obrazovanja. Srednje se obrazovanje u gramatičkim školama, na latinskome jeziku, redovito odvijalo u sklopu internata. Dob je kada je pojedinac odlazio od kuće radi školovanja varirala jednako kao i dob ulaska u svijet rada. Opće je poznato da su se u srednjem vijeku i u ranom modernom razdoblju učenici vrlo različite dobi zajedno školovali.

Širenjem obveznog osnovnog obrazovanja kraj obveznog obrazovanja postaje za sve veći broj ljudi prijelomnom točkom. U 19. stoljeću za veći dio populacije završavanje obveznog obrazovanja (koje u to vrijeme nije bilo univerzalna kategorija) predstavlja prijelaz prema radnom životu, koji nosi i radikalnu promjenu životnoga stila. S vremenom je završavanje obveznog obrazovanja postalo sve manje važno budući da se sve više ljudi nastavljalo školovati.

Povijest mladih u Hrvatskoj jednako je neistraženo područje kao i povijest djetinjstva. Primjerice u novoj se knjizi *Osnovi suvremene pedagogije* (Mijatović, 1999) uopće ne spominju povijest djetinjstva ili povijest mladih.⁴ V. Spajić-Vrkaš u svom pedagoško-antropološkom istraživanju o Tučepima (1996) u okviru odrastanja govori i o mladosti. Rijedak prilog o povijesti mladih u Hrvatskoj onaj je Suzane Leček (1999), u kojemu se bavi mladima u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskoga zagorja između dvaju svjetskih ratova. S. Leček ističe da tjelesno odrastanje i razvijanje radne sposobnosti treba gledati odvojeno od stjecanja gospodarske samostalnosti. Mladi u seljačkim obiteljima između ratova još niz godina neće moći samostalno voditi gospodarstvo budući da ga nemaju, a roditelji se često teško i kasno povlače. Mladi su stoga i dalje podvrgnuti autoritetu roditelja. Roditelji su odlučivali i o odabiru supružnika, što danas smatramo vrlo osobnom stvari, koja je u ono vrijeme bila jedna od osnovnih gospodarskih odluka. Roditelji su se pri donošenju te odluke rukovodili procjenama odabranikova imovinskog statusa, njegove sposobnosti

⁴ Taj izvor spominjem stoga što se u predgovoru nakladnika kaže da je riječ o djelu koje *sublimira temeljna znanstvena polazišta recentne literature uz moguće komplementarne poredbene vrijednosti i, koliko je to moguće u temeljnoj znanstvenoj artikulaciji, nastoji osigurati uvid u razvojne procese znanstvenog polja, pripadajućih grana i disciplina* (Mijatović, 1999, str. 11).

za rad i postojećih društvenih veza. O osjećajima se vodilo računa tek kada su te vrijednosti bile zadovoljene. Djecu se i mlade odgajalo u duhu poslušnosti roditeljima te tako da mogu vršiti svoje dužnosti, što je oboje vodilo k zatumljivanju osobnih želja. S. Leček ističe da kod njezinih *ispitanika pojam zaljubljenosti, posebno prije braka, kao da ne postoji* (Leček, 1999, str. 9). Kazivači ističu da se nitko nije ozbiljno usprotivio odluci roditelja, niti je to učinio itko od njihovih poznatih. Ljubav, kada je postojala među mladima, nije stavljana ispred odluke roditelja i interesa cijele obitelji.

1.2. Refleksije o obitelji i odgoju u Hrvatskoj: etnografski pristup

Ako je suditi po monografiji *Hrvatska etnografija* (Čapo-Žmegač i dr., 1998), moglo bi se pretpostaviti da je interes za prikupljanje i prezentiranje podataka koji svjedoče o tradicijskoj kulturi Hrvata⁵ u posljednje vrijeme ponešto osnažen. No većina tih istraživanja pripada području etnoloških i antropoloških istraživanja, a podaci o odgoju i životu djece obično u nas nisu specifičan predmet takvih istraživanja.

U krugu (etnografskih) istraživanja o obitelji važno mjesto zauzima studija Vere Stein Erlich *Porodica u transformaciji* (1964). U njoj je naime prezentirano niz vrijednih podataka o odnosima u obitelji u razdoblju prije Drugoga svjetskog rata na području tadašnje Jugoslavije. Studija je započeta 1937. godine s ciljem da se istraže promjene u jugoslavenskoj obitelji koje su se dogodile između dvaju ratova te utvrde razlozi tih promjena.

Anketa je rađena u tri stotine sela. Sela su svrstana u sedam povijesnih područja koja su dala naslutiti obiteljske odnose zasebnoga tipa.⁶ *Hrvatska* je kao *historijsko područje* podijeljena na tri dijela (jugozapadna Hrvatska, srednja Hrvatska i Slavonija), a Primorje kao najmodernije *historijsko područje* obuhvaća sela ne više od pet kilometara udaljena od mora. Podijeljeno je na gornje primorje i Dalmaciju. Autorica Primorje tretira kao zasebnu cjelinu zbog posebne fizionomije obiteljskog života u njemu.

V. Stein Erlich zaključuje da Primorci nisu tipični seljaci, te da su mnogi od njih u prvom redu mornari i ribari, a tek onda zemljoradnici jer ih goli krš ne bi mogao prehraniti. U Primorju prevladava zapadnjački utjecaj.

⁵ U tom kontekstu posebno valja izdvojiti istraživački program Instituta za etnologiju i folkloristiku *Etnografija Hrvata: tradicija, folklor, identitet*, i u okviru njega istraživačku temu *Etnografija Hrvata* (glavni istraživač dr. sc. Jasna Čapo-Žmegač). Ipak, i opsežan popis radova nastalih kao rezultat rada na tom projektu pokazuje da teme vezane uz povijest djetinjstva i mladosti nisu bile primarnim interesom istraživača.

⁶ Sedam povijesnih područja poredanih od, kako autorica kaže, "starinskih prema modernima" jesu: Makedonija muslimanska, Makedonija kršćanska, Bosna muslimanska, Bosna kršćanska, Srbija, Hrvatska i Primorje.

Svi odnosi u Primorju obojadjisani su elementima novčane ekonomije. Realistički postupci s novcem i pravni običaji održavaju taj sistem. Praktičnost, realizam, koncentriranost na individualne probitke ili opasnosti koje prijete, želja za individualnim koristima, razlikuje ljude ovoga kraja od ljudi svijui drugih područja i svjedoče o staroj i potpunoj prilagođenosti ovoj ekonomiji. (Stein Erlich, str. 442)

Autorica ističe da je od istraženih područja Primorje imalo najjaču orijentaciju prema Zapadu i najjaču spremnost za adaptaciju. Specifičnost je primorskog obiteljskog života u tome što se različiti interesi ljudi sukobljavaju češće izvan obitelji nego unutar nje, dok se u obitelji pokazuje koncilijantnost i civiliziranost odnosa.

Istražujući poštivanje oca, V. Stein Erlich nailazi na velike razlike u ispitivanim selima. U Primorju korektan postupak prema starijima ne uključuje formalne znakove strahopoštovanja, kao što se to bilježi u drugim krajevima (stajanje u prisustvu oca, zabrana pušenja i pijenja). Dok je u drugim povijesnim područjima u to vrijeme ljubljenje ruke bio uobičajen znak poštivanja, u Hrvatskoj je i u Primorju proširen običaj da djeca neke starije oslovljavaju s "vi".

Govoreći o načinu na koji stariji izgrađuju i održavaju svoj autoritet, V. Stein Erlich smatra da otac ima najviše autoriteta tamo gdje se ne upotrebljavaju "sredstva" za izgradnju autoriteta, već na mlade djeluje opći utjecaj zajednice. Ona ističe da je u svim istraživanim područjima, osim u Primorju, u vrijeme kad je istraživanje provođeno opao autoritet oca u odnosu prema prijašnjem vremenu, budući da su u Primorju obiteljski odnosi staloženi, a prilagodbe i promjene u životu odavno završene, te je obitelj u Primorju bolje uravnotežena nego u *starinskim* područjima. U svim se promatranim područjima opaža naročita ljubav i srdačnost prema majci, kakva se ne očituje i prema ocu.

Zbog svoje sveobuhvatnosti studija je Vere Stein Erlich i danas poticajna za rad etnologa mlađe generacije koji se bave problemima obitelji.

U već spomenutoj *Hrvatskoj etnografiji* jedno je poglavlje (*Seoska društvenost*, 251–296) posvećeno životu hrvatskoga sela potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, i to s obzirom na aspekte koji su vezani uz društvenost ljudi. Pozornost se posvećuje i obitelji.⁷ Ustvrđujući u tom radu nesrazmjer u etnografskim izvorima o Hrvatskoj potkraj 19. i u prvoj polovici

⁷ Valja pritom spomenuti da se pretežni dio podataka o djeci odnosi na kontinentalne, dinarske i panonske krajeve, a ne na primorske.

20. stoljeća, koji su prevelik naglasak davali *zadrugama*, autorica se odlučuje govoriti o *nuklearnim* obiteljima (sastavljenima od oca, majke i djece) i *proširenim* obiteljima (koje su sastavljene od više nuklearnih obitelji), te o *kućanstvima*. Prvim se nazivima naglašava srodstvo, a drugim zajedničko stanovanje. Bez obzira na iznimke autorica zaključuje da su prema statističkim podacima u prvoj polovici 20. stoljeća kućanstva u Hrvatskoj u prosjeku bila mala (između 5 i 7 članova).

U najranijoj dobi o djeci brinu majke, a u proširenim obiteljima i druge žene. Iako je odgoj djece prvenstveno majčina briga, u njemu sudjeluju i članovi proširene obitelji. Škole se u inkulturaciju seoske djece uključuju tek nakon Prvoga svjetskog rata. Djeca se prema roditeljima odnose s poštovanjem, a prema ocu i sa strahom. Vrlo rano djeca počinju s obavljanjem poslova u kućanstvu, a njihov je doprinos nužan i stvaran, manje simboličan i odgojan.

Osobe različitih spolova samo u djetinjstvu provode vrijeme zajedno; čim odrastu, mjesta su druženja ograničena i kontrolirana od strane šire zajednice. Odjeljivanje spolova vezano je uz spolno diferencirane poslove, a u adolescenciji uz društveno normirano odvajanje mladića i djevojaka. I nakon vjenčanja druženje je osoba različitih spolova suženo, a muški su i ženski prostori izrazito odijeljeni. Odvojenost se ponavlja i u obitelji.

Osim podjele temeljene na spolu i dobi, društveno-gospodarske razlike također dijele seljake. Ipak, ne zanemarujući migracijska kretanja i promjene nastale industrijalizacijom, trgovinom i razvojem prijevoznih sredstava, selo za svoje stanovnike ostaje temeljni društveni prostor, osnovna društvena zajednica unutar koje se uspostavlja najveći broj komunikacija pojedinaca i obitelji. Selo, primjerice, u određenim poslovima djeluje kao samostalna upravna zajednica; u njemu postoje manje ili više formalizirani načini uzajamne radne pomoći, od kojih neki – *prelo*, *sijelo*, *divan* – čine i priliku za društvenost. Zatim, etnografski podaci upućuju na izrazitu *seosku endogamiju*, tj. na sklapanje braka s partnerom iz vlastitoga mjesta. Postojeće se i novonastale mreže prijateljstava formaliziraju i kumstvom, gdje se od kuma očekuje da bude posebnim zaštitnikom djeteta te da ga pomaže materijalno i duhovno. Za seosku su društvenost iznimno važna i religijska okupljanja, na svetim misama, nedjeljom, a osobito na blagdanima svetaca – zaštitnika, koja su prilika za kontakte u vlastitoj zajednici i izvan nje. U mreže društvenosti valja ubrojiti i bratovštine, koje su obilježile život seoskih i gradskih zajednica u jadranskoj kulturnoj zoni. Zbog svojih religijskih, karitativnih, moralnih i upravnih funkcija bratovštine su, smatra autorica, zauzimale važno mjesto u seoskoj društvenosti toga područja.

Jedinstven rad o djetinjstvu na selu u razdoblju od 1918. do 1941. jest onaj Suzane Leček *Nismo meli vremena za igrati se...* (1997). Autorica prikazuje djetinjstvo u selima zagrebačkoga Prigorja i Hrvatskoga zagorja, gdje je u prvom planu gospodarska uloga djece, pa kroz taj aspekt ona i pokušava objasniti strategiju seljačkih domaćinstava. Na djecu se vrlo rano računalo kao na pomoćnu radnu snagu, posebno u siromašnijim obiteljima. Jedna kazivačica pripovijeda kako je prvo zaduženje dobila između 3 i 4 godine, čim je bila sposobna shvatiti što se tražilo. Druga je zamijenila majku u kućanstvu s 8 godina. Djeca su stasala u prave radnike još u školskim klupama, a završetak je školovanja – za većinu nakon 4. razreda pučke škole – otvorio novo razdoblje, postupno preuzimanje svih poslova na gospodarstvu.

S. Leček smatra da odgoj u tradicionalnim seljačkim obiteljima ima dvostruku dimenziju: naučiti djecu kako se uklopiti u društvo i osposobiti ih u onome što će biti njihova profesija. Roditelji tako preuzimaju dvostruku funkciju, te je utjecaj škole i drugih čimbenika socijalizacije još uvijek razmjerno malen.

Pouka se kojom su se djeca osposobljavala za rad obično svodila na kratko pokazivanje. Već su dječje igre (primjerice pletenje i šivanje za lutke) bile priprema za kasnije poslove. Uz to kako raditi usvajao se i odnos prema radu. Djeca nisu pripremana samo za to da znaju obaviti neki posao nego i preuzeti obvezu, imati radnu disciplinu i pozitivan odnos prema onome od čega će živjeti. Nerad se u seoskoj zajednici nije tolerirao, smatrao se velikom sramotom, pa su djevojčice na pašu sa sobom nosile ručni rad.

S. Leček zaključuje da je na području koje je obuhvaćalo njezino istraživanje *gotovo nemoguće pronaći nekoga tko se dalje školovao tijekom dvadesetih godina* (Leček, 1997, str. 226). U tridesetima sve više seljačke djece iz zagrebačke okolice odlazi na daljnje školovanje, u trgovačke škole ili u zanate, ali to su mahom djeca iz bogatijih obitelji. U pravilu, svako je daljnje školovanje nakon pučke (osnovne) škole djevojčicama bilo nedostupno.

Stav obitelji prema daljnjem školovanju izravno upućuje na gospodarske mogućnosti i poslovnu strategiju seljačkog domaćinstva. Usitnjavanje je posjeda dovelo do toga da zemlja nije mogla biti izvor preživljavanja, pa se pristupa drugim rješenjima, od kojih je jedno i izučavanje zanata. Mladi su odlazili raditi izvan kuće, za nadnicu, da bi pomogli u preživljavanju obitelji, ili da bi sebi priskrbili ono što im je bilo prijeko potrebno: odjeću i obuču.

Odnose roditelja i djece autorica opisuje u skladu s Arièsovom evolucionističkom tezom, upućujući na to da je taj odnos između dvaju svjetskih ratova bio drugačiji nego danas, opisujući ga kao distancu s poštovanjem. Stalna zaposlenost roditelja, iako u blizini kuće, pridonosila je distanci koju su djeca imala spram roditelja. Bliži su im bili bake i djedovi te starija braća. Nedostatak se vremena za bavljenje djecom osjećao od prvih dana života djece: žene su se međusobno ispomagale i u dojenju djece.

Lloyd deMause vjerojatno bi pronašao argumente za svoju ideju o djetinjstvu kao noćnoj mori analizirajući neke od postupaka na koje su žene bile prisiljene, bivajući bez novca i muške pomoći u radu na zemlji. Jedna je kazivačica, da bi mogla obrađivati zemlju, ostavljala dojenče u zipki, čvrsto zamotano *tak da je imela kak ožiljke*, pa je djevojčica imala dvije godine kad je prohodala. U podne je dolazila iz vinograda da je nahrani (Leček, 1997, str. 234).

Dok su roditelji bili na poslu, mala su djeca po cijele dane bila bez nadzora, sama ili u društvu vršnjaka. Sloboda kretanja nije trajala dugo, jer djeca bivaju zapošljavana poslovima na gospodarstvu. Kada preuzimaju funkciju profesionalnog osposobljavanja, roditelji počinju s djecom provoditi više vremena, ali odnos time u pravilu ne postaje bliskiji. *Slabo smo se razgovarali, samo smo zaposleni bili puno* (Leček, 1997, str. 235). Autorica ističe da je u svim odgovorima kazivača očit nedostatak intimnosti roditelja i djece, ali i nepostojanje bilo kakva osjećaja uskraćenosti zbog toga.

Čvrst autoritativan odnos roditelja prema djeci S. Leček tumači činjenicom da obitelj nema samo važnu ulogu u socijalizaciji djeteta već je ona i proizvodna jedinica, poslodavac, te je stoga izgradnja i održanje autoriteta nužno za normalno odvijanje obiteljskih funkcija. Ne poslušati zapovijed roditelja bilo je gotovo nezamislivo, a djeca nisu sumnjala u pravo i dužnost roditelja da se s djecom ponašaju u skladu sa svojim načelima. Na gotovo bespogovorno slušanje starijih snažan je utjecaj imala zajednica: selo u kojemu su se djeca kretala poštivalo je načelo podvrgavanja autoritetu starijega.

S. Leček ističe da je vrijeme između dvaju ratova

doba suspregnutih osjećaja, strogog odgoja, autoriteta roditelja, te njihove potpune kontrole dječjeg života i ponašanja. Vrijeme je to jasne odvojenosti svijeta odraslih i svijeta djece bilo u građanskim bilo u seljačkim obiteljima. Toleriralo se pokazivanje osjećaja tek prema maloj djeci. (Leček, 1997, str. 237)

Otvoreno pokazivanje nježnosti nije bilo društveno prihvatljivo. Privrženost se očitovala u neverbalnim znacima i, tek iznimno, u posebnim prilikama. Čvrst je bio stav da se ne treba prepuštati osobnim osjećajima te da ih nikada ne treba stavljati ispred zajedničkih interesa. S. Leček ističe da su bolesno dijete roditelji morali ostaviti samo ili s nekim od braće, ne znajući hoće li ga zateći živog kad se vrate s polja, uz upute djetetu s kojim su ga ostavljali u kući: *Samo ji sklopi očiće, nek bude čekala* (Leček, 1997, str. 239). Pokazati osjećaje za muškarca je bilo još veći presedan nego za ženu.

Polazeći u svome radu od pretežito demografskog pristupa, imajući posebno u vidu gospodarsku ulogu djece, S. Leček zaključuje da je život seljačkih obitelji zagrebačkog Prigorja i Hrvatskoga zagorja između dvaju svjetskih ratova još u mnogim elementima bio sličan životima prethodnih generacija. Djeca rade od najranije dobi, a kraj djetinjstva autorica određuje godinama u kojima se ostvaruje dozrijevanje djeteta do fizički spremne radne snage. Korisnost djece u obiteljskom gospodarstvu i procjena budućih mogućnosti određuju hoće li dijete ostati u kući te kako će dugo ostati. Odnosi su među članovima obitelji određeni hijerarhijom zasnovanom na autoritetu starijih, na strogu odgoju te suzdržanosti u pokazivanju osjećaja.

Rijedak rad koji prezentira podatke o odrastanju jest i monografija o Tučepima u prvoj polovici dvadesetog stoljeća Vedrane Spajić-Vrkaš (1996). Rad na monografiji motiviran je, između ostaloga, i potrebom da se prikupi što veći broj podataka o odgoju i životu djece i mladih u vremenu obilježenome tradicijskim društvenim i obiteljskim odnosima, ali i pomanjkanjem znanstvenih istraživanja i sustavnih spoznaja o prenošenju i učenju kulture u tradicijskim uvjetima općenito, a posebno glede utjecaja škole koja od početka stoljeća postaje sve važniji čimbenik odrastanja. Prema riječima autorice, istraživanje je usmjereno detaljnom opisu pojedinačnoga "slučaja", kako bi se na taj način osigurala građa za kasnija uopćavanja o odrastanju u tradicijskoj kulturi Hrvata. Rad dakle ne pretendira davati uopćene zaključke o odrastanju, već se koncentrira prvenstveno na prikupljanje i prezentiranje građe o odrastanju u Tučepima. Dijeleći odrastanje u razdoblja (trudnoća, porođaj i vrijeme nejači; djetinjstvo; mladost; zrelost), autorica je iznijela niz vrijednih podataka o odrastanju u Tučepima.⁸

Moguće je pretpostaviti da istraživanja (povijesti) djetinjstva i mladosti nisu postala značajan dio korpusa istraživanja u odgoju i obrazovanju u Hrvatskoj i zbog specifičnosti metodološkog pristupa koji je uobičajen u

⁸ Vedrana Spajić-Vrkaš radi na Odsjeku za pedagogiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, pokazujući interdisciplinarnu istraživačku interese. Značajno za njezinu monografiju o Tučepima jest to što predstavlja pionirski antropološko-pedagoški rad u našoj literaturi, transcendirajući arhaične podjele između pedagogije i drugih znanosti.

domaćoj literaturi. Naime u Hrvatskoj se istraživanja u odgoju i obrazovanju još uvijek uglavnom naslanjaju na kvantitativnu metodologiju, njezin uobičajen instrumentarij i statističku obradu, dok je uporaba drugačijih pristupa, izvora i dokaza još uvijek relativno rijetka (za iznimku uzeti, primjerice, Spajić-Vrkaš, 1995, 1996). Mikrohistorija, kao jedan od novijih trendova u povijesnim istraživanjima (Gross, 1994), još je uvijek *terra incognita* za istraživače povijesti odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, pa su istraživanja minipodručja, kao dopune makrohistoriji, u ogromnom zaostajanju.

U svijetu se istraživanja povijesti djetinjstva od samoga početka (Arièsove knjige iz 1960. godine) zasnivaju na primjeni drugačijih pristupa i dokaza (ikonografska obrada slika, dječje igre, dječje odjeće, itd.). Iako je Arièsova ikonografska interpretacija danas podvrgnuta kritici, ide se i za tim (Burton, 1989) da se spektar ikonografskih dokaza u istraživanju povijesti djetinjstva znatno proširi (primjerice djeca na pogrebima, pučkim svečanostima, krštenjima, itd.).

1.3. Autobiografije i dnevni

Tekstualni materijal poput ovoga koji je prezentiran u ovoj studiji predstavlja važan izvor podataka u istraživanjima djetinjstva i mladosti, u kojima se osobito cijene dokumenti koji opisuju prijelomne trenutke u životu osobe (autobiografije, biografije, dnevni, pisma, osobno iskustvo, itd.).

Biografska se metoda (neki je autori nazivaju studij slučaja, povijest slučaja, etnografska metoda) pojavljuje u sociologiji dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća na *University of Chicago*, i to pod utjecajem grupe sociologa koja je promovirala kvalitativni, interpretativni, interakcionistički pristup istraživanju problema u društvu. No sociolozi su sljedećih generacija pokazivali slabiji interes za tu metodu, okrećući se problemima mjerenja, validnosti, pouzdanosti, eksperimentima, razvoju teorija.

Osamdesetih se i devedesetih ponovo javlja interes za interpretativni pristup proučavanju kulture i društva, o čemu svjedoče znanstveni skupovi uglednih udruga i novi znanstveni časopisi koji se bave tim problemima.

Biografska se metoda zasniva na subjektivnom i intersubjektivno stečenom znanju. Razumijevanje se zasniva na interpretativnom procesu koji osobu vodi da uđe u emocionalni život druge osobe. Interpretacija – čin osmišljavanja – stvara uvjete za "razumijevanje", koje uključuje sposobnost

da se shvati značenje interpretiranog iskustva druge individue. Razumijevanje je intersubjektivni, emocionalni proces.

Danas se smatra da je proučavanje autobiografije jedno od najživahnijih područja književnoteorijskog i književnopovijesnog istraživanja u posljednjih tridesetak godina.⁹ Knjiga Philippea Lejeunea *Autobiografski ugovor* (1975) predstavlja prijelomni trenutak u proučavanju djela intimističke književnosti u Francuskoj. Glavni je njegov doprinos prije svega *analiza autobiografskog subjekta i posljedice njegova kompleksnog identiteta koje se odražavaju na definiciju žanra* (Velčić-Canivez, 1998). Uz Jamesa Olneya on je danas najpoznatiji proučavatelj autobiografskih tekstova.

Lejeune (1998a) smatra da je pisanje i objavljivanje priče o vlastitom životu dugo bilo, i još uvijek u velikoj mjeri jest, povlastica rezervirana za članove vladajućih klasa: autobiografija nije dio kulture siromašnih. Ipak, danas postoji velik interes za *narodno pamćenje*: skupljaju se njegovi ostaci, rekonstruira njegova povijest.¹⁰

Govoreći o francuskoj tradiciji, Lejeune (1998a) uočava svojevrsnu nepravdu prema autobiografiji: učenje autobiografske priče (kao i drugih oblika nekritičkoga pisanja) uvijek je bilo rezervirano za niže razine naobrazbe. Opisivati svoja razmišljanja u prvom licu čini se pomalo djetinjastim, i ta je vježba namijenjena osnovnom obrazovanju; u disertaciji, s druge strane, *ja* se strogo izbjegava. Ipak, danas se autobiografija počinje uvoditi u obrazovanje: tumače se tekstovi, raspravlja o problematici; u dobru se visokom obrazovanju autobiografski tekstovi često predlažu za čitanje i proučavanje.

⁹ Iz uvodne napomene časopisa *Gordogan*, čiji je broj 43–44 iz 1998. godine posvećen autobiografiji.

¹⁰ Jedan od istaknutih napora u ovome smjeru jest i projekt *Dokumentacija životopisa* (Mitterauer, 1994) Instituta za gospodarsku i socijalnu povijest Sveučilišta u Beču (IGSP). Autor ističe da tradicionalna povijest u školskim knjigama uglavnom ne uspijeva prenijeti ideju da se u povijesti svakoga života krije svjetska povijest. Upravo su projekti o životopisima za povjesničare izazov prema radikalnoj promjeni načina mišljenja. Prva je objavljena autobiografija umirovljenice Marije Gremel (rođ. 1901) dala poticaj za projekt tijekom kojega je prikupljeno više od 800 rukopisa starijih ljudi, pretežito iz nižih slojeva. Autobiografija je, kako se uobičajeno smatralo, tipično građanska tvorevina do koje ljudi iz nižih slojeva nisu imali pristupa. Istraživači Mitterauerova projekta prebacuju težište s ispričanih (*oral history*) na zapisane životopise, u čemu su istraživači pomagali ispitanicima. Mitterauer drži da popularna autobiografika predstavlja dobitak za povijesnu znanost, etnologiju i sociologiju, budući da se kolektivni način razmišljanja, stavovi i spoznaje teško daju bolje iščitati iz kojeg drugog izvora. O dnevnicima nižih slojeva (danskih seljaka, većinom pisanih u 19. stoljeću i ranije) piše i B. Stoklund (1979/80). Osnovna je tema tih dnevnika "vremenske prilike i posao", a njihovo temeljno obilježje jest to da "bilježe, ali ne promišljaju". Oni govore o svakodnevnim događajima, ali razmišljanja i osjećaji o onome što se dogodilo rijetko dolaze do izražaja. Oni su vrlo dobar izvor za ispitivanje ekonomskih i društvenih aktivnosti, ali je kroz njih mnogo teže ući u čovjeka, otkriti njegova razmišljanja i osjećaje. Stoklund smatra da se u ovome smislu dnevnik seljaka bitno razlikuje od onoga što se može zvati "građanskim dnevnikom", koji služi kao medij za iskazivanje i isповijedanje.

Teorijske rasprave o autobiografijama prilaze takvim tekstovima s različitih aspekata: Amy Shuman (1986), primjerice, iznosi problem prava na riječ. U usporedbi s razgovornim oblicima, intimni se dnevnik u njezinoj interpretaciji poima kao zaštićeni pripovjedni prostor (Velčić-Canivez, 1998). Postajući piscem dnevnika, sudionik u razmjeni mišljenja postaje netko tko napokon može uživati apsolutno pravo na riječ i izraziti se bez straha da će biti grubo ušutkan ili ismijan. Mladi koji pišu dnevnike vjeruju kako pri pisanju dnevnika postoji manja opasnost da će izazvati podsmijeh i omalovažavanje. Pravo na riječ, za koje se valja boriti tijekom razgovora u razredu, u dnevniku je naizgled neograničeno. U dnevniku si autor dopušta da bude dosadan, sitničav ili umišljen. Ima se pravo izraziti kako želi, ispuniti stranice banalnostima, jer pretpostavlja da je zaštićen od nezgodne reakcije drugih:

*Čak i kada nema ništa novo da kaže, sklon je pribilježiti na primjer: **Danas, ništa**. Ta pojava objašnjava zbog čega se komunikacija sa samim sobom u intimnom dnevniku očituje i kao **obaveza** i kao **sloboda** da se brblja o svačemu i ni o čemu, bez inhibicija.* (Velčić-Canivez, 1998, str. 55)

U svojoj se studiji o dnevnicima R. A. Fothergill (1974) opire definiranju dnevnika držeći da bi pokušaj definiranja zamaglio relativno jasnu riječ. Dnevnik *znači ono što vi mislite da znači* (Fothergill, 1974, str. 3). U svojoj studiji on *iz razloga raznolikosti* miješa termine *diary* i *journal*. Za razliku od njega, A. Ponsonby (1923, str. 5) razlikuje pojmove i nazive *diary* i *journal*: u *diary* prevladavaju osobni iskazi (za Fothergilla bi to bio "*personal diary*"), dok bi *journal* trebao biti namijenjen objektivnim povijesnim i znanstvenim zapisima. Neki dnevnici mogu sadržavati obje komponente.

Ponsonby smatra da se pisanje dnevnika razlikuje od ostalih formi pisanja. On smatra da u osnovi svakog pisanja – isključujući pisanje pisama – stoji svijest o literarnoj sposobnosti. Ponsonby drži da ni za pisanje dnevnika nije potrebna literarna sposobnost. Dnevnik može pisati svatko; štoviše, literarni talent može biti i prepreka potpunosti iskrenosti. Dnevnici se mogu i ne moraju zvati literaturom, neki nesumnjivo imaju literarnu vrijednost, ali to nije povezano s njihovom dnevničkom vrijednošću.

No iako postoje dvojbe o tome može li se dnevnik smatrati literarnom formom, dnevnici nisu u potpunosti izuzeti od literarnog kriticizma. Ponsonby (1923) jasno govori o dobrim i lošim dnevnicima, ali su kriteriji koje rabi eksplicitno drugačiji od onih primjenjivanih u literarnom vrednovanju. Fothergill (1974) smatra da bi se čak moglo reći da dnevnik što je više "literaran", manje zaslužuje ime dnevnika.

Dnevnik se razlikuje od autobiografije: u dnevniku imamo neposredniji odnos prema događajima u vrijeme kad se oni zbivaju, dok su u autobiografiji događaji uklopljeni u jedinstvenu cjelinu, nerijetko i s namjerom objavljivanja. Memoari su gotovo uvijek pisani s namjerom objavljivanja. U nekim je slučajevima vrlo teško odrediti granicu između memoara i dnevnika.

Pisanje pisama ima malo ili nimalo sličnosti s pisanjem dnevnika. Pisma mogu sadržavati svježije impresije, povjerljive stvari i ispovijedi, mogu biti pisana u formi dnevnika, ali svijest o primatelju ograničava autora i proizvodi određenu vrst samosvijesti koja se ne mora uopće pojavljivati u dnevniku. Pismo je razumljivo samo onome kome je namijenjeno. U usporedbi s pismima, tek manji broj ljudi vodi dnevnik, iako je danas i pisanje pisama prava rijetkost. Moglo bi se reći da pisma imaju dva roditelja: pisca i primatelja, dok dnevnik ima samo jednoga. Dnevnik se može pisati bez primisli o izdavaču, recenzentu ili čitatelju.

Pisanje dnevnika nije ograničeno profesijom ili dobi: sportaši, trgovci, filozofi, žene i djeca, svi pišu dnevnik. Neki ljudi ne žele priznati da vode dnevnik. To je razlog zbog čega su gotovo svi dnevnik "privatni" za života svojih autora.

Ponsonby dijeli dnevnik u tri skupine: (1) redoviti dnevni zapisi s ponekim prekidom, (2) periodični zapisi pisani u intervalima koji sumiraju nekoliko dana, tjedana ili mjeseci (ta se dva oblika mogu i kombinirati) i (3) dnevnik koji autor piše i uređuje u kasnijim godinama. To se obično događa kada postoji namjera objavljivanja ili kada autor smatra da ima bolji pogled iz retrospektive.¹¹

Svakodnevno se pisanje znatno razlikuje od pisanja koje se događa nekoliko dana kasnije. Impuls trenutka u kojemu se piše bilježi raspoloženje koje može nestati piše li se 24 sata kasnije, a kamoli ako je zakašnjenje tjedan ili mjesec dana, kada raspoloženje može potpuno nestati. Usto valja istaći da redoviti datumi u dnevniku ne impliciraju i redovito, svakodnevno pisanje. Autor koji svakodnevno zapisuje, kada propusti dan ili dva, može naknadno upisati sadržaj za dane koje je propustio. Ponsonby drži da svakodnevno upisivanje dnevničkih zapisa ne mora biti i "istinitije": fokus je presnažan, perspektiva ograničena i, shodno tome, viđenje može biti iskrivljeno.

Dnevnik koji se piše za objavljivanje razlikuje se od "privatnih" dnevnika. Namjera da se dnevnik objavi može uništiti njegov šarm i vjerodostojnost. Neki se autori dnevnika otvoreno suočavaju s pitanjem

¹¹ Ta je skupina očito vrlo bliska autobiografiji, budući da nema neposredna odnosa prema stvarnosti.

potencijalnog čitatelja svojih zapisa. Za mnoge se čini da pišu za sebe u starijoj dobi. Drugi pišu za člana obitelji, neki za javnost, ali većina ni ne otvara pitanje potencijalnog čitatelja. Dnevnik može imati povijesnu vrijednost, ili u njima veći naglasak može biti na psihološkom aspektu i autorovoj ličnosti.

Vrlo je teško odgovoriti na pitanje zašto ljudi pišu dnevnik, a odgovor i nije moguće generalizirati. Djecu se često potiče na pisanje dnevnika iz disciplinskih razloga. Za većinu je to pretežak zadatak u kojemu ne ustraju, pa s pisanjem prestaju kada odrastu. Nalaze se dnevnik koji su započinjani u dvadesetoj, ali ima i poznatih dnevnika koje su pisali ljudi starije dobi.

Teme o kojima se piše u dnevnicima mogu razotkrivati motive pisanja. Autor koji redovito zapisuje, sigurno će pisati o svome zdravlju. Ako se piše svaki dan, čak i prehlada može postati važnom temom. Ako se piše dva ili tri dana kasnije, sjećanje na to izbljedi.

Vremenske prilike ulaze u istu kategoriju kao i zdravlje. Lijep ili kišoviti dan utječe na raspoloženje. Svakodnevni zapisivači redovito govore o vremenu.

Hrana je u nekim dnevnicima važna tema: dobar obrok može ostaviti dublji dojam nego što se to može pretpostaviti. No ima dnevnika u kojima se hrana uopće ne spominje.

Nijedna se tema ne pojavljuje tako često kao religija u bilo kojem obliku. Propovijedi, teološke rasprave, preispitivanje samoga sebe, molitve – mogu se naći u dnevnicima.

Mnogi autori pišu o izletima i krajolicima. Kada autor sretne slavnu ličnost, sigurno će to zapisati u dnevniku. Iskazi se o plesovima, ceremonijama i društvenim događajima pojavljuju u većini dnevnika. Vrlo su uobičajeni i zapisi o smrtima, rođenjima i brakovima. Često se piše i o sportskim aktivnostima.

Nerijetko autor svakodnevnih dnevničkih zapisa piše svojevrsan pregled svoga života, rada i razmišljanja povodom rođendana ili kraja godine. Neki sažmu svoj život prije početka vođenja dnevnika, započinjući zapise sažetkom svoga života.

Svaki dnevnik sadrži nešto individualno. Dnevnik koji nisu pisani za objavljivanje, čak i kada su dvojbene literarne vrijednosti, dokumenti su od posebna interesa. Veoma često dnevnik je sve što postoji o osobi koja bi

inače ostala neznana. Ponekad se slab dnevnik može objaviti ako autor postane poznat, dok mnogo bolji dnevnicima ostanu neobjavljeni jer se ne radi o poznatoj osobi.

Autori poduzimaju razna sredstva da osiguraju tajnovitost svojih zapisa. Mnogi se boje iznenadna otkrivanja svoga rukopisa. Šifriran dnevnik, smatra Ponsonby, siguran je znak da autor piše samo za sebe.

Nije jednostavno postaviti kriterije dobra dnevnika. Čitatelj može dnevnik ocijeniti nezanimljivim i slabim štivom, dok isti tekst može u potpunosti ispuniti zahtjeve autora i biti mu korisnim podsjetnikom o proteklom zbivanjima, ili davati informacije obitelji (ako je to svrha pisanja dnevnika). Ipak, evaluacija dnevnika primarno mora polaziti od *anonimnog* čitača.

Redovitost pisanja i cjelovitost dnevnika nisu dovoljne same po sebi. Dugačak i redovit dnevnik ne mora biti dobar, jednako kao što kratak i rastrgan dnevnik može biti izvrstan. Svakodnevni zapisi imaju prednosti pred zapisima koji su unošeni uz odmak i nakon promišljanja. Neposredan zapis ima svježinu i spontanost. Čak i autor sa slabom sposobnošću za kreativno pisanje može stvoriti zapis koji može biti vredniji od promišljena napora respektabilna pisca. Spontanost je, smatra Ponsonby, specifičan oblik iskrenosti koja se može smatrati prijeko potrebnom osobinom dobra dnevnika.

Sposobnost uočavanja prijeko je potrebna autoru dnevnika. Autori će koji uspiju odvojiti bitno iz stvari i pojava koje promatraju zadržati pozornost čitatelja.

Određena mjera samodopadnosti poboljšava dnevnik. Unutarnji život i osobnost autora, prije nego vanjske okolnosti, dnevniku pridaju osebniju kvalitetu.

Ponsonby smatra da

svakodnevno pisanje, moć opservacije i percepcije, iskrenost i poštenje u onoj mjeri u kojoj je moguće, razumna mjera samodopadnosti, nerazmišljanje o objavljivanju, nepretenciozno izražavanje vlastitih stavova i odsutnost ustručavanja da se napišu stvari koje uznemiruju i koje čine zadovoljstvo u danu koji je prošao – zapravo, određena količina nepromišljenosti – pomažu u pisanju dobra dnevnika.
(Ponsonby, 1923, str. 85)

Ipak, iako je moguće govoriti o elementima koji čine dobar dnevnik, beskorisno je predlagati pravila i recepte za pisanje dnevnika.

U svojoj monografiji o povijesti mladih Michael Mitterauer (1992) ističe da pisanje dnevnika i autobiografija, koje se učestalo pojavljuje krajem srednjega vijeka i početkom modernizma, upućuje na to da proces individualizacije kod mladih ima svoje korijene u samospitivanju s religijskog aspekta. Osobito su pijetisti ohrabivali pisanje dnevnika kao oblik samooslikavanja individue i njezina religijskoga "rasta i razvoja".

Stoljećima je dnevnik bio popularno sredstvo kroz koje su mladi razmišljali o sebi samima. Čini se stoga da su dnevnicima prikladan izvor za proučavanje razvoja procesa individualizacije u adolescenciji. Charlotte Buhler (1934) u svojim je analizama dnevnika djevojčica iz triju generacija istraživala upravo procese individualizacije. Istraživački materijal Buhlerove iz 19. i ranog 20. stoljeća potječe gotovo isključivo iz naobražene i imućne srednje klase. Očevi mladih koji pišu dnevnik uglavnom su učitelji, svećenici, umjetnici, državni službenici, odvjetnici, trgovci, koji u većini slučajeva žive u velikim gradovima. Krupna buržoazija i plemstvo izrazito su dominantni u ovoj literarnoj formi. Sve do kraja 19. stoljeća dnevnicima su iz ruralne sredine ili iz urbane niže klase izuzetno rijetki.

1.4. Praputnjak

Praputnjak i Zagreb dvije su lokacije na kojima se zbivaju događaji opisani u dnevniku. Valja napomenuti da je u našoj literaturi skoro nemoguće pronaći opsežnijih zapisa o značajkama života djece u gradovima ili u Hrvatskome primorju tridesetih godina dvadesetoga stoljeća, pa je s tog aspekta dnevnik Mladena Lokara dragocjena građa.

Praputnjak je mjesto¹² nedaleko Rijeke, ponad Bakra, s pogledom na Vela vrata. Naziv se Praputnjak (Praputnik) prvi put javlja 1445. Selo nastaje kao zaselak nadničara koji obrađuju zemlju stanovnika grada Bakra. Godine 1667. podignuta je u selu kapela Sv. Josipa. Odlukom Hrvatskoga sabora u Zagrebu 1874. godine Praputnjak se zajedno s 4 sela bakarskog municipija ustanovljuje u zasebnu općinu, odvajajući se od bakarskog municipija.

¹² Iako tema o Praputnjaku kao *selu* ili *mjestu* zaslužuje više prostora i istraživače s drugih znanstvenih područja od onoga kojim se bavim, u ovom ću kratkome prikazu Praputnjaka pokušati upozoriti na elemente koji pokazuju da je – bez obzira na to što su se stanovnici pretežito bavili poljoprivredom i stočarstvom – Praputnjak već tijekom 19. stoljeća počeo poprimiti obilježja i težnje karakteristične za urbane sredine, pa je primjerenije o Praputnjaku govoriti kao o mjestu nego kao o selu (iako, primjerice, A. Zakarija u svojim monografijama o Praputnjaku piše kao o *selu*).

Godine 1916. Praputnjak postaje općinom. Zbog otežanih općih gospodarskih prilika i demografskog pada Praputnjak je 1933. vezan sa susjednom Krasicom. Nakon Drugoga svjetskog rata Praputnjak čini mjesnu zajednicu. Danas je u sastavu Grada Bakra.

Vrhunac svog demografskog i gospodarskog razvitka Praputnjak bilježi krajem 19. stoljeća. Godine 1880. zabilježeno je 1345 stanovnika, od kojih u inozemstvu prebivaju 224. Prema matičnim knjigama selo je godine 1916. brojilo 1377 stanovnika, a 1929. godine 755 stanovnika. To je ujedno i vrijeme krize kada naglo raste broj zaposlenih u prekomorskim zemljama (zbog filoksera, propadanja drvene brodogradnje i pojave parobroda). U Praputnjaku je već u 19. stoljeću izražena agrarna prenapučenost, što znači da je za biljnu i stočarsku proizvodnju u ondašnjim uvjetima rada bila dostatna oko polovica tada raspoložive radne snage. Stalni je višak radne snage rezultirao migracijom stanovništva (Malta, Suez, SAD) ili niskim životnim standardom.

U Praputnjaku se, kao ni u ostalim naseljima Hrvatskoga primorja, u 19. stoljeću *nije formiralo nijedno veće seljačko, da i ne spominjemo veleposjedničko gospodarstvo* (Štiglić i Tadejević, 1981, str. 133), iako su u isto vrijeme nastajali veći poljoprivredni posjedi i veleposjedi u Istri, na kvarnerskim otocima i u Gorskom kotaru.

Po svršetku Drugoga svjetskog rata selo je izgubilo polovicu svoga pučanstva: intelektualci su se nastanili ponajviše u Zagrebu, a mnoge su se porodice zaposlenih u Americi pridružile svojim. Nakon rata Praputnjak je vrlo brzo izgubio poljoprivrednu fizionomiju.

O Praputnjaku je objavljen iscrpan zbornik radova (Štiglić i Tadejević, 1981). Ipak, posebno valja istaći da je Praputnjarac Anton Zakarija mjesto uveo u znanstvenu literaturu svojom doktorskom disertacijom koju je obranio na Sveučilištu Sorbonne u srpnju 1976. Zakarijine dvije knjige (Zakarija, 1989; 1999) i ostali radovi o Praputnjaku prikazuju povijesni razvitak toga sela kroz promjene građevinskih oblika. Autor smatra da – iako Praputnjak nalikuje svim naseljima sjeverozapadne obale Mediterana – njegova posebnost leži u organskom razvoju, jer za razliku od mnogih drugih mjesta na tom području selo nije poznavalo kmetske odnose, nije bilo utvrđivano ni planski građeno, a sve su njegove promjene nastale spontanom prilagođivanjem prilikama u kojima se selo našlo. U svome radu Zakarija pokazuje da selo prolazi iste etape razvoja koje je već prije prešla civilizacija zapadne Europe u svojoj cjelini: preromaniku, romaniku, gotiku, renesansu i barok.

Praputnjarci su vrlo rano počeli slati svoju djecu u školu. Nisu im omogućavali samo osnovnu naobrazbu, već su nastojali da idu i u više škole. Ta ambicija datira od najstarijih dana. Tako je Praputnjak u 18. st. imao tri maturanta (sjemeništara), od 1800. do 1850. godine tri sjemeništara, od 1850. do 1900. godine njih petnaest (od toga dva sa sveučilišnom diplomom), a od 1900. do 1916. godine dvadeset i dva, od kojih četiri sa sveučilišnom diplomom (Zakarija, 1999). Godine 1910. u Praputnjaku je bilo 61,4% pismenih i 38,6% nepismenih (Štiglić i Tadejević, 1981, str. 396).

Praputnjak se od Bakra u crkvenom pogledu odcijepio 1789. godine osnivanjem samostalne župe. Godine 1802. za župnika dolazi Toma Miloš, koji je zatražio kapelana koji bi poučavao praputnjarsku djecu. Nije zabilježeno kako je bila organizirana ta nastava i koliko ju je djece polazilo. No ono što je posebno zanimljivo za razvoj obrazovanja u Praputnjaku, jest činjenica da je oko 1825. godine tu djelovala "privatna" škola koju je vodio svjetovnjak, Moravljanin Josip Veber, carinski činovnik bakarskog Gradskog municipija, otac kanonika Adolfa Vebera Tkalčevića. Vjerojatno da bi povećao svoje prihode, Josip Veber je privatno poučavao djecu mještana Praputnjaka koji su mu za to plaćali – bogatiji novcem, siromašniji u naturi. Zna se da je ta škola djelovala više godina, ali nema točnih podataka o polaznicima, sadržajima nastave ili trajanju obuke (Štiglić i Tadejević, 1981, str. 188).

Iako su Praputnjarci bili veoma zainteresirani za naobrazbu svoje djece, što se može vidjeti i na Veberovu primjeru, do škole se teško dolazilo. Dozvola za otvaranje škole izdana je 1858. godine, ali je škola osnovana tek 14. prosinca 1864. godine, a počela djelovati školske 1865/66. godine postavljanjem prvog redovnog učitelja Srećka Rožmantića. Pri osnutku u školu su bila upisana 63 redovna učenika, a škola je imala samo 3 razreda. Školske 1877/88. godine uveden je četvrti, a 1888/89. i peti razred, kada je škola imala 125 učenika u redovnoj školi i 43 učenika u opetovnici.¹³ Školske 1908/1909. godine škola je razdijeljena prema spolu. Opatice poučavaju žensku djecu u samostanu, a učitelj mušku djecu u školi. Odjeljenje u samostanu ukinuto je 1925/26. godine (škola tada ima samo 33 redovna učenika i 12 u opetovnici), kada je postavljena svjetovna učiteljica (Štiglić i Tadejević, 1981, str. 193–198). Danas je škola u Praputnjaku područna škola škole Hreljin i u školskoj 1999/2000. godini polazi je samo 19 učenika.

Osim škole u Praputnjaku je vrlo rano, već 1872. godine, osnovana i čitaonica.¹⁴ Svi napredniji mještani oduševljeno su je prihvatili i okupljali se

¹³ Opetovnica je škola u kojoj se ponavljalo gradivo osnovne škole po njezinu završetku. Nastava je bila organizirana jednom ili dva puta tjedno (ponekad samo nedjeljom – *nedjeljne škole*). Opetovnice su pohađali i šegrti. Produžavanjem obveznog školovanja prestala je potreba za postojanjem opetovnica.

¹⁴ Iako se u Enciklopediji Jugoslavije navodi da je čitaonica utemeljena 1877. godine, vjerojatno je da se 1872. može smatrati godinom početka njezina djelovanja, što je poznato među Praputnjarcima. Naime tadašnja je vlada bila vrlo spora pri potvrđivanju pravila društava (danas se taj proces može usporediti s registracijom udruga), pa su Praputnjarci čekali pet godina na formalno priznavanje svoje čitaonice.

u njoj, pa ona postaje središte kulturnog života mjesta. Valja istaći da po pravilima uži pristup u Čitaonicu nisu imali u početku njezina rada svi mještani, već samo naobraženi i inteligentni ljudi (Štiglic i Tadejević, 1981, str. 221). Od pokretanja "Novog lista" (1900) u Praputnjaku se sve više čitaju novine. Čitaonica više nije ograničena na "elitu". Ipak, nakon Prvoga svjetskog rata donekle opada interes za Čitaonicu, pa aktivni mještani pokušavaju uz Čitaonicu vezati i druge aktivnosti: tamburaški zbor, mješoviti pjevački zbor, amaterske dramske grupe koje su "gostovale" i u susjednim mjestima.

Godine 1932. Čitaonica prestaje s radom¹⁵, ali u proljeće 1938. godine grupa mladih dolazi na ideju da osnuje omladinsku čitaonicu. Djelatnost se nove Čitaonice proširila i na igranje šaha, stolnog tenisa, priređivanje zabava, pa je ona postala središte okupljanja praputnarske mladeži. Poslije Drugoga svjetskog rata Čitaonica nastavlja s radom samo nekoliko godina, te prestaje postojati.

Naobraženi Praputnjarci gotovo u pravilu pomažu svoju zajednicu: primjerice, dr. Martin Štiglic (1837–1914), profesor pastoralne teologije, pedagogike i katehetike na zagrebačkom Sveučilištu, osim što je 1899. godine dao izgraditi samostansku zgradu u Praputnjaku u kojoj su redovnice Sv. Vinka do 1925. godine poučavale žensku djecu i djecu predškolske dobi, na svoj je trošak dao u zanate ili više škole dvadesetak dječaka iz svoga rodnog Praputnjaka. Jedan je od njih i poznati kriminalist, profesor zagrebačkoga Sveučilišta dr. Josip Šilović, bivši željeznički radnik, za kojega se priča da je bio strog, nepristupačan i beskompromisan, te da je od svojih studenata koji nisu živjeli u Zagrebu, pa nisu mogli pohađati predavanja, tražio da opismene određen broj nepismenih u svome kraju. Bez dokaza da su to učinili, nije dopuštao testiranje indeksa (Štiglic i Tadejević, 1981, str. 291). Karpo Štiglic, jedan od prvih praputnarskih iseljenika u Galveston, još je krajem 19. stoljeća osnovao izdašnu Zakladu za školovanje svojih bivših i daljih rođaka, odnosno mještana, u svjetovna zvanja (Štiglic i Tadejević, 1981, str. 85), koju su Praputnjarci na školovanju koristili i između svjetskih ratova.

Po uzoru na susjedna mjesta u Praputnjaku je godine 1930, nakon slabije uspjele pokušaja iz 1923. godine, osnovan nogometni klub *Praputnjak*, koji se jednu sezonu natjecao među prigradskim klubovima. Prije toga "institucionaliziranja" sportska se aktivnost svodila na improvizirane tradicionalne igre. Najmlađi su se igrali *na školu, na špekulji, na puci, a nešto stariji na škrivaljca, na spas, na dva i dva, na škrilji, na hitanje kamenja,*

¹⁵ Knjižnica Čitaonice izručena je *Uzajamno-podupirajućem društvu Sv. Josip* koje je osnovano 1927. Iz *Pravila se Društva* vidi da Društvo nije bilo sazdan na vjerskoj osnovi, već da pomogne svojim članovima u nevolji (Zbornik, str. 224). Potreba je za međusobnim pomaganjem Praputnjara u tuđini rezultirala osnivanjem *Hrvatskog rodoljubnog društva Rodoljub Praputnjak* (Chicago, 1912), čija je svrha dobrotvorna, a u slučaju bolesti podupiruća za svoje članove (Zbornik, str. 83). Očito je dakle da je u Praputnjaku bila razvijena svijest o solidarnosti i o potrebi uzajamna pomaganja među članovima zajednice.

na rat (Štiglic i Tadejević, 1981, str. 497). Ljeti je omiljena zabava bilo kupanje u moru, a ponekad se plivalo na kostrensku stranu Bakarskoga zaljeva. Zbog migracije krupne plave ribe u zaljevu i morskih pasa koji su je znali slijediti, *preplavat vala* i nije baš bio bezopasan plivački poduhvat.

Ipak, najveće su zabavne atrakcije između dvaju svjetskih ratova bile karnevalske priredbe, plesovi na kojima su se obično nagrađivale najuspješnije maškare. Skupine su se mladih *maškarale* i u obične dane, te bi obilazile kuće.¹⁶

Izvan karnevalskoga doba mladići su i djevojke kontaktirali na plesu. Mladić je poslije plesa pratio svoju simpatiju do kuće. Ako je simpatija bila uzajamna, dogovarali su se za *rendese*. Kada se je simpatija produbila, mladić bi djevojci išao *na fraj* ili na *sedo*. Mladić bi došao navečer u kuću djevojke, pa kada bi se stariji povukli na spavanje, mladi su ostajali sami.

Na kraju, ali ne i najmanje važno, posebno valja istaći da je u Zborniku radova o Praputnjaku objavljen prilog *Moja sjećanja na pučkoškolske dane u Praputnjaku* (Štiglic i Tadejević, 1981, 481–483), izuzetno vrijedan doprinos *praputnarskoj povijesti djetinjstva*. Riječ je o sjećanju prof. Ljube Vybornyja, sina dr. Josipa Vybornyja¹⁷, liječnika u Meji, koji je školu polazio u Praputnjaku prije Prvoga svjetskog rata. Iako je dnevnik Mladena Lokara pisan 1933/34. godine, dakle dvadesetak godina nakon vremena na koje se odnosi Vybornyjev zapis, može se pretpostaviti da su se i za vrijeme Mladenova djetinjstva zadržale slične značajke druženja djece i mladih u Praputnjaku.

Vybornyjev je zapis *Moja sjećanja na pučkoškolske dane u Praputnjaku* pisan čakavštinom. Referenci na školu ima vrlo malo, ali se rijetko u našoj literaturi može naći toliko rječit opis djetinjstva.

Ljubo ima puno posla jer mora pisati zadaću, *ale leh po Hrvaski, – ne po naši*. Čakavski je dijalekt dakle *naš*, iako je očito da škola preferira učenje hrvatskoga (književnoga, standardnoga) jezika. Proizlazi da ni drugoj djeci pisati na hrvatskom jezičnom standardu neće biti lak zadatak.

Njegovi su oni iz Meje¹⁸ koji idu u treći i četvrti razred. K Mejanima spadaju i *oni z Košćice*, dok se za one iz *Sela* ne mari jer oni k njima ne

¹⁶ Taj se običaj u mjestu održao i danas, pa djeca, najčešće ona mlade školske dobi, u predvečerje – obično petkom ili subotom – obilaze kuće gdje im ukućani poklanjaju sitnice – voće, jaja, slatkiše, ponekad i novac.

¹⁷ Godine 1897. osnovana je zdravstvena općina Hreljin–Krasica sa sjelom na Meji, pod koju su spadala sva mjesta od Zlobina do Kukuljanova. Iste je godine na Meju došao prvi općinski liječnik, Čeh dr. Josip Vyborny, koji se kratko vrijeme nakon dolaska oženio Čehinjom. Vybornyjevi su imali dvoje djece, sina Ljubomira i kćer Ružicu, a cijela je obitelj voljela kraj i postala *domaća*. Dr. Vyborny je bio poznat i po tome što je prvi u Praputnjaku (i okolici!) kupio auto (1919) koji je tada imao redni broj 154, a odnosio se na cijelu Bansku Hrvatsku. Njegov sin Ljubo, gimnazijski profesor u Krku i Sušaku, otišao je nakon rata u Češku.

¹⁸ Praputnarski su (osnovni) toponimi (gledajući s istoka prema zapadu, protežući se oko 1,5 km) Meja, Košćica i Selo. Meja se nalazi na raskrižju ceste koja se s Jadranske magistrale diže prema Zagrebu i one koja spaja Hreljin i Krasicu. Košćica je središnji dio, a Selo je dio mjesta uz crkvu. Škola se nalazi u dijelu u kojemu završava Košćica a počinje Selo.

spadaju. *Kad gremo školi oni gredu na jednu bandu, a mi z Meji i z Košćice na drugu.* Valja dakle zaključiti da postoje najmanje dvije grupe dječaka podijeljene prema praputnjarskim lokalitetima: Meja i Košćica s jedne i Selo s druge strane.

Teško je nazrijeti je li podijeljenost dječaka prema lokalitetima stvar samo podjele zasnovane na putu pješačenja u školu i iz nje (oni iz Sela odlaze iz škole na jednu, a oni iz Košćice i Meje na drugu stranu), ili se na toj podjeli zasnivaju i druge podjele među dječacima. Sasvim je sigurno da postoji jasna podjela među spolovima, pri čemu je ženski spol neupitno manje vrijedan. *Stipić Karapankin*, primjerice, spada u mejansku grupu dječaka, ali *on gre vavek z ženskemin va školu, a i nazad z školi*, ne igra se *na baloti*, ne lovi *tići*, ne zna *hitat kamenje*, samo *spravlja nekakove sličice*. *To ni za nas aš mi smo muški*, pa mu se zato i *špotaju Stipić Zenica*, što je očita i nedvosmišljena kritika Stipićeve ponašanja. Moguće je da je podjelu prema spolu produbljavala i činjenica da su u Praputnjaku od 1908. do 1925. dječaci i djevojčice školu pohađali odvojeno: učitelj je poučavao mušku djecu u školi, a opatice žensku djecu u samostanu.

No ruganja nije bio pošteđen nitko, pa ni Ljubo, koji bi se tukao – ali ne smije zbog mame – kad mu se *špotaju Ljube Kolet (kolet = okovratnik)*. Ljubo je liječnikov sin, spada u praputnjarsku *elitu*, no u dječjem svijetu to nije prednost jer je Ljubo drugačiji od onih s kojima provodi djetinjstvo. Kad ide u Hreljin ili u Bakar, Ljubi mama *nabanda kolet* (stavi okovratnik), koji on ne voli nositi *kad ga ni drugi nimaju*, ili – što je možda još gore u kulturi koja prezire *žensko* – Nano Švedrin je rekao *da to nose ženske v Rike, a ne mi ki smo muški*.

Neprikosnoveni je Ljubin idol i glavni lik *Sjećanja*, personifikacija djetinjstva, lik njegova vršnjaka *Pečića*. Iako ga teži imitirati pod svaku cijenu, Ljubo ga ne može dostići u onome u čemu mu je Pečić idol jer, iako provode djetinjstvo zajedno, "klasno" su ipak odvojeni. Pečić najbolje trči, na nogama ima strašno debelu kožu jer je uvijek bos (siromašan?), a tvrdi da debelu kožu mora imati svatko tko želi brzo trčati. I Ljubo pokušava *ribat poplati* (ribati tabane), kako bi mu izgledali poput Pečićevih. Ljubo zavidi Pečiću što može uvijek hodati bos, a on samo kad je jako toplo. Zavidi mu *ča on se more, a ja niš ne smen* (jer on sve može, a ja ne smijem ništa), pa Ljubo nabraja uobičajene zabrane koje mu nameću brižni roditelji, liječnik i njegova supruga, a koje ga razlikuju od druge djece (ne valja kad se *klati* po cesti, ne smije hraniti konje, mora se šišati ljeti kad drugi imaju dužu kosu, mora nositi *široku klobučinu* da ga štiti od sunca, dok drugi idu gologlavi).

Pečiću se valja diviti jer je vješt u tučnjavi, najbolji od svih, i Ljubo više puta promišlja: *ma zač ja nisan par Pečiću* (zašto nisam poput Pečića). Pečić usprkos ljutnji velečasnoga najbolje lovi *tići* (koje prodaje), a lovi i gušterice koje stavlja u usta. Za malo kruha popit će tintu iz tintarnice.

Jedina referenca o školi jest ona o tjelesnom kažnjavanju. O učitelju se kaže: *Naši su gospodin učitelj jako jaki*, zavrnu rukave, kažu *Lezil!*, i tuku djecu. Pečić se pritom svija nastojeći umaći udarcima, a sva druga djeca viču i plaču. Pečić samo *jako kljane* (psuje). Iako su Pečićeve istine i savjeti vrlo sumnjivi (npr. da je dobro piti tintu kada se prejedeš murvi), njemu se vjeruje. Roditeljski savjeti i kritike upućene Pečiću (*Moja mama kadgod reču da j' Pečić jako bedast, ma on ni bedast, aš on zna od se dečine najbolje lovit tići.*) nemaju utjecaja.

Sjećanja Ljube Vybornyja – usporedimo li ih s radom S. Leček (1997) o djetinjstvu na selu 1918–1941. godine, i to u selima zagrebačkoga Prigorja i Hrvatskog zagorja – upućuju na drugačije prilike u kojima se u ono vrijeme živjelo u različitim dijelovima Hrvatske. Iako je Pečić, može se pretpostaviti, vrlo siromašan, ne nazire se da su u Praputnjaku u ono vrijeme djeca imala važniju gospodarsku ulogu (iako je Pečić prodavao ptice – novac je vjerojatno zadržavao za sebe). Proizlazi da je priroda autoriteta odraslih i roditelja drugačija u Praputnjaku, nego na terenu istraživanja S. Leček: autoritet odraslih u Praputnjaku nije neprikosnoven (velečasni se ljuti, Pečić i dalje lovi ptice), kao ni roditeljski (daje se naslutiti da se usprkos roditeljskim zabranama Ljubo *klatio* po cesti ili hranio konje). To upućuje na iznimnu raznolikost društvenih i obiteljskih odnosa u različitim dijelovima Hrvatske u prošlosti te na potrebu da se pristupi temeljitijem istraživanju.

1.5. Obitelj Lokarovih

Dom se Mladena Lokara nalazi u Praputnjaku, a Mladen se školuje u Istarskom internatu u Habeličevoj ulici u Zagrebu. Mladenovi su roditelji Božica (rođ. Kvaternik) i August Lokar.¹⁹ Obitelj Kvaternikovih građanska je obitelj, jedna od uglednijih u mjestu, tada već trgovaca treće generacije. Božica je naobražena osoba, govori i čita njemački. I kuća u kojoj žive u Praputnjaku (k. br. 111) gradskih je obilježja, namještena luksuznim namještajem (Mladen u dnevniku govori o *vizit-cimer*). Već je Božičin djed bio trgovac, no njezin otac, poput mnogih u onovremenome okruženju, upada u krizu, što rezultira slabijim životnim standardom njegove obitelji. Božičina je obitelj mnogobrojna (desetero braće). Jedan brat studira. Božica je tjelesno hendikepirana (naglašeno šepa, vjerojatno zbog iščašenih kukova koji se u ono doba nisu rutinski pregledavali i korigirali u ranoj dječjoj dobi). U porodici se govori da je do upoznavanja Božice Kvaternik i Augusta Lokara došlo nakon posjeta Augusta Lokara Božičinoj sestri Ljubi i njezinu suprugu koji su živjeli u Puli. Muževljev kolega s posla, August Lokar, Slovenac iz Vipavske

¹⁹ Podaci o Mladenu Lokaru, kao i njegov dnevnik, dobiveni su od Zrinka Mičetića, dipl. ing., nastanjena u Praputnjaku, sina Viktora Mičetića (1905–1969), rođena u Puli od roditelja Praputnjara. Obitelj je Mičetić povezana s Mladenom Lokarom preko Mladenove majke Božice koja je sestra majke Viktora Mičetića, pa su tako Mladen Lokar i Viktor Mičetić prvi rođaci.

doline, vidio je tijekom posjeta Božičinu sliku i u nju se zaljubio. Božica su se i August upoznali i vjenčali. Božica je, smatra se u porodici, bila intelektualno i kulturno nadmoćnija od svoga supruga. Obitelj Lokarovih živi u Praputnjaku, a sin je Mladen, jedino dijete Lokarovih, rođen 21. prosinca 1919. godine.

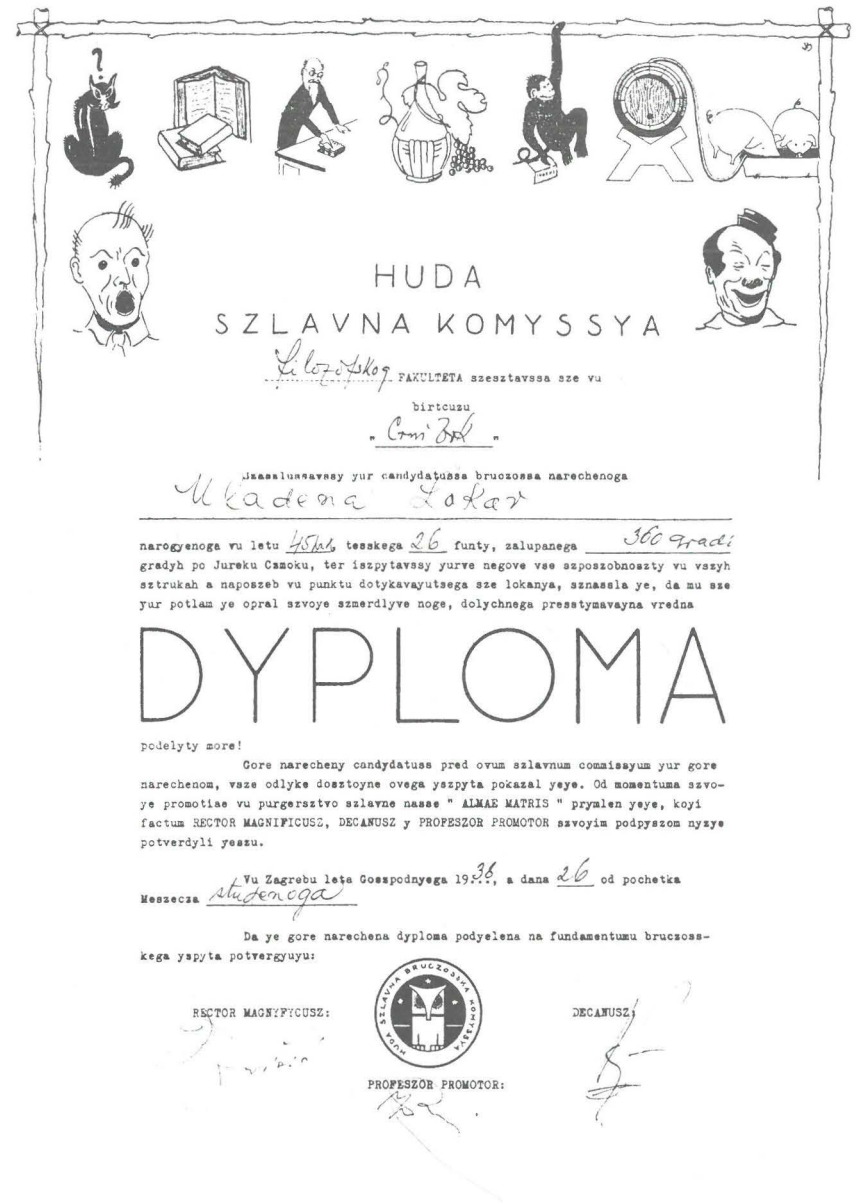
Dragocjene je informacije o Mladenovu životu dao dr. Ante Zakarija, koji je u ratu pohađao učiteljsku školu u Križevcima i Mladena je često viđao u Zagrebu. Mladen je polazio klasičnu gimnaziju i u to vrijeme stanovao u internatu za istarske izbjeglice pred Talijanima nakon okupacije Istre 1918. godine, budući da je i njegov otac bio izbjeglica. Maturirao je neposredno prije rata, 1938. ili 1939. (bez polaganja mature), a onda je upisao grčki i latinski na Filozofskome fakultetu u Zagrebu.²⁰ Diplomirao je 1943. godine, a onda prijavio doktorat s temom iz hrvatskoga latinizeta. Mladenov "vojni" status dr. A. Zakarija opisuje ovako:

Nekoji studenti na post-diplomskim studijima mogli su dobiti odgodu služenja vojske dvije godine, po kojim kriterijima ne znam. Drugi su mogli ući u tzv. "sveučilišnu ustašku bojnu". Ta jedinica bila je čisto paradnog karaktera, nije izlazila iz Zagreba. Vježbe su bile ograničene na jutro, pripadnici su popodne studirali. Vlast je tom jedinicom dobila neki sjaj, a studenti sigurnost da neće ići na frontu. Nakon što sam maturirao, u srpnju '43., posjetio sam ga u toj jedinici, bila je stacionirana negdje u Zvonimirovoj. Uniforma je bila vrlo lijepa, Mladen je u njoj došao u Praputnjak samo da se pokaže i ponosi pred djevojkama, a svojim nije mogao ništa objasniti, svi su u njemu jednostavno vidjeli "ustašu". Imati 23 godine i svježju sveučilišnu diplomu i lijepu uniformu – tko se ne bi došao pokazati?!

Mladen Lokar nestao je u vrtlogu rata 1945. godine. Mladenova su majka i njegovi rođaci vjerovali da je stradao u logoru Staroj Gradiški. Ante Zakarija smatra da je stradao u Mariboru, i to u bolnici, ali ne zna kako je tamo dospio i od čega je bolovao.

Valja pripomenuti da se u zborniku *Praputnjak* u prilogu Ante Luketića "Poginuli i internirani Praputnjaci od 1941. do 1945. godine" ime Mladena Lokara ne spominje, iako je riječ o vrlo iscrpnu prilogu. Ante Zakarija (1999) u svojoj knjizi pak ističe da je u Drugom svjetskom ratu selo izgubilo 49 mještana, među kojima je i Mladen Lokar, stradao u svojoj 24. godini.

²⁰ Iz Mladenovih (veselih) bručoških dana očuvana je *Diploma* (vidjeti faksimil i "prijevod"). Bručoška je diploma napisana izmišljenim (konstruiranim) jezikom koji po nekim svojim elementima podsjeća na češki i staroslavenski, a sintaksa upućuje na uzvišen stil latinskoga jezika.

Brucoška diploma ("prijevod")

HUDA
SLAVNA KOMISIJA
Filozofskog fakulteta sastala se u
bircuzu
"Crni brk"

Saslušavši kandidata brucoša rečenoga
Mladena Lokar

rođenoga godine 45. pr X., teškoga 26 funti, udarenoga 360 gradi
po Jureku Czmoku, pa ispitavši njegove sve sposobnosti u užim
strukama a napose u točki lokanja, našla je, da mu se
nakon što je oprao svoje smrdljive noge vrijedna

DIPLOMA

podijeliti može!

Gore rečeni kandidat pred ovom slavnom komisijom gore
rečenom, sve odluke dostojne ovoga ispita pokazao je. Od momenta
svoje promocije u purgerstvo slavne naše ALMAE MATRIS primljen je, koju
činjenicu RECTOR MAGNIFICUSZ, DECANUSZ i PROFESZOR PROMOTOR
svojim potpisom niže potvrdili jesu.

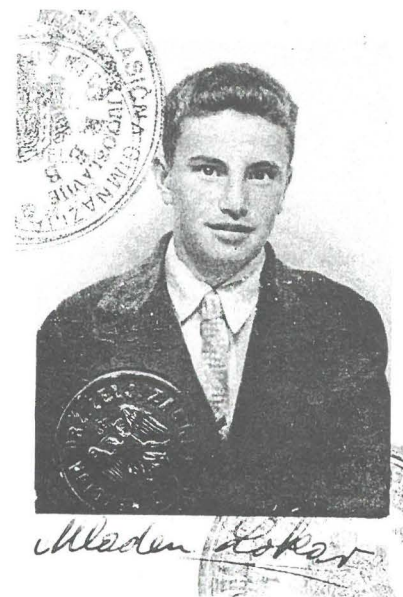
U Zagrebu godine Gospodnje 1938., a dana 26 od početka mjeseca studenoga.
Da je gore rečena diploma dodijeljena na temelju brucoškoga ispita potvrđuju:

RECTOR
MAGNYFYCUS

PROFESZOR
PROMOTOR

DECANUSZ

2. DNEVNIK MLADENA LOKARA

UVOD

Ja sam počeo pisati svojom abecedom 20-XII-1933. Sada ću ovo prepisivati ovakom abecedom i ovo spremi, a u internatu ću i dalje pisati mojom abecedom. Jedan od razloga što prepisujem je taj što ću dati čitati roditeljima. Uvod u starom dnevniku glasio je:

“Nakon viših pokušaja započeo sam ovako pisati. Budući da ovđe (u internatu) nemogu pisati običnim pismom utekao sam se ovoj abecedi. Ovđe ću navesti sve moje misli i događaje. Ovu sam abecedu utvrdio 30-XII-1933”

Moram kazati da ću sve točno prepisati makar sam mnoga mišljenja odonda promjenio. Isto tako neću niti rečenice popravljati da se može viditi kako sam pisajući dnevnik sve boljim jezikom pisao (ako jesam).

počeo sam prepisivati 25-XII-1934

DNEVNIK

20-XII-1933

Danas je zadnji da[n] obuke prvog polugodišta. Uveče sam razgovarao sa Cukarićem o svemu i svačemu i uvidio sam da je taj čovjek vrlo dobra i srca i duše. U svemu mi je znao dati očinski savjet i baš mi je žao da će tako brzo otići.

21-XII-1933

Danas mi je hvala Bogu 14 godina. Nema obuke. Poslije podne bio sam kod tetice. Vrlo me je lijepo dočekala i obradovala mi se. Izgleda da je vrlo sretna a i da je mali voli. Sunko me je isto tako lijepo primio. Kad sam joj kazao datum odmah se je sjetila da mi je rođendan te mi je čestitala i tada sam prvi puta popio čašicu rakije. Od nje sam otišao k teti Ilinki, ali je nijesam našao kod kuće. Još nešto. Kad sam jutros čistio snijeg gledala me je Jolanda pomirljivo, ali “Ko se ne osveti taj se ne posveti” vrijedi za mene. Nevenka me je gledala smiješeći se. Međutim ja ću još istražiti što znači ovaj smješak. Dobio sam dozvolu do 4 sata a ostao sam vani do 6 h. Što će od toga biti još neznam.

22-XII-1933

Danas sam dobio knjižicu a g. Sabadoš me je korio radi brbljanja i želi mi drugo polugodište bolji uspjeh barem iz njegovih predmeta. Kerševan bi mi bio posudio francuski rječnik ali njemu treba te neznam kako ću sa lektinom. Bio sam kod tete Ilinke. Dočekala me je vrlo ljubazno. Ona veli da mi je po teti Mariji poslala jedan krznom podstavljeni kaput, i jako se je začudila kad sam joj kazao da nisam ništa dobio. Nato mi je rekla da je i mami poslala zimski kaput i neka to mama potraži. Dala mi je 100 Din. najavio sam se "Putnik-u" i kupio kartu za 42 Din. Posjetio kumića i našao ga vrlo bolesna. On ima najjaču gripu i slabo srce i dnevno prima inekcije. Kumica je sva ubijena. Uvečer sam otputovao.

23-XII-1933

Putovanje mi je bilo prilično dobro. Kad sam došao doma nije bilo nikoga. Sve zapušteno. Grobišino prohodano. Vrata od Grobišina razbita. Sjetim se tate i suze mi grunu. O moj tatiću nedaj Bože da tebe izgubim jer bi onda sve izgubio. 9 *. Došla je mama. Isplakali smo se jedan na drugome. Sve u redu. Cijelo poslije podne sam spavao. Navečer sam priprazio kitu.

24-XII-1933

Spavao sam do 9h. Poslije sam išao na misu. Poslije objeda sam radio kitu koja je lijepo uspjela. Iza blagoslova sam išao u kloštar na zabavu. Poslije zabave bio sam kod Kokića. Od njega sam išao k barbi Juri. Teta Barica je poslala nekakav Božićni dar da mene potkupi. Dar je donio Grga Žnjakin. Pada odluka mama je poziva na obed. To moram sprečiti. Mama ne popušta — Popuštam.

25-XII-1933

Božić. Poslije ponoćke mama pošto sam joj čestitao javi mi da teta Barica neće da dođe na objed jer da smo je pozvali iza toga što smo primili dar. Poslije mise sam ju vidio i s njom lijepo razgovarao. Uveče sam bio kod Zlatka.

26-XII-1933

Bio sam kod Kokića na obedu. Poslije podne od 4 do 6 h sam prtil sneg. Uveče sam radio francuski.

27-XII-1933

Ujutro sam otišao po žukve u Grobišino. Poslije podne sam radio oko kuće. Sneg sam sav otprio. Uveče sam radio francuski.

28-XII-1933

Moj imendan. Ujutro se ne može ništa raditi jer pada kiša. Kod nas je bio Kokić na obedu. Poslije smo išli k Jožu i on mi je posudio francuski riječnik. Uveče radim francuski.

29-XII-1933

Ujutro pada kiša. Ja sam naložio u vizit-cimeru i radio sam cijelo jutro francuski. Poslije podne sam opet radio franc. do 3h. U tri sata su bile molitve za jubilejni oprost.

30-XII-1933

Isto tako kao jučer.

31-XII-1933

Ujutro sam bio na misi. Poslije podne na blagoslovu. Pred blagoslovom mi je Kokić donio "Dva svijeta" [.] Poslije blagoslova je on bio kod mene i onda sam ga opet pratio kući i kod njega se zadržao do večere. Iza večere smo išli na zabavu. Iza zabave bio je ples. Plesale su Stanka, Ilinka i Ljerka.

Tebe Boga hvalimo!

1934.

1-I-1934

Stupamo u novu godinu. Ujutro sam bio na misi. Poslije podne sam bio na blagoslovu. Iza blagoslova sam išao na Meju po mamu. Puhala je velika bura. Uveče sam čitao "Dva svijeta".

2-I-1934

Danas ništa važnoga osim što sam učio franc.

3-I-1934

Ujutro radim franc. Poslije podne sam uzeo stari mantil i pikali se cijelo poslije podne. Uveče smo bili kod File. Tamo su došle Stanka i Ilinka te smo razgovarali.

4-I-1934

Ujutro pikanje i vratio sam Jožu franc. a posudio lat. riječnik. Poslije podne sam od Marića nenadno pozvan da neka se spreman da idemo na

Sušak. Tamo sam predao kufer gospodinu Marač. Namjenio sam se na isti kareti i vratio se kući.

5-I-1934

Ono što sam napisao pod 4 ov.mj. vrijedi za 5 a 4 sam izgubio dan u pikanju.

6-I-1934

Do podne misa. Iza blagoslova smo kod Stanke špijali. Joža, Stanka, Darinka i Ljerka Ljubina igrali su se na karte. Uveče smo opet špijali. Stanka, Darinka i Ilinka igrali su se na karte, a nas nijesu htjele pustiti unutra. Ja sam nato poslao u nutar cedulje sa titulama "Neka!", "Neka!" i "Osveta ja slatka". Potpisao sam prvu sa "Lur" a Ljuba me je nagovorio neka pišem veliko (L.U.R) i ja sam te su one odmah odgonetnule. Danas sam dobio od Gubića pismo. E vredan je on dečko! Odgovoriti neću jer ćemo se brzo viditi. Ante mi je odgovorio da putuje 8 ali ja 9. Pisao sam teti Mariji kad ona putuje.

7-I-1934

Ujutro misa. Poslije blagoslova smo bili kod Stanke. Zapri smo plušijani te su nas morale unutra pustiti. Poslije je bilo tuknje jer su došli drugi te su zafrkavali a mi po njima. Večer nešto uređujem.

8-I-1934

Danas je dan pozdravljanja. Ujutro sam bio na pričesti i opevao sam. Poslije sam išao na Meju i dobio sam od kumice 10 Din. Poslije podne sam bio kod gosp. plovana. Gosp. su me pitali otvoreno dali su u internatu svi Srbi. Kad sam to potvrdio napali su strašno Istrane radi nestalnoga karaktera. Dali su mi 20 Din. Iza toga sam bio kod gosp. doktora. On mi je dao 50 Din. da sam dobio dar iz Starog Bečaja. Poslije sam bio kod tete Matejke. Oko 2 uri vidio sam Stanku i pratio je do Meje. U 5h se je vratila kući i bio sam kod nje. Uvečer su došli barba Jura i dali su mi 20 Din. Prvi dar od njih. Prao sam noge.

9-I-1934

Ujutro sam bio na misi. Pozdravio sam tetu Baricu ali mi ona nije pružila ruku. Poslije sam pozdravio susjede. Zatim je došao Kokić a onda su me on i Zlatko pratili. Došao je čas rastanka. Ah one lijepe majčine crne oči zasuze uz uzdahe "Kućo moja pusta". Rastadosmo se. Mahao sam joj rupcem dok sam je vidio. A onda "Zbogom majko". U vlaku sam naišao na Pindulića, Radića i Stanka iz Krasice. Lijepo smo putovali i sretno došli u

Zagreb. Na kolodvoru su nas pregledali, a onda sam vidio Pošćića. Kad sam došao doma u internat platio sam 100 Din a 40 su već bili primili. Iza toga sam pisao mami. Uveče sam pospremio svu robu.

10-I-1934

Prvi dan škole. O praznici kako ste brzo prošli. Bojao sam se jer nijesam ništa naučio. No profesori nisu ništa pitali. Bili smo na kupanju. Sada je učenje. Mislim na Tebe majko. Osijećam onu težinu u grudima. Kad ću Te opet vidjeti. Ali doći će i to. Danas sam kupio olovku. Da još nešto: jučer sam opazio da smo dobili bijelo svjetlo u spavaonici. Ah majko!majko!!!——Uveče je direktor nešto govorio.

11-I-1934

Ujutro iza učenja dođe direktor i reče da ban želi da mi prisustvujemo odlasku kralja i da neidemo u školu. Kad smo išli na kolodvor slijedili smo Kljuničku i Grakaličku a natrag Jelandu, Balde i Nevenku. U dugoj ulici su im se otvorila usta, ali su se uglavnom hvalile kao dobre učenice. Poslije podne smo bili na Cmroku. Poslije je bilo učenje.

12-I-1934

Imali smo 3 sata mjesto četiri jer nema Spalatina. Poslije škole sam odnio cipele popraviti i nijesu me ništa koštale. Poslije podne sam bio kod tete Ilinke. To je bilo prvi put da mi nije dala ništa. Ja to ističem samo zato da pokažem kako mi je dobra. Poslije toga sam bio u kinu.

13-I-1934

Ništa osobita osim što me je uzrujalo čekanje odgovora. Uveče je direktor izabirao vježbače, među njima i mene. Ja sam bio tome protivan i poslije kad je bio jedan odviše javio sam se da dobrovoljno izlazim van.

14-I-1934

Iza učenja da sam vježbao nebi bio mogao ići kumiću, ali pošto sam istupio mogao sam ići. On malo bolje ali još uvijek ima temperaturu.

15-I-1934

Nema i nema pisma. Naveče mi se dogodila nesreća. Razbio sam staklo na II katu. Odmah sam se javio.

16-I-1934

Nije od ovoga bilo ništa. Ako zaborave podsjetiti ću ih na kraju godine kad budem išao kući.

17-I-1934

Kada sam došao iz škole izgrdio me je g. ekonom i rekao da mi neistrani moramo biti najbolji u ponašanju i učenju. Jučer nismo imali gimnastike i franc. Ta dva predmeta nismo još imali ovo polugodište. Odgovora nema te nema. Bili smo na kupanju i mislio sam da ću možda vidjeti Vinka ali ga nije bilo. Počeo sam prati zube.

18-I-1934

Na objedu je g. direktor kazao da moraju otvarati poštu jer da nekoji ne pišu kući. Držim da je to izlika.

19-I-1934

I danas mi se dogodio incident. Kad je Furlan došao iz škole počeo je pred upravom pričati nešto iz škole. Čuo ga je g. ekonom te je došao van i navukao ga za uši. Kad je svršio Furlan ga je tako mrko gledao da sam prasnuo u smijeh. Nato je došao k meni i navukao me za uši govoreći: "Vi si utvarate da ste bolji đaci a ja ću vam to izbiti iz glave ta ti i onako ne spadaš u internat. Vidiš ovo staklo?!" Valjda mu je žao što mu sin dobiva cvike. Iza objeda sam išao u upravu po pismo. Direktor me je pitao strogo kako znam da mi je pismo u upravi i morao sam kazati. Zatim davajući mi zatvoreno pismo (valjda mu je bilo žao što ga nije mogao otvoriti) zapita me: "Ti si razbio staklo?" "Da — to mi se još nije nikada dogodilo". "I ja mislim da više neće." "Neće". Time je audijencija bila završena.

20-I-1934

Pročitao sam knjigu od Novaka "Tito Dorčić". On je velik pesimista a ja baš nisam zato raspoložen. Pa mlad sam. Prvi mi je udarac zadan poslije podne jer mi je bilo zabranjeno ići u kino gledati "Put u život". Uveče nije već o meni ništa govoreno. Ja mislim sada je gotovo samo ću ga još platiti. Saopćio mi je samo da je kumica telefonirala neka ne dođem na objed jer da ima goste.

21-I-1934

Dakle nisam išao na objed. Kad smo bili u dvorištu cijelo su vrijeme babe gledale kroz prozor a kad smo išli van su došle na prozor. Sigurno su se nesretno zaljubile. Na šetnji pade Mavaru na pamet da mi budemo složni t.j. Mavar, Furlan i ja da zajednički izmlatimo onoga koji bude zafrkavao itd. Odmah nam se zato pružila prilika. Flego je nešto načuo i počeo nas stalno slijediti. Najprije lijepo poslije grožnjama htjeli smo se ga riješiti ali nije pomoglo. Poslije smo ga zaveli u šumu i tamo zmlatili. Najviše je primio od Furlana. Danas sam bio na procesiji.

22-I-1934

Danas smo mnogo pregovarali o putu u Ljubljanu. Mnogo smo govorili o 5 čl. t.j. o Jelandi. Dali će to sve uspjeti neznam ali sumnjam. Poslao sam pismo kad sam išao u školu bacio sam ga.

23-I-1934

Učim pjesmu "Srđa Zlopogleđa". Ništa važno.

24-I-1934

Danas smo bili na kupanju. Trinajstić je dobio u internatu pjesmu "Sv. Sava" deklamirati. Pjesma ima 11 kitica t.j. 44 retka. Ja mu nisam zavidan, ali teško da će ju za 3 dana svladati kao što bi malo koji. Možda je ponašanju g. ekonomu uzrok što sam ja u penziji. Kumićeve košulje ne vrijede ništa. Navečer iza večere imao je biti sastanak turista. Međutim najednom su se oni pokazali u pravom svjetlu. Počeli su najprije govoriti proti papi i svećenika a poslije su žestoko napali na samu crkvu kao najveći protivnici njine. Vrlo mi je žao da su u takvoj zabludi i vrlo bi rado da ih Bog prosvjetli. Ja im ne mogu niti pomoći nego držim da ću i sam biti junak ako odolim. Kad je crkva odolila velikim i moćnim neprijateljima će i ovima ali mi je žao za njihove duše. U krevetu se je pak kretao drugi razgovor između mene i Radića. Pričao mi je kako će mu biti lijepo na Krku. Njemu je bilo pofalilo 20 Din. Kad je rekao g. direktoru on mu je rekao: "To ti dobro stoji jer si uvijek imao kod sebe novaca." ("Otkad sam ja u internatu nije još bilo krađe"). A Maričićevih 40 Din. itd. itd. Ili sam sebe tješi ili hoće sve da izgrava.

25-I-1934

Danas ništa.

26-I-1934

Imali smo tri sata.

27-I-1934

Danas ujutro sam deklamirao. Od 7 kazali su da sam najbolji. Iza toga sam bio kod tetice. Lijepo me je primila. Kad sam išao kući dao sam popraviti uru. Poslije podne su vježbali. Jelanda ima čak dva prstena. Nevenka mi nije bila na zgodnom položaju da je promatram. Ona se je smješila. Po običaju. Uveče sijelo. Trinajstić je samo čitao pjesmu. Kerševan je držao predavanje.

28-I-1934

Bio sam kod kumića na objedu.

29-I-1934

Kad sam se vraćao iz škole susretnuo sam Rožicu. Pitao sam je kako imaju lijepo pjevanje a ona mi je lijepo odgovorila da su to starije. Kako bi se moglo lijepo razgovarati. Poslije podne bio sam pozvan u upravu. Dobio sam pismo i rekli su mi da kad ga pročitam neka dođem u upravu. Bilo je otvoreno. Kad sam se vratio bilo je pitanja. Za tatu sam kazao sve. Za novce sam se izvukao da su kod Kumića. Do male nesuglasice je došlo poradi novca. G. ekonom nije zapisao za januar 100 nego 40 Din. Međutim je popustio odmah i zapisao 100. Tako sam bio oslobođen za novce "kod Kumića". Samo su mi spomenuli neka pazim da mi se ne dogodi kao Radiću. Uveče je došlo do jednog preokreta. Pancun mi je pričao da kad je išao u Krk da je razgovarao sa Nevenkom. Ona mu je rekla sve kako se o nama misli a onda je Pancun rekao: "A ti?" Ona je šutila. On joj je počeo govoriti: "Trinajstić?" Ona ništa. "Tomčić?" Opet ništa. A kad je spomenuo mene da je pocrvenila i pobjegla. On na svoje poštenje potvrđuje da je tako, ali meni ide to teško u glavu. Kad bi barem tako bilo. Ali zašto onda danomice izbjegava? Smješkak?

30-I-1934

Napisao sam i bacio kartu gosp. Plovanu. Poslije podne sam išao po uru. Još nije gotova, a kazali su da će mi remenčić staviti.

31-I-1934

Gledam da vidim Nevenku, ali mi to nije moguće jer idemo na kupanje.

1-II-1934

Kad sam išao iz škole vidio sam Žarka. Kad smo išli sa šetnje vidio sam Maksa u Jurjevskoj ulici ali nisam s njim razgovarao.

2-II-1934

Nevenku sam vidio 2 puta nakon veće stanke. Opet moram nešto kazati o Nevenci jer kad se o tome toliko govori i kad već ona pomalo postaje biti jedna ličnost u mojem životu moram više o tome ovđe govoriti i nesmijem prešućivati. Pošćić i Ljubić su govorili da znaju moju i pokazivali na prste N. Ja nisam to priznavao. Poslije je Pošćić nešto nabacio o Rožici, a ja sam odgovorio: "Ostavi Rožicu na miru" i po tome se je shvatilo da je ona moja. Time sam Nevenku spasio. Trinajstić je bio opazio da je ona gledala na mene na vježbi i da se je smješila. Napokon sam mu priznao da je (moja) i postali smo opet tijesni prijatelji.

3-II-1934

Danas sam vidio Nevenku kad je išla u školu i to s prozora spavaone. Kako sam Pošćića nasamario, sad se je priljepio uza me i ne mogu ga se riješiti.

4-II-1934

Ujutro sam deklamirao u školi i to pred 6, 7 i 8 razredom. Uspjelo mi je. Kad sam odlazio g. direktor je rekao g. Mudriniću: "Ovaj će nam kasnije biti dobar." Svakako dobar znak. Kad sam došao Kumiću on je skucao da ga boli ruka. Tek se jednom oporavi već ga drugo ulovi. Ja mislim da je to jer se on ne nada u Boga i zato nema sreće. Uveče sam došao do ugodnog otkrića. Davor i ja razgovarali smo o našim ljubavima i tako smo došli do govora o popravku internata. Govorili smo i o vjeri a prešli smo i na politiku. Ja sam dakako govorio za moju ideju i on meni i ja njemu priznali da smo Hrvati. (Pa to je sasna jasno). Do toga je dovelo i to što je Mohorovičić prije razgovora meni rekao za knjigu "Živila Hrvatska". Ja neznam što kazati na ovako strašnu zabludu. Još ćemo ja i Davor nastojati da tu djecu okrenemo ili bolje i pravičnije kazano dovedemo na pravi put. Sijećam se tu onoga događaja (jer tu nije zabilježen) kad je Ljubić rekao da on nezna zašto mu je ime "Hrvat" tako mrsko a ime "Srbin" milo.

5-II-1934

Razgovarao sam sa Trinajstićem. Nevenku sam vidio kad je išla u školu.

6-II-1934

Jučer i danas sam imao toliko učiti da nisam mogao pisati kući uz najbolju volju.

7-II-1934

Napisao sam pismo. Sutra ću ga baciti.

8-II-1934

Sat mi ide dobro. Pismo je bačeno.

9-II-1934

Ništa.

10-II-1934

Naveče kulturno prosvjetni rad. Dobili smo gramofon g. Brnčića i svirali.

11-II-1934

Ujutro sam imao tremperaturu i boljela me je glava. Telefonirao sam Kumiću sam. Dao mi je g. ekonom, i tako sam prvi puta u životu telefonirao. Poslije podne sam se uvjerio u jednoj stvari što se tiče Nevenke. Ona je dva puta zametnula ragovor. To je mnogo ali glavno će biti kad prizna. Neka se sve razvija.

12-II-1934

Glava i grlo me još uvijek bole. Čekao sam Nevenku kad je došla iz škole, ali je nisam dočekao. Poslije mi je Pošćić rekao da su došle oko 6h.

13-II-1934

Bole me glava i grlo. Grlo mi je suho i hrapavo. Borba vojske i buntovnika. Vojska sve drži u rukama i odlučuje drukčiju taktiku.

14-II-1934

Po drugoj taktici kad su išle u školu okrenuo sam im leđa. Poslije kupanja vidjeli smo Čićku i Anku i slijedili ih doma. Govorili nismo ništa.

15-II-1934

Već počinam očekivati pismo. Nismo imali obuku jer se slavi 130 godišnjica prvog ustanka.

16-II-1934

Uveče sokol.

17-II-1934

Kulturno prosvjetni rad.

18-II-1934

Bio sam kod Kumića na obedu. Tamo sam dobio paket koji je došao u srijedu. Pismo niks.

19-II-1934

Ovlastio sam Pancuna da u moje ime pregovara sa Nevenkom. On ima zato više prilike nego ja. Pošćić mi je dao sliku u Krku na moru. Fino!

20-II-1934

Kad sam došao iz sokola ženske su pjevale. Neće biti ništa što govore da ćemo mi pjevati.

50

21-II-1934

Pisao sam kući.

22-II-1934

Vresnik mi je dao penkalo olovku. Prema svim događajima nadam se da će biti zvučni. "Ne". Drugi u životu. Vederemo.

23-II-1934

Išao sam drugi put na gimnastiku. Na Nevenku gotovo previše mislim.

24-II-1934

Molio sam g. direktora da me pusti poslije podne u kazalište ali on mi je odbio jer da idemo sutra svi. Nevenku sam vidio više puta i kad god je vidim diže se u meni nada. Međutim mi Pancun priča da se je ona nešto na njega razljutila a to je loš znak za moje pregovaranje. Ja ću to sam pokušati. Eto danas su dvi godine da je umro velečasni. "Bog ga pomiluj!"

25-II-1934

Bili smo u kazalištu na matineji. Poslije sam išao ka Kumiću. Stara slika! Što da opisujem pa toga ću se cijeloga života sjećati. Kumić otišao na šetnju. Ja sijedim u kuhinji i gladan kao vuk gledam kuhanje objeda. Pitati se neusudim. Nedaju mi ništa. Pomišljam na internat i tvrdo odlučujem da već drugu nedjelju neću doći. Oni se sada igraju, a ja moram tu sjediti. Dolazi Kumić. Kumica me pošalje pred njega. Prati ga jedan gospodin i kad dođem dolje on me gotovo potjera gore valjda zato da ne vidim njegove slabocē. A ja kao pas sad onamo sad ovamo. Sada oni u sobi razgovaraju a ti cucek sjedi u kuhinji i čekaj dok te "milostivi gospodin" ne ustreba. Pričaju mi za polazak u Praputnjak ali se boje stenica. Ja bi još rađe da ne dođu. Još bi samo to trebalo da ni doma nisam slobodan nego da je kao ono nekad tetica "Mladen ovamo", "Mladen onamo" pa još kad je on bolan i nervozan te bi došlo i do sukoba.

I ovde naglašavam: potpunu poslušnost ne dajem nikomu osim tati. To će mnogi okušati. Pancun i Trinajstić su tvrdo odlučili da neće imati posla sa babama i da će im se sklanjati sa puta. Tu ću se pridružiti i ja ako dobijem "Ne".

26-II-1934

Ujutro u 7h je bila misa za blagopokojnoga velečasnoga. Išli smo sa torbama da nebi zakasnili u školu. Zar ovakav čovjek kao što je bio pokojni velečasni ne zaslužuje jednu poštenu misu. Sve su to samo puste fraze.

51

"[nečitko]" varavo je govorio g. direktor više puta a siguran sam da nije danas ni očenaš izmolio za pokojnoga velečasnoga. One ljubavi iskrenosti kao za pokojnoga velečasnoga neće već nikada biti. Nevenku sam vidio kad sam izlazio iz crkve. S ovom stvari ću se malo pozabaviti. Sada neznam što da napravim. Da ovako nastavim, ali to mi nema smisla jer ipak jednu šmrkavicu nebi smio imati pred očima nego i same roditelje i nehotice moram na nju misliti i kad nebi htio. Drugo: ona možda za mene i ne mari a ja ovako. Sada kad se je sa Pancunom zavadila i kad mi nema tko pregovarati a sam nemogu valjda neću ludovati za njom i to kad bi se odmah svršilo, ali do kada će se to vući? Ja to moram čim prije svršiti ali kako? Za razgovor nemam prilike! Zar da sve ugušim? Tako najedamput bez uzroka i kad sam već tolike stranice njezinim imenom ispunio. Da to ugušim privremeno pa to samo tinja do prilike razgovora na akademiji ili kad se pruži prilika. Biće to najbolje! Dakle od danas ćemo sve više potinjavati i potinjavati pa kad dođe do zгода za razgovor ili neka opet plane ili neka se sasvim ugasi.

27-II-1934

Poslije podne nije bilo gimnastike pa smo se ja i Vresnik dogovorili da ćemo landrovati. Njega nije bilo pa sam morao sam. Bio sam oko njegove kuće, ali nisam išao unutra. Htio sam se vratiti da dođem kao ženske iz škole ali mi nije uspjelo. Prerano pet minuta. Naveče kad su išle iz pjevanja sam ih susreo na stubama. Na Nevenkin zahtjev su mi dale mjesta i kad sam dobio sam kazao "hvala". Kad su taj "hvala" popratile sa kavalir ja sam se naklonio a one su počele vriskati. Ja sam pobjegao.

28-II-1934

Danas pada kiša i sve je mokro. Dobio sam pismo neotvoreno. Na kupanju sam vidio da se Mavaru i Furlanu ne može ništa povjeriti. Danas je eto zadnji a doći će i Uskrs brzo.

1-III-1934

Danas sam otišao van prije nego je svršilo učenje i jasno na prozor su došle Grakalička i Rožica. Tu smo onda razgovarali ali sve Bog zna kakve stvari. Naveče sam opet otišao na prozor u drugom katu i opet su došle one dve. One su među sobom razgovarale, a među ostalim je rekla Rožica: "Jeli je dosta visoko? Baciću se dolje zbog nesretne ljubavi!" Ja priklopim: "Ništa pametnijega?" Poslije dođe u sobu Nevenka i Grakalička reče: "Nemoj se pustiti na prozor jer bi mi mogla postati suparnica" (!?) Pancun mi se nekako otuđio, ali to ću malo istražiti pa ću onda o tome pisati. (Ispustio sam ispred "Pancun" 34 str. 18 red) Kad je poslije Nevenka došla na prozor i kad me je vidjela rekla je: "San znala da j' on" i još par

sličnih primjedaba koje mene upravo razdražuju. Mora to da brzo svrši jer ovako ne može naprijed. Dok jednog dana (po njezinom ponašanju) zaključujem "da" drugi sam sto posto uvjeren za "ne". Premda ona uvijek porumeni kad što pred menom govori ipak neznam kako da to sve skupa protumačim.

2-III-1934

Zafrkavanje sa pucama se nastavlja. Našao sam na prozoru učione (kad su ženske bile na dvorištu) Higijenu od Grak. i Kljun. i svu sam prelistao Nevenku sam vidio kad je išla u školu i iz nje.

3-III-1934

Danas sam molio g. direktora i on me je pustio u kazalište. Gledao sam "Požar strasti". Tu se prikazuje pohlepa našega seljaka za zemljom. Kad sam se vraćao hotimice sam nabasao na Nevenku a i Komaromi i Vresnik su došli gore. Ništa osobita osim što Trinajstić tvrdi da kad sam ja razgovarao sa kolegama da me je cijelo vrijeme gledala.

4-III-1934

Kako sam pred osam dana kazao nisam išao k njima. Od 11 do pol smo Mavar i ja izašli van. Od 2-4 smo otišli Davor i ja u Zelengaj. Nadali smo se da ćemo vidjeti ženske ali nismo. Naveče smo razgovarali sa Dragicom. Flego mi je kad je kazao da je moja Rožica i kad ja to nisam htio priznati obećao da će mi donesti potvrdu od sestre da se je Rožica u mene zaljubila. (Zbilja zanimiva stvar).

5-III-1934

Danas sam dao Flegu cedulju sa ovim sadržajem: "Ovime se potvrđuje da se je Rožica Mikac zaljubila u Lokara". On je odnio sestri i odgovor je bio: "To je sasna jasno samo bi Lokar trebao da mom bratu odmah vjeruje: Flego Zlata"* . Dali je ono pismo pisao on ili ona to ću još istražiti.

6-III-1934

Danas sam otkrio da je ono pisao Flego i sam mi je priznao da je pobjeđen. Na kakav je način htio da zadobije moje povjerenje. Ja sam mu iskreno odgovorio ovako: "Ja Ti se u glavnom radi toga neću povjeriti jer mi Ti ne možeš koristiti a škoditi možeš." To je istina jer je sam rekao da se licej i građanska ne trpe. Tim bolje za mene jer bi se već sve znalo. Poslije gimnastike smo došli Vresnik i ja u gornji grad pred ženske. Vidio je internat

* Kako sam kasnije doznao to je bilo krivotvoreno.

i rekao da ima dosta zgodnih a za Nevenku je rekao da je vrlo lijepa i da mi čestita ako mi samo uspije.

7-III-1934

Već mi zbilja postaje ponašanje Rožicino napadno. Sad bi već morao pisati doma. Ču sutra. Sat mi ide dobro. Morao bi ići teti Ilinki pa da se makar i materijalno pomognem. Naveče nije bilo ništa. Kad sam jedan puta išao sa kata su me čekale Cukonka i Anka i kad sma bio kraj nioj rekle su mi par puta: "Pozdravila te je Nevenka" Dobar znak!

8-III-1934

Pisao sam doma kartu. Danas je došao Božić. Kad sam ga pozdravio on me je čvrsto pogledao u oči kao da hoće vidjeti da li sam već njega zaboravio. Kako zbilja još sada za njega osjećam. Naveče sam opazio da mi je ispalo staklo od ure. Jednom mi se to dogodilo ali sam ga našao i popravio. Sada ću ga morati opet popraviti a to će koštati.

9-III-1934

Danas nisam vidio ženske kad su išle u školu zato sam ih čekao kad su se vratile ali Nevenke nije bilo.

10-III-1934

Danas opet nije bilo Nevenke kad su išle u školu. Trinajstić je poslije podne pitao gosp. direktora i on nas je pustio u kazalište. Gledali smo "Dubrovačka trilogija".

11-III-1934

Danas su nam počele duhovne vježbe. Sada nećemo imati tri dana obuke. Danas sam bio kod kumića. Iza objeda on nam je malo čitao pjesme i onda sam ja otišao u kazalište. Gledao sam "Učene žene" od Moliera. Kada sam došao doma Trinajstić mi je saopćio: da kad je bio na vježbi da je Pancun pitao za Nevenku a Kneževića je rekla: "Ona nam je skoro umrla". Naveče sam razgovarao sa Pancunom. Vidio sam da mi je ostao i dalje dobar prijatelj. On je kazao da su mu kazale da ona ima uvijek između 40 i 41 temperature. Iza toga što je pitao rekla je Bolde: "To je sigurno neko pitao kad pitaš? Sigurno Lokar (?!)"

12-III-1934

Danas nam nema obuke jer su duhovne vježbe. Skoro smo ostali bez obeda jer smo igrali nogomet. Poslije podne na šetnji u razgovoru sam vidio da i Tomšić misli da je Nevenka ali ja sam onda pravac otklonio. Danas

ona nije išla u školu jer je bolesna. Bog zna koliko će to trajati i dali ću ja moći da to riješim prije Uskrsa.

13-III-1934

Kad su bile ženske na dvorištu Grakalička je pisala po anteni R.L. (Rožica, Lokar).

14-III-1934

Sad me već čitavo žensko odjeljenje zove Rožica. Dakle ipak je nešto. Neznam što da učinim. Nevenka je danas ustala. U školu nije išla. Iza kupanja sam se podšišao.

15-III-1934

Danas je bio kod mene Bratac. Pričao mi je da je tata nešto dobio. Kad je otišao dao mi je 10 Din. Nevenku sam vidio. Od doma očekujem pismo ili barem kartu.

16-III-1934

Danas mi je Vresnik u školi dao 10 Din.

17-III-1934

Danas sam opet bio u kazalištu. Gledao sam drugi puta "Hasanaginica". Naveče nismo imali kulturno prosvjetnog rada jer ćemo jedan puta imati mi a jedan puta ženske. Danas su imale one i to su se dobro spremile.

18-III-1934

Nisam išao kumiću jer je telefonirao da ne dođem. Poslije podne smo se na šetnji rastali sa pucama. Svršio sam "Radmilovića". (Ovo dalje piše Trinajstić po mojem diktiranju)

19-III-1934

Danas je Jožehova. Dogodila mi se je jedna velika nesreća. Pao sam sa stabla i slomio ruku. Mami neću ništa javiti. Naveče kad sam išao spavati vidjela me je Nevenka i rekla: "Joj što te žalim" (!?)

20-III-1934

Ujutro sam išao na kliniku u 9h i bio sam tamo do 12h. Morao sam platiti za Rongen 50 Din prije nego su mi metnuli u gips. Kada se je na Rongen vidjelo da kosti stoje dobro metnuli su mi ruku u gips. Poslije sam

opet morao ići na Rongen i kazao sam da ću poslije podne donesti 50 Din no poslije mi je liječnik rekao da ne treba. Ići ću u školu, zadaće mi piše Trinajstić, osim toga su mi još vrlo dobri Ljubić i Štiglić. Kada su drugi otišli na učenje ostao sam sam na suncu a onda je na prozor došla Rožica i gotovo 10' me je promatrala, a i jutros je bila na Jelandinom prozoru nekih 3'. Moglo bi biti istina što govore. Sa Jelandom se gledamo više prijateljski.

21-III-1934

Išao sam u školu. Ići ću doma. Kada su dečki išli na kupanje došle su dole ženske i razgovarao sam sa Rožicom nekih 10'. Naveče sam se opet približio Ljubiću i kazao mu za Nevenku.

22-III-1934

Ruka me ne boli.

Ovo prepisivanje sam svršio 6-V-1934.

7-V-1934

Već otkad sam ozdravio neda mi se pisati dnevnik. Sada mislim drukčije pisati. Do sada sam pisao zato da bude zapisano (na p. Danas ništa) a to je bilo napisano toliko da stoji ovaj datum. Tako se je dešavalo da sam pisao kojekakve gluposti. Sada (kad počnem pisati) neću pisati po datumima nego kad mi dođe volja. Nevenci sam se odlučio pisati, a ona mi je odgovorila da me ljubi. Sva pisma ću priložiti ovamo da ovdje ne trebam pisati. Mnogo se je toga dogodilo ali mi se neda pisati.

8-V-1934

Sada je hrvatski. G. profesor pita drugoredaše. Vrlo je dosadno. Najprije čitam Nevenkina pisma, a onda se sjetim da imam ovdje dnevnik i išao sam pisati. Jučer je bila akademija. Uspjela je dobro. Ja začudo već iza par redaka nisam imao treme niti ikakvog straha. Ja sam bio 12 točka. Do 8 točke sam bio u garderobi. Kad sam na pauzi došao dolje rekao mi je Pancun da me traži Nevenka. Naime iza pozornice ima hodnik koji spaja jednu stranu sa drugom. Na jednoj strani su bile ženske, a na drugom mi. Nastavljam pod higijenom. Ja sam otišao na taj hodnik i tu sam našao Nevenku koja me je čekala. Iza moje točke je bio ples. Nevenkina sestra Bosiljka (već velika) zagrozila mi se prstom te mi je rekla: "Gdje ti je Nevenka?" a ja sam spremno odgovorio: "Tamo, tamo" i pokazao na njihovu stranu. Kad sam to pričao Nevenci ona mi je rekla da i nju zafrkava. Jedan puta da joj je rekla kad se je igrala na špekule: "To ti je sigurno dao Lokar". Više se ne dopisujemo jer svaki dan razgovaramo. Do sada sam ja pisao 4

puta i dobio sam četiri odgovora. U petak mi u učionici najednom neko reče da su došli neki dečki iz Bakra. Ja skočim van i vidim Želja. To je bila građanska škola iz Bakra. U internatu su bili 1/2h. Poslije su otišli. Drugi dan sam ih vidio u konačistu Jadranske straže u Medulićevoj ulici. Danas sam i francuski dobio 4. Dakle još imam matematiku i hemiju. Možda ću proći bez mature. Danas ću ići na gimnastiku da dobijem iz gimnastike dobru ocjenu. Od subote me boli grlo (mandule) a imao sam svih ovih dana temperaturu (osim juče naveče). Danas me boli i glava. Gosp. Zuccon je rekao da ćemo možda ići u Varaždin držati akademiju i da bi ja prema tome morao ostati u Zagrebu još možda i mjesec dana. Ja sam pomišljao već nato. Mislio sam da bi molio gosp. direktora da mi isposluje da mogu besplatno vaditi mandule jer mi one mogu poslije škoditi i navući mi na vrat kakvu tešku bolest. Vježbat pravo ne mogu. Još me boli donja kost u prelomu. Kumića nema već mnogo u Zgb. Neznam gdje je. Teta Ilinka je za akademiju kupila 2 karte po 27-50 Din. Tetica nije ništa kupila. Meni je teta Ilinka platila 25 Din. da idem na izlet u Varaždin. No ja nisam išao jer me je bolilo grlo. Novce još nisam dobio natrag.

9-V-1934

Sinoć sam razgovarao sa Nevenkom. Razgovarali smo o svemu. Ja sam joj rekao da se nećemo više dopisivati. Ta mi se i tako svaki dan razovaramo. Čemu treba onda pisati kad je to samo opasno. Jutros sam upravo htio kupiti novine kad me opazi g. prof. Sabadoš te me upita dali kupujem cigarete. Ja mu rekoh da tražim novine (jer ih nije bilo), a on mi je rekao da je već čitao i ukorio me zašto ga nisam poznao. Poslije smo razgovarali o školi. S njim se dade razgovarati kao sa prijateljem. Vidi se da je od siromašnih roditelja i da dobro razumije đачke prilike. Sada je latinski. Ispituje drugoredaše. Evo još ima 4 dana škole. Dali ću proći bez mature. Oh, kako je brzo prošla ova godina, a i sve ove četiri. U "Novostima" piše mnogo o akademiji ali imena se hvala Bogu nespominju. Došli smo sa kupanja. Sutra nema obuke i sada neznam što da radim. Najrađe eto pišem svoj dnevnik. Neznam čime da utučem vrijeme. Pancun se je na mene nešto razljutio. Mene to boli tim većma, što vidim da je i on jedan od onih koji nisu spremni čovjeku u lice kazati što misle nego se je jednostavno "ofendio" i kad ga što pitam odgovara s takvom hladnoćom da bi mu najrađe njušku razbio. Zašto sam se tako ružno izrazio? Zato jer neznam zašto se je razljutio a ne nalazim a ma nijednog uzroka da sam mu ja krivo učinio. Možda se je na mene razljutio zato što je Nevenka pisala da je čula da se ja i on tučemo radi nje? Pro primo tu se nebi smio na mene razljutiti (ako ima i malo mozga u glavi) jer mu ja nisam ništa učinio, pro secundo ako mi je prijatelj iskren morao bi mi kazati. Vrlo mi je žao ali ja nemam na čemu popustiti, a klanjati mu se neću dok se zovem Lokar.

10-V-1934

Danas je Spasovo. Budući da nema Kumića neidem nikamo van. Obukao sam obično odijelo. Ujutro sam pisao pismo Nevenci. Poslije podne su bile i one na šetnji pa sam joj ga dao. Neznam što da pišem.

12-V-1934

Sada se opet ispituje. Ja sam uzrujan radi kemije. Jučer sam se nadao dobiti odgovor, ali se je Nevenka vratila sa g. ekonomom. Ruku je držala u džepu. Ja sam išao za njom ali se je valjda bojala čekati. Poslije podne idemo na izlet u Samobor.

13-V-1934

Dakle kako sam gore spomenuo bili smo u Samoboru. Tamo smo otišli na nogometno igralište "opalili" tekmu i opet se vratili. Ujutro je bilo užasno dosadno. Poslije podne smo se slikali. Prije slikanja razgovarao sam sa Nevenkom. Kod slikanja sam se postavio blizu nje. Dobio sam i pismo. Čudno mi je kako to da od doma ne dobivam ništa. Nevenka me zbilja jako voli. Osim toga ja sam se pobrinuo da vidim kakva je. Tako na primjer. Ja njoj dosta toga prigovaram i popravljam a ona to lijepo prima. (Ja sam njoj pisao "išla si bržim korakom nego obično (kad sam je čekao) a kad smo došli na vrata upravo si nervozno čekala da dođe sluga. Ona je odgovorila "Ja tebe nisam vidjela. Da sam te vidjela vrlo bi te rada bila čekala a da nervozno očekujem slugu samo Ti se je pričinilo). Ona meni ništa nije kazala u tom smislu. (Ja sam njoj n.p. pisao neka mi ne piše "velecinjani gosp.", neka ne drži moja pisma, neka ne nosi onu haljinu bez rukava itd.) Ništa se nije radi toga uvrijedila niti joj se opazio radi toga na njoj kakov trag zlovolje. Ja sam joj dao neke specijalne želje (n.p. neka se nikada ne pudra), a da ju malo iskušam sam je pitao "A kako bi se tebi sviđalo da ja pušim". Ona je odgovorila "Meni je svejedno". Kad sam joj poslije kazao da neću nikada pušiti ona je tako govorila da se je vidilo da je velika protivnica pušenja. A kako je odgovorila na moje pitanje! Osim toga naši se karakteri vrlo podudaraju. Znam da da a šta i koji neću još sada navoditi jer ću to malo bolje istražiti. Ove se stranice koje ja o njoj pišem ne smiju shvatiti kao da sam na dom zaboravio nego baš i nema što da o domu pišem. Niti na svoju dužnost nisam zaboravio. To će se doskora vidjeti.

Nevenka je rođena 14-III-1918, broj r. 246. Oči ima smeđe stasa je niskoga (biće kao i njezina sestra onako kao naš tata nešto niže). Pancuna sam pitao za uzrok. On mi je odgovorio: "Znaš ti mene dobro. Zar misliš da neznam šta si drugima o meni govorio". Ja sam mu dobacio: "A tako. I ti nisi htio to meni kazao premda znaš da bi ti ja ne bi ništa lagao kad bi što bilo."

Iza toga sam se toliko razljutio da sam ga ostavio. Poslije mi se je svaki puta uklanjao samo da ga ne bim pitao što. E čekaj žao će ti to biti. Kad sam prekjucher pitao Nemarnika dali on zna zašto se je Pancun na mene razljutio on je rekao: "Pusti ga on je bedak."

14-V-1934

Kad sam jučer kazao Nevenci da bi ju rado poljubiti ona nije ništa rekla. Ja sam ju na to pitao dali ima što protiv toga a ona je rekla da nema. Još danas i sutra. Kako sam zbilja postao hladnokrvan. Prije bi zadnja dva dana bio u groznici a sada još kada baš neznam dali ću proći bez mature. Još jedna vrlo zgodna stvar: Nevenka mi je rekla: kad god ja kojoj što rečem pa se razljuti onda idu k njoj. Ona mi je rekla: "Dolaze k meni kao da se ja zovem Lokar." Kad sam za akademiju deklamirao rekla je da su njoj neke mjesto meni čestitale. Interesantno! 12 ov.mj. sam se javio kemiju i dobio 4. Molio sam gosp. prof. Mudrinića da mi da iz hrv. 4 ali on je rekao neka najprije dobijem matematiku a onda da će mi on dati. Iz matematike imam konačni 3. Dakle ću ipak na maturu. Uf! Ću se nagurnut Škreblinu. Zar sada ne? Uf! Baš sam ljut!! Poslije 3h su mi rekli neki dečki da mi je kod podvornika paket. Ja sam ga onda uzeo. I opet mi mama ništa ne piše za biljke. A ja toliko na njih mislim i opet ništa. Na maturu ću po svoj prilici ići. Nevenka je radi toga vesela ali meni baš nije pravo. Sada ću joj pisati pismo.

15-V-1934

Učenje ujutro. Opet se utičem dnevniku jer nemam drugoga posla. Noćas sam sanjao da sam nekomu gosp. inspektoru kazao da mi matematika priječi za prolazak bez mature. On mi je rekao da će me pitati ali nije dospio. Predbacujem si da zato ne prolazim bez mature jer nisam dosta molio. S druge strane opet gledam kako sam se ova dva predmeta spremao odgovarati za 4. Zar nisam matematiku pitao onaj zadatak i g. Grakalića i Kerševana pa mi ga nisu znali rastumačiti! Zar nisam hrv. učio i to kako? Znao sam svu gramatiku a on me je išao pitati ono što je on tumačio! Sad će mi se dakako predbacivati da sam bio "zaljubljen" a zar nisam sve radio da mogu proći bez mature. Doduše još ima nade, ali kržljave. Jučer sam pisao Nevenci pol pisma mojim pismom i poslao joj ključ. Isto sam tako jučer opet Nemarniku kazao što mi je kazao Pancun, a on je rekao: "Šta ćeš: on je gospodsko razmaženo dijete". Sada odgovaraju Humel i Gabić hrvatski. Kad je g. prof. došao na moju stranicu ja sam upozorio Humela i on veli da sam dobio 4. I meni se tako učinilo. Dakle ipak! O hvala Bogu.

16-V-1934

Jučer sam išao na gimnastiku. Vratio sam se i čekao Nevenku. Dala mi je jedno veliko pismo. U njemu je bila jedna uspomena i to jedan rupčić koga je sama radila. Ona veli u pismu: "Evo Ti šaljem jednu malu uspomenu da se sjetiš mene i naše prve ljubavi". Naveče sam joj rekao da mi je draže nego da mi je dala pol Zagreba. I jest. Ne lažem. Tim više odnosno baš zato jer ga je ona radila a nije ništa kupljenoga. Zbilja ona mi tako dobro pogodi što će mi dati kao da joj ja sam kažem. Vrlo joj je žao da odlazim kući, ali ja ipak rado idem doma. Pričala mi je da su one već dobile slike. Mi ih valjda uopće nećemo dobiti. Jučer kad sam išao na gimnastiku bolila me je užasno glava i imao sam dosta visoku temperaturu. Sada ujutro imam nešto malo temperature a kad sam pogledao u grlo vidio sam iza jezika nešto bijelo i to prilično. Sada mi je jezik opet bijel. Da se možda zbilja ne radi o difteriji? U školi sve u redu. Matura se ne polaže. Kad sam došao doma najprije smo mi maturanti opalili tekmu a onda evo pišem dnevnik. G. ekonom mi je kazao da sada mogu ići kući a ja i idem. Iza kupanja sam htio ići kupiti teku i olovku. Išao sam sa Zlatićem i kad sam mu pričao on je rekao (išao je baš bratu koji je namješten u knjižari) da će možda dobiti od brata pa će mi dati. I on mi je zbilja donio kariranu teku od 100 stranica i olovku i kazao je da je dobio za badava. Ja sam mu dakako ipak dao 3 Din. Iza toga sam kupio za gospođu Dinku naj sapun 11 Din. Zatim sam odnio popraviti sat koji će stajati 15-20 Din. Tako ode sve.

18-V-1934

Jučer do podne sam bio kod tetice. Bili su mi vrlo dobri te su me pozvali danas na objed. Senzacija. G. Sunko mi je dao 20 Din. Poslije podne sam bio kod tete Ilinke. Ona mi je dala 50 Din. Danas ujutro sam razgovarao sa Pancunom. On se je razljutio jer mu je Pošćić rekao pred svim curama neka ide Jelandi pisati a mu odgovori da neće imati sa šmrkavicama posla. Poslije mu je rekao da sam mu ja sve rekao. Ja mu nisam sve rekao a da mi je šta uteklo može biti. Mi smo svakako opet prijatelji. Nevenkino sam pismo primio jučer.

20-V-1934

Dakle sam evo već doma. Vlak mi se baš nije previše nategnuo. Mame nema jer je u Bakru ili Kraljevici. Spavao sam doma. Ujutro sam otišao pogledati voćke. Skoro sve se je uhvatilo. To me ispunja zadovoljstvom, ponosom i voljom za daljnji rad. Sat sam dobio juče. Koštao je 15 Din. Kavu sam pio kod tete Matejke. U školi sam jučer sve uredio samo treba još poslati krsni list i 103 Din.

25-V-1934

Evo već nekoliko dana ne pišem dnevnik a najviše poradi toga jer nemam tinte. Ja sam pisao na Pancunovoga brata 22 ov. mj. Danas sam dobio kartu od Nevenke na koji su se još potpisale Jelanda i Rožica. Sada ću opet učiti njemački. Imam dosta posla. U ponedjeljak sam izgubio škare obične i od reza i vrlo mi je žao.

26-V-1934

Sinoć sam od Pušice dobio Borotovo kosje i Stanko mi je dao jednu odličnu kosu. Tako eto imam kosu.

19-VI-1934

"Ide vreme nosi breme" veli naša poslovice. Ta eto neopazice bježi vreme a da i ne opažam. Posla uvijek dosta a sada sam čvrsto uhvatio njemački tako da mi ne preostaje vremena niti za dnevnik. Nastavak slijedi...

20-VI-1934

Sinoć kad sam pisao je počeo u teku zuriti Boro te sam tako napisao. Vrlo sam zanemario internat ali točno reći nemam vremena za pisati. Pregledavam dnevnik i moram spomenuti da je mama našla škare od reza. Sat mi je najednom 21-V-1934 prestao ići. Zbilja taj lokot ništa ne vredi. Nešto sam se odalečio od Kokića i približio Borotu. Razlog je taj što smo Kokić i ja sasvim drugih nazora dok se ja i Boro ipak prilično slažemo. Boro mi sad uvijek prilično pomaže i sve kujemo planove za rezanje, vezanje i sađenje voćaka.

24-VI-1934

Prekjuče sam poslao "Istini" dopis o prvoj svetoj pričesti.

27-VI-1934

Mislio sam da ću ovaj dnevnik ispuniti za ferije ali ako bude ovako lijeno isto onda neznam. Neda mi se ništa pisati. Nevenka mi piše da idu u [Bednju] a muški u Martinšćicu.

3. K INTERPRETACIJI DNEVNIKA MLADENA LOKARA

1. O dnevniku

Dnevnik je Mladena Lokara pisan u, za ono vrijeme uobičajenoj, bilježnici na crte, crnom tintom, i sadrži 64 od autora numerirane stranice. Već se na samome početku dnevnika, u njegovu uvodu, autor dotiče nekoliko odrednica dnevnika što ih u svome eseju o dnevnicima spominje Ponsonby. Riječ je dakle o prijepisu šifrirana dnevnika koji je Mladen započeo pisati 20. prosinca 1933. godine, a prepisivati više od godinu dana kasnije, 25. prosinca 1934. godine. Jedan od razloga što dnevnik prepisuje jest taj što će ga dati čitati roditeljima: dakle kod autora postoji jasna svijest o potencijalnom čitatelju dnevnika.¹ Mladen ističe da će *sve točno prepisati*, makar je mnoga mišljenja odonda promijenio, te da neće ni rečenice popravljati kako bi se mogao vidjeti napredak u njegovu izražavanju. U tome je vjerojatno i jedan od razloga zbog kojih Mladen prepisuje dnevnik.

Iz uvida je u slijed datuma očito da Mladen na početku nastoji zapisivati svaki dan: prepisani dnevnik započinje s 20. prosincem 1933. godine i zapisi su svakodnevni do 22. ožujka 1934. godine. No 6. svibnja 1934. godine Mladen piše da je prepisivanje završio s tim datumom, a sljedećeg dana ističe da mu se ne da pisati dnevnik, te da će od toga dana pisati ne po datumima nego kad mu *dođe volja*. Kaže da je do sada pisao *zato da bude zapisano*, a pojedini zapisi zaista to i pokazuju: *Danas ništa*. (25. 1.1934); *Ništa*. (9. 2.1934).

Ipak, čini se da bi dodatni razlog promjene tempa zapisivanja mogao biti i Mladenov odnos s Nevenkom, s kojom se dopisuje (*ona mi je odgovorila da me ljubi*; 6. 5. 1934), a koji je središnja tema dnevnika. Definirajući nakon razdoblja neizvjesnosti odnos s Nevenkom, moguće je pretpostaviti da Mladen osjeća manju potrebu da se povjerava dnevniku, te da dio svoga vremena i razmišljanja posvećuje korespondenciji s Nevenkom, a ne pisanju dnevnika. Sadržaj se zbivanja u vezi s Nevenkom nalazi u pismima koja će, kaže, priložiti dnevniku *da ovdje ne treba[m] pisati*. (Pisma nisu pronađena.) Od 7. svibnja 1934. godine pa do kraja dnevnika, 27. lipnja 1934. godine, zapisi su neredovitiji (preskače jedan, pet, i čak 23 dana, očito uz sve manje volje za pisanje dnevnika (*Neda mi se ništa pisati*; 27. 6. 1934). Budući da

¹ Budući da kod Mladena postoji jasna svijest o čitatelju dnevnika, a to su njegovi roditelji, on ne igra dvostruku ulogu, bivajući istodobno i autor i publika, i, suprotno gledanju Mire Velčić-Canivez, mora snositi posljedice onoga što kaže[mo], što tvrdi[mo] ili natukne[mo] (Velčić-Canivez, str. 54). Uvođenjem se potencijalnog čitatelja dnevnika mijenja rakurs. Isto tako Mladenovo šifriranje, a potom prepisivanje šifrirana dnevnika da bi ga pročitali roditelji dovodi u sumnju Ponsonbyjevu tvrdnju prema kojoj je šifriran dnevnik siguran znak da autor piše samo za sebe. Mladenov se dnevnik može smatrati dokazom da šifra ne znači uvijek i siguran znak da autor piše samo za sebe. U Mladenovu se slučaju vjerojatno radi o tome da on želi zaštititi svoju privatnost u Internatu.

znamo da je Mladen započeo s prepisivanjem dnevnika 25. prosinca 1934. godine, dakle gotovo 6 mjeseci nakon posljednjega zapisa, moglo bi se zaključiti da je 27. lipnja 1934. godine datum posljednjeg dnevničkog zapisa, nakon kojega Mladen više nije vodio dnevnik. No jednako je tako moguće da postoji i "nastavak" ovoga dnevnika, šifriran, koji nije prepisan i o čijoj sudbini ne znamo, a što je Mladen najavio u uvodu koji je napisao na Božić 1934. godine kada je započeo s prepisivanjem: *Sada ću ovo prepisivati ovakvom abecedom i ovo spremi, a u internatu ću i dalje pisati mojom abecedom.*

Ovaj dnevnik svakako spada u vrstu osobnih dnevnika koji se prvenstveno bave autorom, njegovim osjećajima i zbivanjima oko njega. Zapisi prate nešto više od 6 mjeseci Mladenova života (od 20. prosinca 1933. do 27. lipnja 1934. godine). Autor se dnevnika dijelom uklapa u neke od kriterija o kojima piše Ponsonby: riječ je o obitelji višega socijalnog statusa u svojoj sredini (u Praputnjaku), a Mladenove su aspiracije, kao što se može vidjeti, visoke. On marljivo uči strane jezike i kada je na praznicima, često posjećuje kazalište, ambiciozan je u učenju.

2. O Mladenu

U doba zapisivanja šifriranih zapisa Mladen je očito pred "malom maturom". Iz dnevničkih je zapisa sasvim jasno da za vrijeme školovanja živi u internatu, no nigdje se izriekom ne kazuje koju školu pohađa.² To i nije neobično, budući da Mladen piše dnevnik za sebe i svoje roditelje, a njima ta informacija sigurno nije potrebna. Očito je Mladen s nepunih 11 godina, u jesen 1930. godine, otišao u Zagreb na daljnje školovanje, a dnevnik nastaje u četvrtoj godini njegova školovanja u Zagrebu:

Evo još ima 4 dana škole. Dali ću proći bez mature. Oh, kako je brzo prošla ova godina, a i sve ove četiri. (9. 5. 1934)³

Mladen je rođen 21. prosinca 1919. godine. Na četrnaesti je rođendan bio u Zagrebu, gdje je kod "teticke" prvi puta popio čašicu rakije (21. 12. 1933), kao što je 11. veljače 1934. godine prvi puta u životu telefonirao.

Bez mnogo se dvoumljenja može reći da je jedna od Mladenovih najznačajnijih odlika duboka religioznost: redovito ide na misu, blagoslov,

² Iz dokumenata se koji su preostali iza Mladena doznaje da je Mladen svih osam godina školovanja proveo u Istarskom internatu u Zagrebu te da je polazio II. klasičnu gimnaziju.

³ Pri citiranju zapisa u ovom poglavlju dnevnički zapisi nisu uvijek citirani cjelovito, već je citiran dio zapisa koji govori o aspektu koji se tematizira.

moli za jubilejni oprost. Na misu ide i običnim danom, ne samo nedjeljom, i još uvijek ministrira. Na misu ide i onoga jutra kada iz Praputnjaka putuje u Zagreb. U Praputnjaku posjećuje župnika koji ga i novčano pomaže. No njegova vjera nije manifestirana samo vidljivim pokazateljima, ona je čvrsta i autentična:

Kad sam došao Kumiću on je skucao da ga boli ruka. Tek se jednom oporavi već ga drugo ulovi. Ja mislim da je to jer se on ne nada u Boga i zato nema sreće. (4. 2. 1934)

Mladenovo pisanje nije uvijek pravopisno i gramatički sasvim korektno⁴, a primjećuje se da se iskaz ponešto jezično mijenja ovisno o mjestu boravka i aktivnosti kojom se bavi:

Poslije podne od 4 do 6 h sam prtil sneg. Uveče sam radio francuski. (27. 12. 1933)

Prisjetimo li se sjećanja Ljube Vybornyja koja govore o uporabi dijalekta i *Hrvaskoga*, možemo pretpostaviti da je i Mladen imao poteškoća s govorenjem i pisanjem hrvatskoga književnog (standardnog) jezika. Nije razvidno kakav je utjecaj na njegov govor mogao imati njegov otac, Slovenac iz Vipavske doline, ali valja imati na umu da je čakavština bila njegov materinji jezik, koji je u ono doba u Praputnjaku bio isključivo u uporabi (osim u školi). Govorni utjecaj škole nije mogao biti velik: škola je djelovala izolirano budući da utjecaj sredstava javnog priopćavanja koja bi davala drugi govorni uzor osim onog čakavskoga nije mogao biti velik. Stječe se dojam da Mladen i ne zna prevesti neke dijalektalne izraze, pa ih u dnevniku rabi ne trudeći se pronaći standardnojezičnu inačicu (primjerice: *prtil sneg, žukva, pikat, špijali, plušijani, plovani, zmlatili, bolan*).

Dok je u Praputnjaku, Mladen je stalno angažiran oko kućanskih poslova i učenja:

Ujutro sam otišao po žukve u Grubišino. Poslije podne sam radio oko kuće. (27. 12. 1933)

⁴ Tekst je dnevnika prenesen bez intervencija bilo kakve prirode.

⁵ Kada Vinko Tadejević piše o bakarskim prezidima i Takalima, najstrmijem dijelu prezida, praputnjarskoj zemlji na kojoj su njegovi stanovnici mukotrpno uzgajali grožđe za pjenušac, kaže da je "djetinji dojam strahopoštovanja u kasnijim godinama, kad sam kao gimnazijalac i student, po praputnjarskom običaju (naglasila J. L.), fizički sudjelovao u svim poslovima oko loze na prezidima, porastao do udivljenja, da bi s vremenom, bakarske prezidi u mom shvaćanju oblikovale simboliku težačkog stvaralaštva i stradanja" (Štiglić i Tadejević, 1981, str. 503). Može se pretpostaviti da Mladenov interes za voćke nije bio izniman u njegovo vrijeme, budući da se vidi da u tom hobiju i nije bio usamljen, te da su gimnazijalci i studenti redovito pomagali svojim obiteljima u poslovima.

Mladen je izuzetno zainteresiran za voćke i očito se njima ozbiljno bavi⁵, sasvim neuobičajeno za četrnaestogodišnjaka s kraja tisućljeća:

I opet mi mama ništa ne piše za biljke. A ja toliko na njih mislim i opet ništa. (14. 5. 1934)

Po povratku:

Ujutro sam otišao pogledati voćke. Skoro sve se je uhvatilo. To me ispunja zadovoljstvom, ponosom i voljom za daljnji rad. (20. 5. 1934)

Imam dosta posla. U ponedjeljak sam izgubio škare obične i od reza i vrlo mi je žao. (25. 5. 1934)

Mladen se veseli i novoj kosi:

Sinoć sam od Pušice dobio Borotovo kosje i Stanko mi je dao jednu odličnu kosu. Tako eto imam kosu. (26. 5. 1934)

Gotovo će mjesec dana proći do sljedećeg zapisa:

Posla uvijek dosta a sada sam čvrsto uhvatio njemački tako da mi ne preostaje vremena niti za dnevnik. (19. 6. 1934)

Pregledavam dnevnik i moram spomenuti da je mama našla škare od reza... Boro mi sad uvijek prilično pomaže i sve kujemo planove za rezanje, vezanje i sađenje voćaka. (20. 6. 1934)

Mladen je, očito, vrlo odgovoran prema obiteljskim poslovima. Budući da se nigdje ne naglašava prisutnost oca, nije jasno je li Mladenova briga za obiteljske poslove uvjetovana odsustvom oca, pa je pomoći obitelji prijeko potrebno. Mladenova je obitelj nuklearna: osim majke ne spominju se drugi članovi obitelji. Isto je tako očito da kućanstvo čine Mladen i majka: *Kad sam došao doma nije bilo nikoga. Sve zapušteno. Grubišino prohodano. Vrata od Grubišina razbita. Sjetim se tate i suze mi grunu. (23. 12. 1933)*. No dnevnički zapisi pokazuju da, ako je i postojala potreba da se bavi poslovima oko voćaka, Mladen taj posao voli i nije mu ga teško činiti, štoviše u tome nalazi zadovoljstvo.

U Praputnjaku je i zabava vezana uz crkvu (*Iza blagoslova sam išao u kloštar⁶ na zabavu; 24. 12. 1933*), a susjedi se, rođaci i prijatelji za vrijeme božićnih blagdana posjećuju. Igra se nogomet (pikanje). Druži se s

⁶ Kloštar je samostan sestara milosrdnica.

mladićima, a s djevojkama se ide na ples. Djevojke/djevojčice se zasebno igraju, a dečki ih *špijaju*; čini se da ipak postoji podvojenost spolova u druženju, iako mladići zadirkuju djevojke s očitim ciljem zajedničkoga druženja:

Iza blagoslova smo kod Stanke špijali. Joža, Stanka, Darinka i Ljerka Ljubina igrali su se na karte. Uveče smo opet špijali. Stanka, Darinka i Ilinka igrali su se na karte, a nas nijesu htjele pustiti unutra. (6. 1. 1934)

Poslije blagoslova smo bili kod Stanke. Zaprli smo plušijan⁷ te su nas morale unutra pustiti. Poslije je bilo tuknje jer su došli drugi te su zafrkavali a mi po njima. (7. 1. 1933)

Uspoređujući podvojenost spolova u druženju u Praputnjaku s onom opisanom u *Sjećanjima* Ljube Vybornyja, može se zaključiti da podvojenost koja je bila snažno izražena u nešto ranijem razdoblju te kod djece koja pohađaju pučku školu opada s vremenom, ali i približavanjem razdoblju adolescencije u kojoj se povećava interes za osobe suprotnoga spola.

Dok u Praputnjaku nalazi druge interese, za vrijeme se boravka u internatu ističu Mladenovi posjeti kazalištu (u dvadesetak je dana vidio pet kazališnih predstava):

Bili smo u kazalištu na matineji. (25. 2. 1934)

Danas sam molio g. direktora i on me je pustio u kazalište. Gledao sam "Požar strasti". Tu se prikazuje pohlepa našega seljaka za zemljom. (3. 3. 1934)

Trinajstić je poslije podne pitao gosp. direktora i ona nas je pustio u kazalište. Gledali smo "Dubrovačka trilogija". (10. 3. 1934)

Gledao sam "Učene žene" od Moliere. (11. 3. 1934)

Danas sam opet bio u kazalištu. Gledao sam drugi puta "Hasanaginica". (17. 3. 1934)

⁷ *Plušijane* (tal. *škure*) drveni su kapci na prozorima od punog drva, koji u potpunosti zatamnjuju prostoriju. Vjerojatno su mladići izvana zatvorili kapke, prisilivši tako djevojke koje su ostale u mraku da im otvore vrata.

3. Mladenova obitelj

Podaci su koji se u dnevniku iščitavaju o Mladenovoj obitelji šturi i nedostatni.⁸ To se osobito odnosi na oca, kojega Mladen spominje s osobitim poštivanjem i odanošću, ali proizlazi da otac izbiva iz Praputnjaka:

O moj tatiću nedaj Bože da tebe izgubim jer bi onda sve izgubio.
(23. 12. 1933)

Mladenu se u internat upućena pisma otvaraju (vjerojatno uobičajena praksa koja se odnosi na sve učenike):

Poslije podne bio sam pozvan u upravu. Dobio sam pismo i rekli su mi da kad ga pročitam neka dođem u upravu. Bilo je otvoreno. (...) Kad sam se vratio bilo je pitanja. Za tatu sam kazao sve. (29. 1. 1934)

Žaleći se na odnose s rođacima u Zagrebu, ističe da *potpunu poslušnost ne daje nikomu osim tati*. (podcrtao M. L.; 25. 2. 1934), a zbijanja s ocem ostaju potpuno nerazjašnjena, iako je očito da se s ocem nešto događa:

Danas je bio kod mene Bratac. Pričao mi je da je tata nešto dobio. (15. 3. 1934)

Odnos prema majci obilježen je nježnošću i brigom:

Došao je čas rastanka. Ah one lijepe majčine crne oči zasuze uz uzdahe "Kućo moja pusta". Rastadosmo se. Mahao sam joj rupcem dok sam je vidio. A onda "Zbogom majko". (9. 1. 1934)

Mislim na Tebe majko. Osijećam onu težinu u grudima. Kad ću Te opet vidjeti. (10. 1. 1934)

Majku želi poštediti loših vijesti:

Dogodila mi se je jedna velika nesreća. Pao sam sa stabla i slomio ruku. Mami neću ništa javiti. (19. 3. 1934)

Bez obzira na nepoznavanje problema u vezi s Mladenovim ocem, odnosi su prema roditeljima jasni i nedvosmisleni, obilježeni poštivanjem, ljubavlju i nježnošću. Razabiru se vezanost za obitelj i obveza koju Mladen osjeća prema roditeljskom domu – piše im, za njih prepisuje dnevnik kako bi imali uvida u njegov život dok je odsutan. Ipak bi se moglo reći da Mladenov

⁸ Iz Mladenove se Đačke knjižice doznaje da je otac bio kovač.

položaj u obitelji nije u skladu sa zaključcima S. Leček (1997) o strogu odgoju, autoritetu roditelja, njihovoj kontroli života i ponašanja djece, te nemogućnosti izgradnje čvrstih veza i skrivanju osjećaja. Dok S. Leček izvješćuje kako su se osjećaji rijetko pokazivali, čak i kada su djeca zauvijek odlazila od kuće, u neizvjesnost trbuhom za kruhom, Mladenova majka plače kada joj sin s božićnih blagdana odlazi u internat. Emocije su obostrane i ne skrivaju se, štoviše Mladen se ne libi nedvosmisleno pokazivati osjećaje prema majci. Valja pripomenuti da je jedini autoritet kojemu se Mladen dobrovoljno podvrgava otac, što dvaput naglašava i podcrtava u dnevniku. Ne ističe kako potpunu poslušnost duguje i majci.

Odnosi su prema obitelji kumova koju Mladen posjećuje u Zagrebu drugačije obojeni. Kumovi se, zacijelo u skladu s tadašnjim običajima skrbi koju kumovi duguju kumčetu, "brinu" za Mladena redovito ga pozivajući na ručak, ali se Mladen, očito, tretira kao "rođak iz provincije" koji nije osobito poželjan kada se, primjerice, pojave gosti:

Saopćio mi je samo da je kumica telefonirala neka ne dođem na objed jer da ima goste. (20. 1. 1934)

Mladenov se položaj u odnosu s kumovima najbolje može iščitati iz jednog od dužih dnevničkih zapisa koji upućuje na to da nije riječ o iznimnu događaju, već o pravilu:

Poslije sam išao ka Kumiću. Stara slika! Što da opisujem pa toga ću se cijeloga života sjećati. Kumić otišao na šetnju. Ja sijedim u kuhinji i gladan kao vuk gledam kuhanje objeda. Pitati se neusudim. Nedaju mi ništa. Pomišljam na internat i tvrdo odlučujem da već drugu nedjelju neću doći. Oni se sada igraju, a ja moram tu sjediti. Dolazi Kumić. Kumica me pošalje pred njega. Prati ga jedan gospodin i kad dođem dolje on me gotovo potjera gore valjda zato da ne vidim njegove slaboće. A ja kao pas sad onamo sad ovamo. Sada oni u sobi razgovaraju a ti cucek sjedi u kuhinji i čekaj dok te "milostivi gospodin" ne ustreba. Pričaju mi za polazak u Praputnjak ali se boje stenica. Ja bi još rađe da ne dođu. Još bi samo to trebalo da ni doma nisam slobodan nego da je kao ono nekad tetica "Mladen ovamo", "Mladen onamo" pa još kad je on bolan i nervozan te bi došlo i do sukoba.

I ovđe naglašavam: potpunu poslušnost ne dajem nikomu osim tati. (25. 2. 1934).

Mladen se nije predomislio, i očito je prekinuo svoje do tada uobičajene posjete rođacima: *Kako sam pred osam dana kazao nisam išao k njima.* (4. 3. 1934). No Mladenov izostanak očito nije mnogo povrijedio kumove jer već 18. ožujka 1934. ističe da nije išao kumiću *jer je telefonirao da ne dođem.*

Ipak, odnosi se s drugim rođacima u Zagrebu čine boljima:

Jučer do podne sam bio kod tetice. Bili su mi vrlo dobri te su me pozvali danas na objed. Senzacija. G. Sunko mi je dao 20 Din. Poslije podne sam bio kod tete Ilinke. Ona mi je dala 50 Din. (18. 5. 1934)

Poslije podne bio sam kod tetice. Vrlo me je lijepo dočekala i obradovala mi se. Izgleda da je vrlo sretna a i da je mali voli. Sunko-me je isto tako lijepo primio. (21. 12. 1933)

Tetica je, kako se saznaje od Mladenovih nasljednika, jedna od sestara Mladenove majke Božice, koja je bila časna sestra, ali je izašla iz reda i udala se za gospodina Sunka. *Mali*, kojega Mladen spominje, sin je gospodina Sunka iz prvoga braka, pa je otud i važna posredna informacija obitelji da je tetica sretna, a da je mali voli.

Vrlo je bilo uobičajeno, može se pretpostaviti iz Mladenovih zapisa, pomagati se novcem od rođaka i ostalih koji novcem mogu pridonijeti Mladenovu školovanju. Primjerice, dan prije odlaska u Zagreb Mladen odlazi u posjete i dobiva novac od kume (10 din), župnika (20 din), doktora (50 din), barba Jure (20 din): praputnjarska zajednica, očito, skrbi za svoje *školane*. Kada ponestane novca u Zagrebu, Mladen piše da treba *ići teti Ilinki pa da se makar i materijalno pomognem* (7. 3. 1934). Mladen vodi računa o novcu, i česti su zapisi koji se odnose na raspolaganje novcem. Vjerojatno je da je minuciozan opis troškova usmjeren izvještavanju roditelja o tome na koji se način novac troši, ali i o tome tko i koliko pomaže Mladena.

Išao sam sa Zlatićem i kad sam mu pričao on je rekao (išao je baš bratu koji je namješten u knjižari) da će možda dobiti od brata pa će mi dati. I on mi je zbilja donio kariranu teku od 100 stranica i olovku i kazao ja da je dobio za badava. Ja sam mu dakako ipak dao 3 Din. Iza toga sam kupio za gospođu Dinku naj sapun 11 Din. Zatim sam odnio popraviti sat koji će stajati 15–20 Din. Tako ode sve. (16. 5. 1934)

Danas sam kupio olovku. (10. 1. 1934.)

Naveče sam opazio da mi je ispalo staklo od ure. Jednom mi se to dogodilo ali sam ga našao i popravio. Sada ću ga morati opet popraviti a to će koštati. (8. 3. 1934)

Danas mi je Vresnik u školi dao 10 Din. (16. 3. 1934)

Novac je bitan faktor i pri liječenju, u slučaju kada je Mladen slomio ruku u internatu i kada razmišlja o vađenju krajnika:

Ujutro sam išao na kliniku u 9h i bio sam tamo do 12h. Morao sam platiti za Rongen 50 Din prije nego su mi metnuli u gips. Kada se je na Rongen vidjelo da kosti stoje dobro metnuli su mi ruku u gips. Poslije sam opet morao ići na Rongen i kazao sam da ću poslije podne donesti 50 Din no poslije mi je liječnik rekao da ne treba. (20. 3. 1934)

Mislio sam da bi molio gosp. direktora da mi isposluje da mogu besplatno vaditi mandule jer mi one mogu poslije škoditi i navući mi na vrat kakvu tešku bolest. Vježbat pravo ne mogu. Još me boli donja kost u prelomu. (8. 5. 1934)

4. U internatu i u školi

Za usporedbu su s običajima koji danas vladaju u kulturi mladih posebno zanimljivi dijelovi koji govore o internatskom životu, ali ujedno i oslikavaju Mladenovu ličnost. Disciplina je u internatu, očito, prilično stroga, a običaji su izlaženja u grad bitno različiti od današnjih:

Dobio sam dozvolu do 4 sata a ostao sam vani do 6 h. Što će od toga biti još neznam. (21. 12. 1933)

Mladen je u internatu nepažnjom razbio staklo:

Naveče mi se dogodila nesreća. Razbio sam staklo na II katu. Odmah sam se javio. (15. 1. 1934)

Dakle uopće nije dolazilo u obzir da prikrije taj nemio događaj. Štoviše, o Mladenovu istinskom poštenju govori i ovaj zapis:

Ako zaborave podsjetiti ću ih na kraju godine kad budem išao kući. (16. 1. 1934)

Ipak, kazna je uslijedila:

Prvi mi je udarac zadan poslije podne jer jer mi je bilo zabranjeno ići u kino gledati "Put u život". Uveče nije već o meni ništa govoreno. Ja mislim sada je gotovo samo ću ga još platiti. (20. 1. 1934)

Privatnost je u internatu ograničena (vjerojatno je i to razlogom što je dnevnik izvorno bio šifriran), tako da se pošta koju dobivaju učenici otvara i čita, moguće i iz političkih razloga:

Na objedu je g. direktor kazao da moraju otvarati poštu jer da nekoji ne pišu kući. Držim da je to izlika. (18. 1. 1934)

Snažno su izraženi Mladenov natjecateljski duh i želja za učenjem i javnim iskazivanjem znanja. Primjerice:

Trinajstić je dobio u internatu pjesmu "Sv. Sava" deklamirati. Pjesma ima 11 kitica t.j. 44 retka. Ja mu nisam zavidan, ali teško da će ju za 3 dana svladati kao što bi malo koji. (24. 1. 1934)

Dakle Mladen gotovo da je zavidan Trinajstiću što je dobio naučiti dugačku pjesmu, čime je u mogućnosti iskazati se. Svoje uspjehe u školi Mladen pomno bilježi:

Danas ujutro sam deklamirao. Od 7 kazali su da sam najbolji. (27. 1. 1934)

Ujutro sam deklamirao u školi i to pred 6, 7 i 8 razredom. Uspjelo mi je. Kad sam odlazio g. direktor je rekao g. Mudriniću: "Ovaj će nam kasnije biti dobar." Svakako dobar znak. (4. 2. 1934)

Posebno je zabrinut u doba mature:

Danas sam i francuski dobio 4. Dakle još imam matematiku i hemiju. Možda ću proći bez mature. Danas ću ići na gimnastiku da dobijem iz gimnastike dobru ocjenu. (8. 5. 1934)

Evo još ima 4 dana škole. Dali ću proći bez mature. (9. 5. 1934)

Ja sam uzrujan radi kemije. (12. 5. 1934)

Još danas i sutra. Kako sam zbilja postao hladnokrvan. Prije bi zadnja dva dana bio u groznici a sada još kada baš neznam

dali ću proći bez mature... 12 ov.mj. sam se javio kemiju i dobio 4. Molio sam gosp. prof. Mudrinića da mi da iz hrv. 4 ali on je rekao neka najprije dobijem matematiku a onda da će mi on dati. Iz matematike imam konačni 3. Dakle ću ipak na maturu. Uf!... Na maturu ću po svoj prilici ići. Nevenka je radi toga vesela ali meni baš nije pravo. (14. 5. 1934)

Noćas sam sanjao da sam nekomu gosp. inspektoru kazao da mi matematika priječi za prolazak bez mature. On mi je rekao da će me pitati ali nije dospio. Predbacujem si da zato ne prolazim bez mature jer nisam dosta molio. S druge strane opet gledam kako sam se ova dva predmeta spremao odgovarati za 4. Zar nisam matematiku pitao onaj zadatak i g. Grakalića i Kerševana pa mi ga nisu znali rastumačiti! Zar nisam hrv. učio i to kako? Znao sam svu gramatiku a on me je išao pitati ono što je on tumačio! Sad će mi se dakako predbacivati da sam bio "zaljubljen" a zar nisam sve radio da mogu proći bez mature. Doduše još ima nade, ali kržljave. (15. 5. 1934)

Očito je da Mladen osjeća potrebu da odgovara svojim roditeljima za vrijeme i novac potrošen u Zagrebu. Pokušava pokazati koliko se bori da bi dobio dobre ocjene, a nikako ne smije izgledati da vrijeme troši na ljubavne probleme. Nažalost, iz dokumenata koji su preostali iza Mladena nije moguće doznati je li Mladen polagao *malu maturu* ili je uspio popraviti ocjene i biti izuzet od polaganja mature. Naime u obiteljskim su uspomjenama iz doba kada je Mladen polazio internat ostale i njegove *đačke knjižice*, iz drugog, trećeg, petog, šestog, sedmog i osmog razreda. Nedostaju knjižice iz prvog i četvrtog razreda, a Mladenovi se zapisi odnose na vrijeme dok je u četvrtom razredu. Knjižice su, promatramo li ih kao obrasce, međusobno vrlo slične, dvije najstarije mekog su uveza, četiri novije tvrdog uveza. Sve su tiskane u Državnoj štampariji Kraljevine Jugoslavije u Beogradu, ali je svaka tiskana upravo one godine za koju je školsku godinu namijenjena.

uspjeh prvog i drugog polugodišta, daju podatke samo za prvo polugodište, dok ocjene za drugo polugodište nisu upisane ni u jednoj knjižici. Iz knjižica se doznaje da je Mladen polazio II. državnu klasičnu gimnaziju u Zagrebu te da je sve vrijeme stanovao u Istarskom internatu Zagreb, Habledičeva 1. Knjižica ima prostor za upisivanje *Rasporeda časova* (ćirilicom, latinicom, te na slovenskom), *Rasporeda pismenih zadataka* (latinica), *Napomena razrednoga starešine o učenju i vladanju učenika u prvom polugodištu* (ćirilica), *Ocena uspeha učenika za prvo polugodište* (ćirilica), *Napomena razrednoga starešine o učenju i vladanju učenika u prvom polugodištu* (latinica), *Ocena uspeha za drugo polugodište* (latinica), te, na kraju knjižice, *Pouke o čuvanju zdravlja* (latinica). U knjižici petog razreda (školska 1934/35. godina) pojavljuje se novina: prije *Pouka o čuvanju zdravlja* nalaze se *Pravila o vladanju učenika srednjih i srednjih stručnih škola* (ćirilica) te tekst *Šta škola očekuje od kuće svoga učenika* (latinica). Na unutarnjoj strani poleđine knjižice mjesto je za fotografiju: očuvana je fotografija iz drugog i osmog razreda.

U *Đačkoj knjižici* drugoga razreda nečitak je potpis Mladenova razrednika i roditelja/staratelja, no očito je da su Mladenovi roditelji, prema *Napomenama* s početka knjižice, odredili nekoga iz Zagreba koga će se izvješćivati o učenikovu uspjehu i tko će potpisivati knjižicu. U *Raspored časova* Mladen je upisao predmete: doznaje se da svakog dana, uključujući subotu, ima pet sati nastave. Upisuje skraćenice, za jezik upisuje *Hrv.* Razrednik u prvom polugodištu nije upisao nikakve napomene. U *Napomenama razrednoga starešine o učenju i vladanju učenika* za drugo polugodište piše:

Učenik je i do kraja drugoga polugodišta škol. god. 1931/32 redovan učenik ove gimnazije. (Potpis nečitak, direktor, U Zagrebu 8. VI 1932.)

Kao što je već rečeno, ni u jednoj knjižici nema ocjena za drugo polugodište, a nema ni općega uspjeha. U knjižici se trećega razreda iz nečitekoga potpisa može zaključiti da je Mladen promijenio razrednika, ali i staratelja u odnosu na prethodnu školsku godinu. Staratelj je Vlado Lionić, upravitelj u Z., vjerojatno upravitelj internata. Te se godine raspored mijenjao tri puta, a promjene su zabilježene u knjižici. Mladen je upisivao i raspored pismenih zadataka. U *napomenama* se za prvo polugodište čita:

Učenik je dobio slabu ocjenu iz matematike i fizike i francuskog. 9-XI-932 (nečitak potpis).

Francuski ispravio 10-XI-1932. (Dr Zdenko Škreb)

Vidio Vlado Lionić, upravitelj u Z.

Kod ocjena za drugo polugodište čitaju se – vjerojatno Mladenovom rukom – ispisivane brojčane ocjene: Mladen je vjerojatno računao kakve će ocjene imati na kraju školske godine.

U knjižici petoga razreda ponovno je novi razrednik (Sabadoš, koji se spominje u dnevniku) i novi staratelj. I te se godine raspored mijenjao tri puta, a upisan je i raspored pismenih zadataka. Napomena nema nikakvih, a ponovno su ispisivane brojčane ocjene kojima se Mladen nadao – ili ih je zaslužio – na kraju godine.

U šestom se razredu razrednik i staratelj ne mijenjaju u odnosu na prethodnu godinu. Raspored se sati mijenja, promjene se upisuju. Indikativna je, ali u skladu s Mladenovim stavovima koji se mogu naslutiti u dnevniku, odlučna crta kojom je precrtana riječ *časova* i iznad nje upisano *sati*.

U drugom polugodištu stoji napomena koja svjedoči o strogoj disciplini u školi:

Učenik je kažnjen ukorom razrednog starješine zbog dizanja galame za vrijeme odmora. (25. 4. 1936)

U sedmom razredu ponovno se promijenio razrednik, a uz potpise za staratelja stoji i pečat đačkog internata. Razrednik se koji je potpisan na početku godine (potpis nečitak) promijenio, jer je kod ocjena u prvom polugodištu potpisan Franjo Barišić. Školski su se običaji u toj školskoj godini promijenili: u knjižici se pojavljuju pečati kojima se roditelji/staratelji obavješćuju o eventualnom neuspjehu učenika, slabome vladanju ili kaznama. Mladen nije imao neuspjeha ni u učenju ni u vladanju.

S istom se praksom obavješćivanja nastavilo i u osmom razredu kada je Mladenov razrednik i dalje bio Franjo Barišić.

Mladenova se već spomenuta odanost vjeri (*Predbacujem si da zato ne prolazim bez mature jer nisam dosta molio*) iskazuje i pri godišnjici smrti župnika koja se obilježava u internatu (*Eto danas su dvi godine da je umro velečasni. "Bog ga pomiluj!"*; 24. 2. 1934). Mladen drži da se tome događaju pridaje premalo važnosti i iskrena poštivanja:

Ujutro u 7h je bila misa za blagopokojnoga velečasnoga. Išli smo sa torbama da nebi zakasnili u školu. Zar ovakav čovjek kao što je

bio pokojni velečasni ne zasluži jednu poštnu misu. Sve su to samo puste fraze. "[nečitko]" varavo je govorio g. direktor više puta a siguran sam da nije danas ni očenaš izmolio za pokojnoga velečasnoga. One ljubavi iskrenosti kao za pokojnoga velečasnoga neće već nikada biti. (26. 2. 1934)

U internatu se daju nazrijeti i političke tenzije onoga vremena, posebno usmjerene prema Istranima, iako se radi o Istarskom internatu (*Izgradio me je g. ekonom i rekao da mi neistrani moramo biti najbolji u ponašanju i učenju*; 17. 1. 1934). Da se o ovome problemu govori i izvan internata, dokazuje i Mladenov zapis o razgovoru sa župnikom u Praputnjaku:

Gosp. su me pitali otvoreno dali su u internatu svi Srbi. Kad sam to potvrdio napali su strašno Istrane radi nestalnoga karaktera. (8. 1. 1934)

Svoju odanost vjeri Mladen potvrđuje i u političkom kontekstu, u ponešto nejasnu zapisu budući da nije jasno tko bi mogli biti *turisti*:

Navečer iza večere imao je biti sastanak turista. Međutim najednom su se oni pokazali u pravom svjetlu. Počeli su najprije govoriti proti papi i svećenika a poslije su žestoko napali na samu crkvu kao najveći protivnici njine. Vrlo mi je žao da su u takvoj zabludi i vrlo bi rado da ih Bog prosvjetli. Ja im ne mogu ništa pomoći nego držim da ću i sam biti junak ako odolim. Kad je crkva odolila velikim i moćnim neprijateljima će i ovima ali mi je žao za njihove duše. (24. 1. 1934)

Razgovora o vjeri i politici među četrnaestogodišnjacima ima više, a Mladen ovdje jasno iskazuje i svoje nacionalno opredjeljenje:

Govorili smo i o vjeri a prešli smo i na politiku. Ja sam dakako govorio za moju ideju i on meni i ja njemu priznali da smo Hrvati. (Pa to je sasvim jasno). Do toga je dovelo i to što je Mohorovićić prije razgovora meni rekao za knjigu "Podgorka" da mi je ne može posuditi jer da je našao da unutra piše "Živila Hrvatska". Ja neznam što kazati na ovako strašnu zabludu. Još ćemo ja i Davor nastojati da tu djecu okrenemo ili bolje i pravičnije kazano dovedemo na pravi put. Sijećam se tu onoga događaja (jer tu nije zabilježen) kad je Ljubić rekao da on nezna zašto mu je ime "Hrvat" tako mrsko a ime "Srbin" milo. (4. 2. 1934)

5. Nevenka

Središnju temu Mladenova dnevnika čini njegov odnos s djevojkom po imenu Nevenka. Napredovanje se odnosa lijepo može pratiti tijekom vremena: od "koketiranja", preko Mladenove "muke" zbog neizvjesnosti, do potvrđivanja odnosa i svojevrstne "stabilizacije". Da se odnos s Nevenkom može smatrati ključnom temom dnevnika, svjedoči i promjena u učestalosti pisanja dnevnika koja je nastala, najvjerojatnije, obostranim priznanjem međusobne privlačnosti, čime je Mladen izgubio jedan od glavnih motiva "povjeravanja" dnevniku.

Prvi put kad se Nevenka spominje u Mladenovu dnevniku doznajemo da naznake odnosa već postoje: *Nevenka mi nije bila na zgodnom položaju da je promatram. Ona se je smješila. Po običaju.* (27. 1. 1934). Pritom se valja prisjetiti da dvadesetak dana ranije, za vrijeme praznika provedenih u Praputnjaku, Mladen uopće nije spominjao Nevenku, već se, očito, sasvim lijepo bavljao zadirkujući djevojke. Mladen nije siguran što smiješak znači ili se ne usuđuje povjerovati Pancunovoj priči:

Uveče je došlo do jednog preokreta. Pancun mi je pričao da kad je išao u Krk da je razgovarao sa Nevenkom. Ona mu je rekla sve kako se o nama misli a onda je Pancun rekao: "A ti?" Ona je šutila. On joj je počeo govoriti: "Trinajstić?" Ona ništa. "Tomčić?" Opet ništa. A kad je spomenuo mene da je pocrvenila i pobjegla. On na svoje poštenje potvrđuje da je tako, ali meni ide to teško u glavu. Kad bi barem tako bilo. Ali zašto onda danomice izbjegava? Smješak? (29. 1. 1934)

Mladen priželjkuje vidjeti Nevenku: *Gledam da vidim Nevenku, ali mi to nije moguće jer idemo na kupanje.* (31. 1. 1934). Također bi htio definirati svoj odnos s Nevenkom, ali je u isto vrijeme želi zaštititi od priznavanja veze aludirajući na postojanje svoje veze s drugom djevojkom:

Nevenku sam vidio 2 puta nakon veće stanke. Opet moram nešto kazati o Nevenci jer kad se o tome toliko govori i kad već ona pomalo postaje biti jedna ličnost u mojem životu moram više o tome ovdje govoriti i nesmiem prešućivati. Pošćić i Ljubić su govorili da znaju moju i pokazivali na prste N. Ja nisam to priznavao. Poslije je Pošćić nešto nabacio o Rožici, a ja sam odgovorio: "Ostavi Rožicu na miru" i po tome se je shvatilo da je ona moja. Time sam Nevenku spasio. Trinajstić je bio opazio da je ona gledala na mene na vježbi i da se je smješila. Napokon sam mu priznao da je (moja) i postali smo opet tijesni prijatelji. (2. 2. 1934)

No Nevenka još uvijek nije priznala svoju naklonost Mladenu:

Poslije podne sam se uvjerio u jednoj stvari što se tiče Nevenke. Ona je dva puta zametnula razgovor. To je mnogo ali glavno će biti kad prizna. Neka se sve razvija. (11. 2. 1934)

Mladen je ipak odlučio rasvijetliti situaciju u vezi s Nevenkom, te je pronašao svog posrednika i ovlastio Pancuna da u njegovo ime pregovara s Nevenkom (19. 2. 1934). Smatra da na Nevenku previše misli, i zbog Pancunovih neuspješnih pregovora odlučuje sam preuzeti inicijativu, iako ga u tome koleba pritisak vršnjaka:

Nevenku sam vidio više puta i kad god je vidim diže se u meni nada. Međutim mi Pancun priča da se je ona nešto na njega razljutila a to je loš znak za moje pregovaranje. Ja ću to sam pokušati. (24. 2. 1934)

Pancun i Trinajstić su tvrdo odlučili da neće imati posla sa babama i da će im se sklanjati sa puta. Tu ću se pridružiti i ja ako dobijem "Ne". (25. 2. 1934)

Veoma je zanimljiv zapis od 26. veljače 1934. godine kada Mladen dvoji što da učini, sebi predbacuje svoju zaokupljenost Nevenkom, te osjeća da je vrijeme da razriješi situaciju:

Nevenku sam vidio kad sam izlazio iz crkve. S ovom stvari ću se malo pozabaviti. Sada neznam što da napravim. Da ovako nastavim, ali to mi nema smisla jer ipak jednu šmrkavicu nebi smio imati pred očima nego i same roditelje i nehotice moram na nju misliti i kad nebi htio. Drugo: ona možda za mene i ne mari a ja ovako. Sada kad se je sa Pancunom zavadila i kad mi nema tko pregovarati a sam nemogu valjda neću ludovati za njom i to kad bi se odmah svršilo, ali do kada će se to vući? Ja to moram čim prije svršiti ali kako? Za razgovor nemam prilike! Zar da sve ugušim? Tako najedamput bez uzroka i kad sam već tolike stranice njezinim imenom ispunio. Da to ugušim privremeno pa to samo tinja do prilike razgovora na akademiji ili kad se pruži prilika. Biće to najbolje! Dakle od danas ćemo sve više potinjavati i potinjavati pa kad dođe do zгода za razgovor ili neka opet plane ili neka se sasvim ugasi. (26. 2. 1934)

Iako je Mladen već 26. veljače 1934. godine izjavio kako želi da odnos ili "plane" ili se "ugasi" te da on razriješi svoje dileme, iz učestalih zapisa o toj temi proizlazi da se do 22. ožujka 1934. godine ništa nije riješilo:

Naveče kad su išle iz pjevanja sam ih susreo na stubama. Na Nevenkin zahtjev su mi dale mjesta i kad sam dobio sam kazao "hvala". Kad su taj "hvala" popratile sa kavalir ja sam se naklonio a one su počele vriskati. Ja sam pobjegao. (27. 2. 1934)

Mora to da brzo svrši jer ovako ne može naprijed. Dok jednog dana (po njezinom ponašanju) zaključujem "da" drugi sam sto posto uvjeren za "ne". Premda ona uvijek porumeni kad što pred menom govori ipak neznam kako da to sve skupa protumačim. (27. 2. 1934)

Nevenku sam vidio kad je išla u školu i iz nje. (2. 3. 1934)

Kad sam se vraćao hotimice sam nabasao na Nevenku a i KomaroMi i Vresnik su došli gore. Ništa osobita osim što Trinajstić tvrdi da kad sam ja razgovarao sa kolegama da me je cijelo vrijeme gledala. (3. 3. 1934)

Nadali smo se da ćemo vidjeti ženske ali nismo. Naveče smo razgovarali sa Dragicom. Flego mi je kad je kazao da je moja Rožica u kad ja to nisam htio priznati obećao da će mi donesti potvrdu od sestre da se je Rožica u mene zaljubila. (Zbilja zanimiva stvar). (4. 3. 1934)

Danas sam dao Flegu cedulju sa ovim sadržajem: "Ovime se potvrđuje da se je Rožica Mikac zaljubila u Lokara". On je odnio sestri i odgovor je bio: "To je sasvim jasno samo bi Lokar trebao da mom bratu odmah vjeruje: Flego Zlata". Dali je ono pismo pisao on ili ona to ću još istražiti. (5. 3. 1934)*

Danas sam otkrio da je ono pisao Flego i sam mi je priznao da je pobjeđen. Na kakav je način htio da zadobije moje povjerenje... Poslije gimnastike smo došli Vresnik i ja u gornji grad pred ženske. Vidio je internat i rekao da ima dosta zgodnih a za Nevenku je rekao da je vrlo lijepa i da mi čestita ako mi samo uspije. (6. 3. 1934)

Već mi zbilja postaje ponašanje Rožicino napadno... Kad sam jedan puta išao sa kata su me čekale Cukonka i Anka i kad sma bio kraj nioj rekle su mi par puta: "Pozdravila te je Nevenka" Dobar znak! (7. 3. 1934)

Danas nisam vidio ženske kad su išle u školu zato sam ih čekao kad su se vratile ali Nevenke nije bilo. (9. 3. 1934)

Danas opet nije bilo Nevenke kad su išle u školu. (10. 3. 1934)

Kada sam došao doma Trinajstić mi je saopćio: da kad je bio na vježbi da je Pancun pitao za Nevenku a Kneževića je rekla: "Ona nam je skoro umrla"... On [Pancun] je kazao da su mu kazale da ona ima uvijek između 40 i 41 temperature. Iza toga što je pitao rekla je Bolde: "To je sigurno neko pitao kad pitaš? Sigurno Lokar (?!!) (11. 3. 1934)

Poslije podne na šetnji u razgovoru sam vidio da i Tomšić misli da je Nevenka ali ja sam onda pravac otklonio. Danas ona nije išla u školu jer je bolesna. Bog zna koliko će to trajati i dali ću ja moći da to riješim prije Uskrsa. (12. 3. 1934)

Kad su bile ženske na dvorištu Grakalička je pisala po anteni R. L. (Rožica, Lokar). (13. 3. 1934)

Sad me već čitavo žensko odjeljenje zove Rožica. Dakle ipak je nešto. Neznam što da učinim. Nevenka je danas ustala. U školu nije išla. (14. 3. 1934)

Naveče kad sam išao spavati vidjela me je Nevenka i rekla: "Joj što te žalim"⁹ (!?) (19. 3. 1934)

Kada su drugi otišli na učenje ostao sam sam na suncu a onda je na prozor došla Rožica i gotovo 10' me je promatrala, a i jutros je bila na Jelandinom prozoru nekih 3'. Moglo bi biti istina što govore. (20. 3. 1934)

Kada su dečki išli na kupanje došle su dole ženske i razgovarao sam sa Rožicom nekih 10'. (21. 3. 1934)

Očito je da u razdoblju od 22. ožujka pa do 6. svibnja 1934. godine, kada dnevnički zapisi izostaju, Mladen uspijeva riješiti pitanje odnosa s Nevenkom. Vjerojatno je i lom ruke utjecao na to da se Mladen manje posvećuje dnevniku, ali je jasno da je ipak pravi uzrok tome razrješavanje situacije u odnosu s Nevenkom. U zapisu od 7. svibnja 1934. Mladen kaže da se odlučio pisati Nevenki, a ona mi je odgovorila da me ljubi. Sva će pisma priložiti dnevniku. Nažalost, pisma nisu pronađena. Kakav je bio

⁹ Mladen je slomio ruku.

sadržaj pisama, ostat će nepoznato, ali je iz zapisa od 8. svibnja 1934. jasno da je Mladen pisao 4 puta i dobio isto toliko odgovora. Ono što je jasno, jest to da su nedoumice iz prethodnih mjeseci razriješene te da Mladen i Nevenka među svojim vršnjacima figuriraju kao par:

Kad sam na pauzi došao dolje rekao mi je Pancun da me traži Nevenka... Nevenkina sestra Bosiljka (već velika) zagrozila mi se prstom te mi je rekla: "Gdje ti je Nevenka?" a ja sam spremno odgovorio: "Tamo, tamo" i pokazao na njihovu stranu. Kad sam to pričao Nevenci ona mi je rekla da i nju zafrkava. Jedan puta da joj je rekla kad se je igrala na špekule: "To ti je sigurno dao Lokar". Više se ne dopisujemo jer svaki dan razgovaramo. Do sada sam ja pisao 4 puta i dobio sam četiri odgovora. (8. 5. 1934)

Sinoć sam razgovarao sa Nevenkom. Razgovarali smo o svemu. Ja sam joj rekao da se nećemo više dopisivati. Ta mi se i tako svaki dan razgovaramo. Čemu treba onda pisati kad je to samo opasno... Pancun se je na mene nešto razljutio... Možda se je na mene razljutio zato što je Nevenka pisala da je čula da se ja i on tučemo radi nje? Pro primo tu se nebi smio na mene razljutiti (ako ima i malo mozga u glavi) jer mu ja nisam ništa učinio, pro secundo ako mi je prijatelj iskren morao bi mi kazati. Vrlo mi je žao ali ja nemam na čemu popustiti, a klanjati mu se neću dok se zovem Lokar. (9. 5. 1934)

Jučer sam se nadao dobiti odgovor, ali se je Nevenka vratila sa g. ekonomom. Ruku je držala u džepu. Ja sam išao za njom ali se je valjda bojala čekati. (12. 5. 1934)

Izuzetno je zanimljiv zapis od 13. svibnja 1934. u kojemu se iskazuje Mladenov odnos prema Nevenki:

Poslije podne smo se slikali. Prije slikanja razgovarao sam sa Nevenkom. Kod slikanja sam se postavio blizu nje. Dobio sam i pismo. Čudno mi je kako to da od doma ne dobivam ništa. Nevenka me zbilja jako voli. Osim toga ja sam se pobrinuo da vidim kakva je. Tako na primjer. Ja njoj dosta toga prigovaram i popravljam a ona to lijepo prima. (Ja sam njoj pisao "išla si bržim korakom nego obično (kad sam je čekao) a kad smo došli na vrata upravo si nervozno čekala da dođe sluga. Ona je odgovorila "Ja tebe nisam vidjela. Da sam te vidjela vrlo bi te rada bila čekala a da nervozno očekujem slugu samo Ti se je pričinilo). Ona meni ništa nije kazala u tom smislu. (Ja sam njoj n.p. pisao neka mi je piše "velecinjeni gosp.",

neka ne drži moja pisma, neka ne nosi onu haljinu bez rukava itd.) Ništa se nije radi toga uvrijedila niti joj se opazio radi toga na njoj kakov trag zlovolje. Ja sam joj dao neke specijalne želje (n.p. neka se nikada ne pudra), a da ju malo iskušam sam je pitao "A kako bi se tebi sviđalo da ja pušim". Ona je odgovorila "Meni je svejedno". Kad sam joj poslije kazao da neću nikada pušiti ona je tako govorila da se je vidilo da je velika protivnica pušenja. A kako je odgovorila na moje pitanje! Osim toga naši se karakteri vrlo podudaraju. Znam da da a šta i koji neću još sada navoditi jer ću to malo bolje istražiti. Ove se stranice koje ja o njoj pišem ne smiju shvatiti kao da sam na dom zaboravio nego baš i nema što da o domu pišem. Niti na svoju dužnost nisam zaboravio. To će se doskora vidjeti. Nevenka je rođena 14-III-1918, broj r. 246. Oči ima smeđe stasa je niskoga (biće kao i njezina sestra onako kao naš tata nešto niže). (13. 5. 1934)

U vrijeme kada Mladen piše o detaljima svoga odnosa prema Nevenki, ona ima 16 godina, dok je Mladen godinu i pol mlađi od nje. On nigdje ništa ne piše o toj razlici u godinama koja je u njegovo vrijeme mogla biti barem vrijedna spominjanja. Znači li da ne želi raspravljati o tome ili to zaista nije bilo važno u njihovu odnosu? Bez obzira na činjenicu da je Nevenka starija od Mladena te da se može pretpostaviti da je djevojka sa 16 godina zrelija od mladića kojemu je 14 i pol godina, očito je da su se odnosi među njima razvijali po tradicionalnom muško – ženskom stereotipu, uz dominantnu ulogu muškarca. Mladen se osjeća pozvanim da šmrkavici Nevenki prigovara (radi *iskušavanja*) i "popravlja" njezina ponašanja, a ona ulogu one kojoj se smije prigovarati spremno prihvaća. Nažalost, ne zna se odakle je Nevenka i je li u njezinu kulturnom krugu situacija ženske podređenosti uobičajena, ali je očito da je ona bez pogovora prihvaća. Mladen u tom stereotipu vrlo dobro funkcionira, a moguće je povezati njegov nadređeni odnos prema Nevenki (ženskoga spola) s njegovim odnosom prema majci (ženskoga spola) za koju njeguje duboke osjećaje, ali joj ne duguje poslušnost na isti način kao ocu.

Odnos se Nevenke i Mladena očito produbio i postao sasvim javan i prihvaćen od okoline, protiv čega, očito, ni jedan ni drugi nemaju ništa:

Kad sam jučer kazao Nevenki da bi ju rado poljubiti ona nije ništa rekla. Ja sam ju na to pitao dali ima što protiv toga a ona je rekla da nema... Još jedna vrlo zgodna stvar: Nevenka mi je rekla: kad god ja kojoj što rečem pa se razljuti onda idu k njoj. Ona mi je rekla: "Dolaze k meni kao da se ja zovem Lokar." Kad sam za akademiju

deklamirao rekla je da su njoj neke mjesto meni čestitale. Interesantno! (14. 5. 1934)

U ono bi vrijeme dobar vjernik poput Mladena poljubac zacijelo smatrao za Crkvu neprihvatljivim činom adolescenta. Međutim iz Mladenova zapisa ne izbija grižnja savjesti zbog (uzajamne) želje za poljupcem.

Nevenka postaje prisna osoba kojoj Mladen daje i svoju tajnu šifru: *Jučer sam pisao Nevenki pol pisma mojim pismom i poslao joj ključ. (15. 5. 1934).* Nevenka za Mladena izrađuje dar koji Mladen osobito cijeni zato što nije kupljen, već ga je Nevenka sama izradila:

Vratio sam se i čekao Nevenku. Dala mi je jedno veliko pismo. U njemu je bila jedna uspomena i to jedan rupčić koga je sama radila. Ona veli u pismu: "Evo Ti šaljem jednu malu uspomenu da se sjetiš mene i naše prve ljubavi". Naveče sam joj rekao da mi je draže nego da mi je dala pol Zagreba. I jest. Ne lažem. Tim više odnosno baš zato jer ga je ona radila a nije ništa kupljenoga. Zbilja ona mi tako dobro pogodi što će mi dati kao da joj ja sam kažem. Vrlo joj je žao da odlazim kući, ali ja ipak rado idem doma. (16. 5. 1934)

Zanimljivo je da Mladen od trenutka kada se iz Zagreba vraća u Praputnjak vrlo malo piše o Nevenki. Može se pretpostaviti da se redovito dopisuju (*Nevenka mi piše da idu u [Bednju] a muški u Martinšćicu; 27. 6. 1934*), ali Mladen nigdje ne govori o planovima za buduće viđanje ni o svojim osjećajima za Nevenku. Po povratku se u Praputnjak osjeća sasvim dobro, bavi se vočkama, uči njemački (koji nema kao nastavni predmet u školi!), ima posla.

Posljednji zapis u dnevniku svojevrsna je najava da će se s dnevnikom ubuduće manje družiti.

6. K zaključku

Vratimo li se Ponsonbyjevoj definiciji "dobroga" dnevnika, vidjet ćemo da dnevnik Mladena Lokara ima dovoljno elemenata da se može odrediti "dobrim" dnevnikom: Mladen dobro opservira i bilježi važne događaje, pritom je iskren i pošten, čak i "razumno samodopadan", nepretenciozno izražava svoje stavove i, čini se, ne ustručava se pisati i o osjetljivim trenucima. Bez obzira na to što Mladen želi dati roditeljima dnevnik na čitanje, čini se da je dnevnik iskren, neuljepšan. Nema u njemu nelogičnih i međusobno proturječnih detalja. Može se reći da je dnevnik konzistentan i dosljedan,

određuje autora kao stabilnu osobu, zrelu za svoje godine, jasno izražena katoličkog svjetonazora, poštenja, poštivanja i ljubavi prema svojim roditeljima. Mladen se uspješno prilagođuje promjeni ambijenata, Zagrebu i Praputnjaku. U Zagrebu je odgovoran i ambiciozan đak, gotovo odrasla osoba koja odgovorno brine o novcu, svome zdravlju, vodi računa o svojim roditeljima, uredno posjećuje rođake. Vjerojatno je da je samostalnost i zrelost (i danas) osobina svojstvena mladima koji rano napuštaju roditeljski dom radi školovanja. Još jednom valja napomenuti da je Mladen to učinio iznimno rano, s nepunih dvanaest godina. I u Praputnjaku je jednako dobro socijaliziran: zajednica brine za njega, a on se dobro snalazi među svojim vršnjacima.

Iako ljubav prema Nevenki predstavlja glavnu temu dnevnika, i unatoč prethodnom određenju Mladenove ličnosti i ponašanja, moglo bi se zaključiti da se – barem što se Mladena tiče – ipak ne radi o zreloj i trajnoj, možda samo o prvoj ljubavi. Iz mnogo se zapisa može nazrijeti da odnos ima i elemenata dokazivanja među vršnjacima (mladićima), a o iskazivanju “moći” spram Nevenke da se i ne govori. Pritom valja imati na umu da je Nevenka starija od Mladena, pa i to svakako pridonosi njegovu “dobru glasu”. Ipak je neobično, štoviše izuzetno, da dječarac od jedva četrnaest godina prigovara *šmrkavici* staroj šesnaest godina. Zaokupljenost Nevenkom traje dok je u Zagrebu, a po povratku u Praputnjak nema tuge, samo obavijesti o njezinim razglednicama (na koje se potpisuju i druge djevojke). I prije Zagreba Mladen se bez grižnje savjesti zabavlja s Praputnjarkama.

Kad bi se priča o Mladenu Lokaru željela povezati s nekim od prethodno navedenih pristupa istraživanju povijesti djetinjstva, držim da bi se najbolje mogla analizirati u svjetlu Stoneove teze o individualizaciji mladih srednje klase. Mladenova obitelj u mnogome jest moderna: ona je nuklearna, s intenzivnim emocionalnim vezama unutar obitelji (osjećaji prema majci i poslušnost prema ocu), iako su veze sa zajednicom i širom rodbinom još uvijek relativno čvrste. Veze sa zajednicom i rodbinom dijelom su i pragmatične naravi: uz njihovu je podršku Mladen financijski pomognut. Iako je Mladen duboko religiozan, njegov dnevnik uopće ne oslikava religijski “rast i razvoj”, pa ovaj dnevnik ne služi preispitivanju Mladena s religijskog aspekta. Stječe se dojam da je njegov religijski razvoj potpuno zaokružen i stabilan. Ipak, u skladu s nalazima Ch. Buhler, ovaj je dnevnik prikladan za prikazivanje procesa individualizacije kod adolescenata.

Slijedeći tradiciju Linde Pollock iz osamdesetih, povijest se djetinjstva ovdje pokušala istražiti iz neposrednog izvora, dnevnika, koncentrirajući se na stvarnost odnosa roditelja i djece, a ne na ideje o djetinjstvu. Ipak, ideje

se, tj. tadašnji svjetonazor u odnosu na djecu i njihovo ponašanje, dijelom mogu nazrijeti iz *pouka* i *pravila* kojima su se onovremeni učenici morali pokoravati. Njihova temeljita analiza treba biti predmet posebnoga rada, u kojemu ih treba povezati s tadašnjim običajima i ponašanjima.

Iako se Arièsov rad ne bavi istim povijesnim razdobljem, ova studija donekle daje i potvrdu Arièsove teze o gubitku uloge zajednice u socijalizaciji djeteta. Evidentno je da je, uspoređujući današnje prilike, uloga zajednice u socijalizaciji početkom stoljeća bila veća nego danas te, u skladu s time, kako je već zabilježila i Vera Stein Erlich, nije bilo potrebno silom nametati autoritet kada je on postojao u zajednici. Istraživanja su Suzane Leček također potvrdila važnost uloge zajednice. Što se događa sa zajednicom i njezinom ulogom u socijalizaciji danas?

Na svojevrsan je način ova studija na tragu spoznaja novije generacije istraživača povijesti djetinjstva koji promatraju probleme s aspekta djece i adolescenata. Nedostatak je ovoga istraživanja gotovo isključivo okretanje tom aspektu, djetinjstvu viđenom s gledišta djeteta/mladića, gdje nema dovoljno uzajamnosti i naglašavanja aspekta odraslih.

Ova studija, nadamo se, unosi tračak svjetla u spoznaje o povijesti djetinjstva na području Hrvatske. Usporedba će rezultata ove analize i rijetkih istraživanja o povijesti djetinjstva u nas voditi k zaključku da svaki areal ima svojih specifičnosti, te da nalazi iz kontinentalne Hrvatske neće biti analogni onima iz područja pri moru, čime se potvrđuju razlike u *historijskim područjima* odavno identificirane kod Vere Stein Erlich. To, čini se, svjedoči o nizu raznolikih utjecaja i okolnosti prisutnih u različitim dijelovima Hrvatske, a koji upućuju na različitost kultura teritorijalno i ne mnogo udaljenih. Možda je najbolji primjer za to stav S. Leček prema kojemu kod njezinih *ispitanika* *pojam zaljubljenosti, posebno prije braka, kao da ne postoji* (Leček, 1999, str. 9). Jasno je da se takav stav uopće ne može primijeniti na Mladena Lokara. Gotovo bih se usudila staviti u poziciju Linde Pollock koja je – protivno zaključcima svojih prethodnika – tražila da se preispituju razlozi konstantnosti, a ne promjene u roditeljskoj brizi prema djeci, te postaviti hipotezu prema kojoj je emocionalni život – zaljubljenost – bio važan faktor u životima mladih ljudi u svakom povijesnom razdoblju, pa i onda kada se na djecu i mlade gledalo prvenstveno s gospodarskog aspekta.

Upravo bi spoznaja o nemogućnosti generaliziranja i o nevjerojatnu rasponu neodgovorenih i *nepostavljenih* pitanja o ovom području u Hrvatskoj trebala potaći na nova istraživanja i promišljanja. Potakne li ih ova studija, njezin će cilj biti postignut.

LITERATURA

- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood*. London: Vintage.
- Buhler, Ch. (1934). *Drei Generationen im Jugendtagebuch*. Jena.
- Burton, A. (1989). Looking forward from Aries? Pictorial and material evidence for the history of childhood and family life. *Continuity and change*, 4(2): 203–229.
- Corsaro, W. A. (1997). *Sociology of childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Cunningham, H. (1995). *Children and childhood in Western society since 1500*. London: Longman.
- Čapo-Žmegač, J. i dr. (1998). *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska.
- deMause, L. (ed.). (1974). *The History of childhood*. London: Harper&Row.
- Fothergill R. A. (1974). *Private chronicles; a study of English diaries*. London: Oxford University Press.
- Gross, M. (1994). Mikrohistorija – dopuna ili suprotnost makrohistorije) *Otium*, 2(1–2): 18–35.
- Hanawalt, B. (1993). *Growing up in medieval London*. New York: Oxford University Press.
- Houlbrooke, R. A. (1984). *The English Family 1450-1700*. London: Longman.
- Keeves J. (ed.). (1988) *Educational research, methodology and measurement: an international handbook*. Oxford, England; New York: Pergamon Press.
- Leček, S. (1999). "A mi smo kak su stari rekli..." Mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata. *Etnološka tribina* 22 (u tisku).
- Leček, S. (1997). *Nismo meli vemeni za igrati se...* Djetinjstvo na selu (1918–1941). *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 30: 209–243.
- Ledić, J. (1995). Plaidoyer za "novu" povijest pedagogije. *Napredak*, 136(1): 84–91.
- Lejeune, P. (1998). Autobiografija onih koji ne pišu. *Gordogan. Časopis za književnost i sva kulturna pitanja*, vol.18–19(43–44): 63–83.
- Lejeune, P. (1975). *Le pacte autobiographique*. Paris, Ed. du Seuil.
- Lejeune, P. (1998a). Stoljeće otpora autobiografiji. *Gordogan. Časopis za književnost i sva kulturna pitanja*, vol.18–19(43–44): 35–44.
- Macfarlane, A. (1986). *Marriage and love in England: modes of reproduction, 1300–1840*. Oxford UK: Blackwell.
- Mijatović, A. (ur.). (1999). *Osnovi suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Mitterauer, M. (1992). *A history of youth*. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell.
- Nasaw, D. (1985). *Children of the city*. New York: Anchor.
- Pollock, L. A. (1983). *Forgotten children: Parent-child relations from 1500 to 1900*. New York: Cambridge University press.
- Ponsonby A. (1923). *English diaries; a review of English diaries from the sixteenth to the twentieth century with an introduction on diary writing*. London, Methuen.
- Shorter, E. (1976). *The Making of the modern family*. London: Basic Books.
- Shuman, E. (1986). *Storytelling rights. The uses of oral and written texts by urban adolescents*. New York: Cambridge University Press.
- Spajić-Vrkaš, V. (1995). Tradicija i vertikalna klasifikacija obiteljskih odnosa. *Društvena istraživanja*, 4–5(4), 451–464.
- Spajić-Vrkaš, V. (1996). *Tučepi. Odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata*. Zagreb: Naklada MD.
- Stein Erlich, V. (1964). *Porodica u transformaciji*. Zagreb: Naprijed.
- Stone, L. (1977). *The family, sex and marriage in England 1500-1800*. London: Harper&Row.
- Stoklund, B. (1979/80). On interpreting peasant diaries: Material life and collective consciousness. *Ethnologia Europea*, vol. XI (2):191–207.
- Štiglić, M. i Tadejević, V. (ur.). (1981). *Praputnjak. Zbornik radova*. Rijeka: Mjesna zajednica Praputnjak.
- van Ussel, J. (1977). *Sexualunterdrückung. Geschichte der Sozialfeindschaft*. 2. izd. Gießen.
- Velčić-Canivez, M. (1998). Autobiografski ugovor i adresat. *Gordogan. Časopis za književnost i sva kulturna pitanja*, vol.18–19(43–44): 45–58.
- West, E. (1992). Children on the plains frontier. U E. West i P. Petrik (ur.), *Small worlds* (str. 26–41). Lawrence, KS: University Press of Kansas.
- Wrightson, K. (1982). *English society 1580–1680*. London: Hutchinson.
- Zakarija, A. (1989). *Praputnjak: village croate: maison et famille comme source et image de l'histoire en occident*. Paris.
- Zakarija, A. (1999). *Praputnjak: hrvatsko primorsko selo: ognjište i obitelj kao izvor povijesti na Zapadu*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

KAZALO

UVOD	5
1.KONTEKST	7
1.1. Povijest djetinjstva i mladosti	8
1.1.1. Philippe Ariès: počeci istraživanja povijesti djetinjstva	8
1.1.2. Lloyd deMause i "psihogena" interpretacija povijesti	10
1.1.3. Edward Shorter: uloga djece u razvoju moderne obitelji	10
1.1.4. Lawrence Stone: individualizam srednje klase i promjene u modernoj obitelji	11
1.1.5. Linda Pollock: kontinuitet odnosa roditelja i djece kroz povijest	11
1.1.6. Demografski pristup Hughu Cunninghama	13
1.1.7. Recentna istraživanja povijesti djetinjstva	13
1.1.8. Povijest mladih	14
1.2. Refleksije o obitelji i odgoju u Hrvatskoj: etnografski pristup	16
1.3. Autobiografije i dnevnici	22
1.4. Praputnjak	28
1.5. Obitelj Lokarovih	34
2. DNEVNIK MLADENA LOKARA	39
3. K INTERPRETACIJI DNEVNIKA MLADENA LOKARA	63
3.1. O dnevniku	64
3.2. O Mladenu	65
3.3. Mladenova obitelj	69
3.4. U internatu i u školi	72
3.5. Nevenka	80
3.6. K zaključku	86
LITERATURA	89

nas sam dao Flenas sam dao Fle
ne se potruditi da i se potruditi da
para" On je odnio ustni i odgo-
je sama samo samo bi Lohar trebalo
odmah izvuci. Fležo Glata. *

6-III-1934

nas sam otkrio da je ono pravo Fle
i je privenao da je poljiden. Na
m hto da saduže moj poručenik
iskreno odgovorio ovako: "Ja
sam radi toga niču poručenik je
konstituti a škoditi mošes."
er je sam rekao da se licez i
nj doznao to je bilo knivotvorno